MB
177.393

Beethoven, Brunszvikok, Martonvásár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HORNYÁK MÁRIA

BEETHOVEN, BRUNSZVIKOK, MARTONVÁSÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HORNYÁK MÁRIA

BEETHOVEN, BRUNSZVIKOK, MARTONVÁSÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MTA Mezőgazdasági Kutatóintézete
Martonvásár

A címlapot tervezte:
SÜTŐ PETRE ROZÁLIA

Fotó:
VÉCSY ATTILA

E kiadvány a „Hagyományőrző Értékeink" Alapítvány (Martonvásár) támogatásával készült.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MB 177.393
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
2001

Tartalom

Bevezetés 7–9
„Mi, magyarországi Brunszvikok" 11–21
1799 májusában történt... 22–28
Bécs, Buda, Alsókorompa 29–37
A Holdfényszonáta Giuliettája 38–42
Jozefin, az „Egyedüli Kedves" 43–51
Karolina, a „huncut grófnő" 52–59
Beethoven barátja: Brunszvik Ferenc 60–68
„Tisztelt, nagyon tisztelt Teréz" 69–78
A Brunszvik család és a „Halhatatlan Kedves"-rejtély .. 79–90
„Eljött Martonvásárra..." 91–96
Martonvásár, a magyarországi Beethoven-kultusz központja 97–107
Rövidítések 108
Jegyzetek 108–115
Irodalom 116–119
Beethoven és Brunszvik család fennmaradt levelei 120–138
A Brunszvik családdal kapcsolatos Beethoven-művek jegyzéke 139–141
Beethoven életének főbb állomásai 142–144

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

Ludwig van Beethoven már a kortárs zenerajongók körében is nagy népszerűségnek örvendett. Számos ház volt, sőt: palota, kastély, ahol mindig szívesen látták és kitüntető kedvességgel vették őt körül. Ám – legalábbis Romain Rolland ránk, magyarokra nézve különösen hízelgő megállapítása szerint – „egyetlen házban sem talált üdébb és hívebb, testvéribb barátságra, mint a Brunszvik családban."[1]

A grófi família és Beethoven közé a zene vert hidat, s jelentette mindvégig az egyik legfőbb, a kiterjedt család tagjainak többségét tekintve pedig az egyedüli összekötő kapcsot. A Mester „fizetés nélküli titkára" és első életrajzírója, Anton Schindler szerint „géniuszának biztos felismerése és megértése, s nem puszta csodálata volt az, ami Beethovent valamely barátjához fűzte".[2] A Brunszvik testvérek – Teréz, Ferenc, Jozefin, Karolina – és unokatestvérük, Giulietta Guicciardi már csak emiatt is közel álltak hozzá, ők ugyanis mindnyájan született zenei tehetségek, s a nagy zenei titán műveinek értő és ihletett tolmácsolói voltak.

Beethoven és a Brunszvik család kapcsolata a mester és tanítványai, illetve a művész és rajongói közti szokásos viszonynál szinte kezdettől fogva több volt. E zene teremtette kapcsolatból őszinte férfibarátság, gyorsan hamvába hullt szalmaláng-szerelem, kivételes nemes lelkek közti éteri vonzalom és évekig tartó szenvedélyes nagy szerelem egyaránt fakadt.

Brunszvik Ferencet, kinek nevét az op. 57 Appassionata-szonáta ajánlása őrzi, már a kortársak is a Mester barátjaként emlegették. Sokan tudtak arról is, hogy nővére, Teréz Beethoven tanítványa volt, mégpedig magától Teréztől, aki ezt élete végéig büszkén emlegette, nem gondolva arra, hogy emiatt – mint Rolland írja – „emléke köré miféle feltevések állványzatát emeli majd a kíváncsi utókor"[3].

A sokáig Beethoven titokzatos kedvesének tartott Teréz alakja mellett húgáé, Jozefiné háttérbe szorult, Giulietta Brunszvikokkal való rokonságáról pedig nemigen esett szó, így a család és Beethoven kapcsolatának kulcsfigurái hosszú időn át Ferenc és Teréz voltak.

1957-ben aztán szenzációs dokumentumok kerültek napvilágra: Beethoven Jozefinhez címzett szerelmes levelei és az asszony néhány válaszfogalmazványa. Ekkor egy csapásra Jozefin került a Brunszvik – Beethoven kapcsolat kutatásának homlokterébe. A kérdés egyik legkiválóbb ismerője, Harry Goldschmidt szerint „a barátra és testvérre való átállás" csak azután következett be, hogy az elsődleges Beethoven – Jozefin viszony 1807 táján „láthatóan helyrehozhatatlanul megfeneklett"[4]. A szerelmesek szakítása azonban nem okozott törést a család és a nagy zenei géniusz kapcsolatában, olyannyira nem, hogy az – mint Teréz írja – „a Mester élete végéig tartott"[5].

A Beethoven – Brunszvik kérdéskör kutatásának az elmúlt harminc évben született eredményei (pl. Harry Goldschmidt művei, a bonni Beethoven-Haus munkatársainak publikációi) sajnálatos módon nem találtak utat a magyar Olvasóközönséghez. Marie-Elisabeth Tellenbach „Beethoven und seine 'unsterbliche Geliebte' Josephine Gräfin Brunswick" (Beethoven és 'halhatatlan Kedvese', Brunszvik Jozefin grófnő) című, és a Brunszvik család többi tagjáról is sok új adatot közlő könyvét illetően hasonló a helyzet. A német írónő 1983-ban Zürichben megjelent kötetével méltó emléket állított Jozefinnek – helyettünk, magyarok helyett is. Ennek ellenére könyve nálunk ma sem ismert. Nem csoda tehát, hogy a magyar közvélemény nagy része még most is Brunszvik Terézben látja Beethoven 'Halhatatlan Kedvesét', jóllehet ezt a hipotézist a kutatás már évtizedekkel ezelőtt elvetette.

Beethovennek, a ‚hangok költőjének' (szerette, ha így nevezik: Tondichter) sok kiváló tudós és író állított már emléket. Velük nem tudunk, és nem is óhajtunk versenyre kelni. Könyvünk főszereplői a martonvásári Brunszvikok, Beethoven barátai, kiknek nevét több beethoveni remekmű ajánlása őrzi. A Brunszvikok, akiknek oroszlánrészük volt abban, hogy a zeneköltő közel került hozzánk, magyarokhoz. Az ő meghívásukra látogatott el Budára, Alsókorompára és Martonvásárra. Nagy valószínűséggel nekik köszönhető az is, hogy 1800-ban sor került a Mester egyetlen budai vendégszereplésére, mint ahogyan részük lehetett abban is, hogy Beethoven két

alkalmi darabot (István király, Athén romjai) írt a pesti Német Színház megnyitójára (1812).

E sorok írója nem zenetudós, nem is író, hanem történész, kinek megadatott, hogy a hajdani Brunszvik kastély múlt lehelletét árasztó falai között dolgozzon, és bogozgassa immár egy évtizede a Brunszvik család és Martonvásár múltjának összefonódott szálait. E könyv ebben a nem mindennapi környezetben született, karnyújtásnyira azoktól a titkokat őrző, matuzsálem korú fáktól, amelyek hajdan mint zsenge fácskák Terézt, Jozefint, sőt Beethovent is látták.

A Beethoven – Brunszvik kérdéskör külföldi kutatási eredményeinek és a hazai irodalom legjavának összefoglalásán túl e kötet új kutatási eredményeket is tartalmaz. Szeretnénk ugyanis ráirányítani a figyelmet olyan összefüggésekre, tényekre és sajátos mozaikadatokra, amelyeket csak mi, magyarok juttathatunk a nemzetközi Beethoven-kutatás véráramlatába. Mindezek ellenére kiadványunk – ezt külön hangsúlyozzuk – nem „komolykodó tudományos munka". Elsődleges célja a tudományos eredmények népszerűsítése, az érdeklődő, igényes Olvasók, figyelemfelkeltő tájékoztatása.

Brunszvik Ferenc, Beethoven barátja kiváló gazda volt, a martonvásári mintauradalom megalkotója. Hajdani kastélya, amelyben a Beethoven Emlékmúzeum is otthont kapott, az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetének fő épülete. A mezőgazdaság és muzsika, a kutatómunka jelene és a zenetörténeti múlt sajátos egységbe forrnak itt össze. A martonvásári intézet Beethoven emlékének ápolását megtisztelő kötelességének tekinti. Ennek jele e kis Brunszvik – Beethoveniana közreadása is – köszönet érte!

Martonvásár, 1993. június 7.

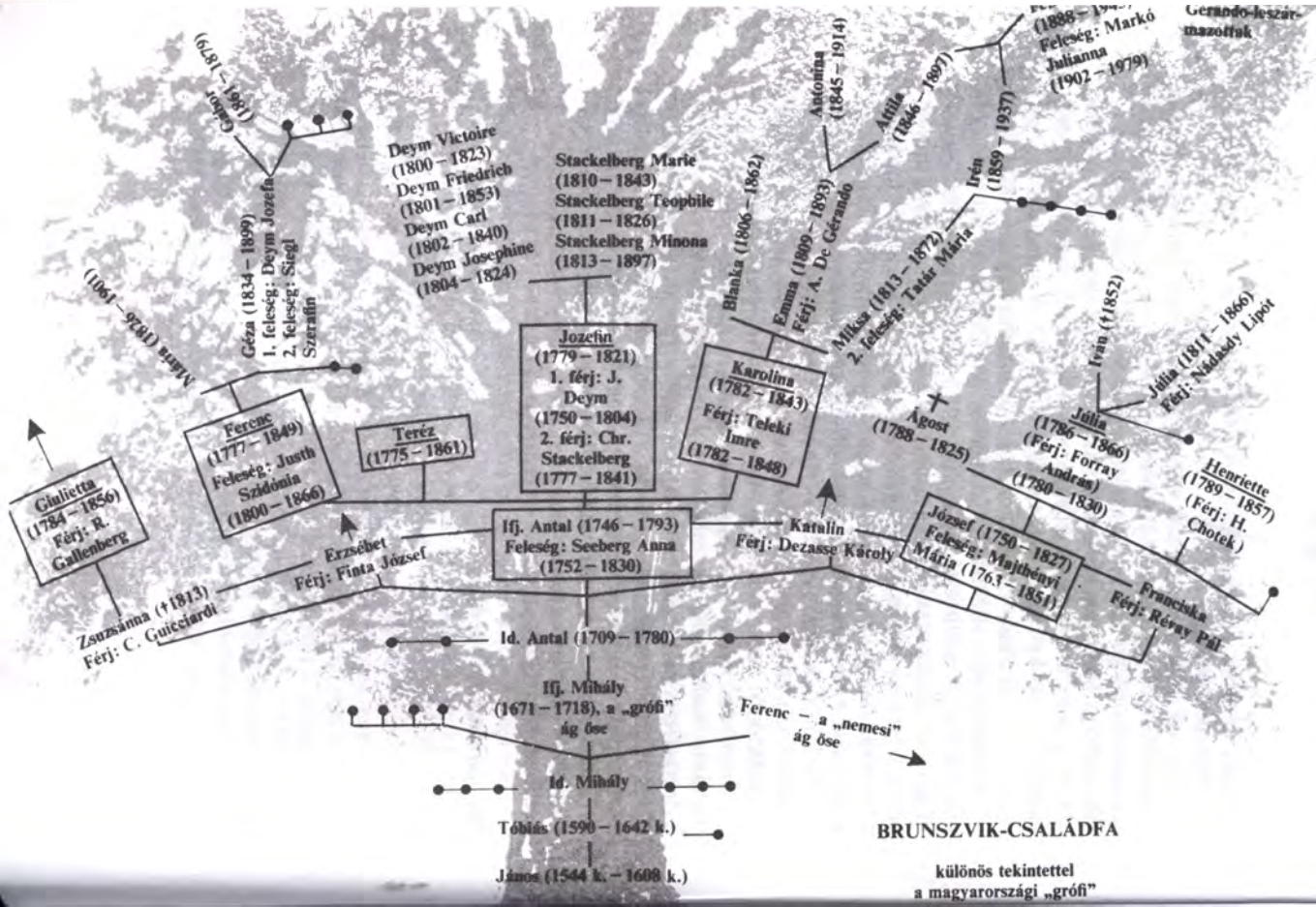
Deym Victoire (1800 – 1823)
Deym Friedrich (1801 – 1853)
Deym Carl (1802 – 1840)
Deym Josephine (1804 – 1824)
Stackelberg Marie (1810 – 1843)
Stackelberg Teophile (1811 – 1826)
Stackelberg Minona (1813 – 1897)
Jozefin (1779 – 1821) 1. férj: J. Deym (1750 – 1804) 2. férj: Chr. Stackelberg (1777 – 1841)
Blanka (1806 – 1862)
Emma (1809 – 1893) Férj: A. De Gérando
Antónina (1845 – 1914)
Attila (1846 – 1897)
Irén (1859 – 1937)
Feleség: Markó Julianna (1902 – 1979)
Gerando-leszármazottak
Károly (1804 – 1879)
Géza (1834 – 1899) 1. feleség: Deym Jozefa 2. feleség: Siegl Szerafin
Mária (1826 – 1904)
Ferenc (1777 – 1849) Feleség: Justh Szidónia (1800 – 1866)
Teréz (1775 – 1861)
Karolina (1782 – 1843) Férj: Teleki Imre (1782 – 1848)
Ágost (1788 – 1825)
Ivan († 1852)
Júlia (1786 – 1866) (Férj: Forray András) (1780 – 1830)
Júlia (1811 – 1866) Férj: Nádasdy Lipót
Henriette (1789 – 1857) (Férj: H. Chotek)
Giulietta (1784 – 1856) Férj: R. Gallenberg
Ifj. Antal (1746 – 1793) Feleség: Seeberg Anna (1752 – 1830)
Erzsébet Férj: Finta József
Katalin Férj: Dezasse Károly
József (1750 – 1827) Feleség: Majthényi Mária (1763 – 1851)
Franciska Férj: Révay Pál
Zsuzsánna († 1813) Férj: C. Guicciardi
Id. Antal (1709 – 1780)
Ifj. Mihály (1671 – 1718), a „grófi" ág őse
Ferenc – a „nemesi" ág őse
Id. Mihály
Tóbiás (1590 – 1642 k.)
János (1544 k. – 1608 k.)
BRUNSZVIK-CSALÁDFA
különös tekintettel a magyarországi „grófi"

„. . . a Brunszvik név mindörökre hozzákapcsolódik a Beethovenéhez, aki maga írta azt fel két legszebb művének homlokára."

Romain Rolland[1]

„Mi, magyarországi Brunszvikok. . ."

Brunszlyk, Brunßvyk, Brunchwik, Prunczbik, Brunszvikius, Brünczwyk, Brunczvik, Brunsvik, Brunswick, Brunszvik – és még folytathatnánk a sort, a magyarországi Brunszvik család nevét ugyanis az idők során több, mint harmincféleképpen írták. A névhasználat[2] egyetlen családtagnál sem volt következetes. Teréznél például, akit a pozsonyi anyakönyvbe Brunzvikként jegyeztek be, a Brunsvick, Brunswick, Brunsvik, Brunszwik és a Brunszvik írásmód egyaránt előfordul. Beethovennél egyszer-egyszer szerepel a Brunswich, illetve a Brunswik névalak, egyébként Brunswick-ot ír. Egy 1804. október 25-én kelt levelében, a Brunszvik nővéreknek dedikált zongoravariációk kinyomtatása előtt külön kéri közös barátjukat, Zmeskáll Miklóst, hogy ügyeljen a család nevének helyes használatára, nehogy azt mondják majd, hogy ő ír hibásan.[3] Hibáról azonban aligha lehetett szó akkor, amikor a névhasználat ortográfiai szabadosságának még semmiféle rendelet nem vetett gátat.[4]

A nemzetközi Beethoven-irodalomban e családnév elsősorban a Brunsvik, illetve a Brunswick alakban fordul elő. Nálunk, Magyarországon az 1930-as évek óta örvendetes módon mindinkább érvényre jut az a Brunszvik írásmódnak elsőbbséget adó egységesítési tendencia, amely Ferenc gróf és az 1840–1850-es évek Brunszvik Terézének bizonyítható gyakorlatára vezethető vissza.[5]

„Mi, magyarországi Brunszvikok az ősi Braunschweigből származunk" – vallja Teréz.[6] A Braunschweig név önémet megfelelőjére, ‚Brunsvic'-ra utaló nevük alapján ez nem is kétséges, kérdéses viszont a hazánkba településük ideje és módja.

Minden írásos bizonyítékot nélkülöz, mégsem hagyható figyelmen kívül az a főként Teréz nyomán ismert legenda, amely a családot a fényes braunschweigi hercegektől eredeztette. Az egyik verzió szerint a welf dinasztia legnagyobb uralkodója, a „történelmet mozgató" Oroszlán Henrik (1129 k.–1195) fiaival együtt szentföldi

Id. Brunszvik Antal exlibrise. (Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár)

zarándokútjáról hazafelé tartva átvonult Magyarországon, amikor is az egyik fiú lebetegedett, itt maradt, majd családot alapítva ősapja lett az itteni Brunszvikoknak. Egy másik legendaváltozat I. Ottofried braunschweigi herceg fiát, egy további verzió pedig II. Henrik Braunschweig-Grubenhagen herceg Ridagg nevű, valóban eltűnt fiát veszi célba, aki állítólag 1360 körül mint „Brunswik lovag" telepedett le magyar földön.

A fentieknél jóval mértéktartóbbnak, s így elfogadhatóbbnak

ítéli a genealógia azt a hipotézist, amely Brunszvikjainkat a 13. század vége óta ismert ‚de Brunsvic' (később: von Braunschweig) pomerániai polgárcsaládtól eredezteti. S míg a fényes származással kapcsolatos legendákban szereplő, hazánkban maradt hercegi sarj és az okmányilag is kimutatható első magyarországi Brunszvik között több évszázados űr tátong, e verzió említ egy 1544-ben született Johann von Brunswikot, Stettin város polgármesterének fiát, kinek sorsa hazájában homályba vész, s így elképzelhető, hogy ő azonos az első magyarországi Brunszvik-őssel, aki szintén a János keresztnevet viselte.[7]

A család nevével először a Vág folyó mentén fekvő Galgóc (ma: Hlohovec, Szlovákia) adóösszeírásaiban[8] találkozhatunk, ahol már 1568-ban volt egy bizonyos „Brunszlyk" nevű polgárnak háza. Az első név szerint is ismert családtagot, a protestáns Brunczvik János királyi postamestert az 1570-es évek egyházi dézsmajegyzékei is számon tartják. A reá kirótt bortized mennyisége tehetős szőlősgazdát sejtet. 1598-ban ő és két fia, György és Tóbiás nemeslevelet kap, s ezáltal a Brunszvikok a magyar nemesi családok soraiba emelkednek.

Brunczvik Jánosról nem, fiáról, Tóbiásról azonban már kései utódaik is tudtak. Teréz, aki a fényes ősökkel kapcsolatos legendát ébren tartotta, egyik naplójegyzetében azt írta, hogy Tóbiás volt „a Magyarországra bevándorló".[9] Teréznek ez az egyébként tévedésen alapuló elszólása arra utal, hogy a család mégis inkább az iratokban hitt, mint a legendákban.

A magyarországi Brunszvikok először Tóbiás (1590–1642 k.) révén emelkedtek ki az ismeretlenségből, aki igen sajátos ívű pályát futott be.[10] Állítólag külföldi egyetemeken tanult, majd 1613–1616 között a Kőszeghez közeli Csepreg híres evangélikus iskolájában működött mint rektor. Felettesei szerint „miként a trójai lóból a legvitézebb harcosok, úgy jöttek ki az ő iskolájából a jeles képzettségű ifjak, kiket... iskolákba küldtek ki tanítókul".[11] Terézék e kiváló pedagógus őse nemsokára evangélikus pap lesz, majd 1620-ban püspök. Tíz évvel később Pázmány Péter hatására katolizál, utána pedig mint a királyi harmincadvám ügyeinek kezelője visszatér Galgócra. A múlt század végén a martonvásári családi levéltárban még megvolt az az „újított címeres nemes levél", amelyet 1630-ban II. Ferdinándtól kapott.[12]

Tóbiás unokáiban a család két ágra szakadt; Ferenc lett az ún.

A Brunszvik család címere. (Eredetije: Magyar Országos Levéltár Nádasdy család levéltára P 507 213. cs. V/83. 11.)

‚nemesi ág' őse, Mihály (1671 – 1718) pedig az ún. ‚grófi' ágé. Ferenc ágát, amely ma is virágzik, a ‚katonák ágának' is nevezhetnénk: hárman szolgáltak közülük a Mária Terézia-alapította magyar nemesi testőrségben, egyikük leszármazottja, Antal honvédezredes volt, (1849-ben Komáromnál, Klapkáékkal együtt tette le a fegyvert), s Horthy Miklós katonai irodájának útimarsallja, Brunszvik György altábornagy is e Brunszvik-ágnak volt a sarja stb. Tekintettel azonban arra, hogy ők nem álltak ismeretségben Beethovennel, a továbbiakban csak a ‚grófi' ágról szólunk.

A Brunszvik család rangjának és tekintélyének a megalapozása Terézék nagyapjának a nevéhez fűződik. Idősebb Brunszvik Antal (1709–1780) a nagyszombati egyetem elvégzése után azt a hivatást választja, amely akkoriban a magafajta tehetséges és ambiciózus köznemesi ifjú számára az érvényesülés egyik legbiztosabb módját jelentette: a közhivatalnoki pályát. Az ő kortársa volt Beethoven

Ifj. Brunszvik Antal (Ismeretlen művész árnyképe) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár* (Mme J. Charpentier ajándéka)

Brunszvikné Seeberg Anna. (Ismeretlen művész árnyképe) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár* (Mme J. Charpentier ajándéka)

nagyapja, a flamand származású idősebb Ludwig (Louis) van Beethoven (1712 – 1773), „Mechelen (Belgium) köztiszteletben álló polgárának fia, szép basszushangú tanult muzsikus"[13], aki 1773-ban került Bonnba, s mint basszista, majd karmester vívott ki magának elismerést a választófejedelem udvarában. Idősebb Brunszvik Antal szolgálata Pozsonyban, a vármegyénél kezdődött, aztán helytartótanácsi titkár lett. Onnan került Pestre a királyi kúriához, s a legfőbb

országos bíróság munkájában mint személynöki, majd nádori ítélőmester vett részt. Utóbb tanácsosi rangban a bécsi magyar kancelláriához került, élete végén pedig elnyerte Bihar megye főispáni székét.

Államhivatalnoki pályájának talán legnemesebb tevékenységi köre a jobbágyság helyzetének javítását célzó úrbérrendezéshez kapcsolódik. Idősebb Brunszvik Antal akkor kerül először a tekintetek kereszttüzébe, amikor 1766 januárjában királyi biztosi kinevezéssel a zsebében őt küldi ki Mária Terézia Vas és Zala megyébe, hogy a földesúri önkény miatt fellázadt, „vasvellákkal és durongokkal, fejszékkel" felszerelt parasztokat jobb belátásra bírja. Feladata nemcsak veszélyes, hanem korszakos jelentőségű is, mivel eddig uralkodó közvetlenül soha nem avatkozott a magyarországi földesurak és jobbágyaik közti ügyekbe. Brunszvik királyi biztos, aki élete során az egyszerű nép iránti segítőkészségének nemegyszer tanújelét adta, szót értett a parasztokkal, s a lázadást leszerelte. Mária Terézia azt is nagyra értékelte, hogy beszámolójából a magyar parasztság helyzetéről végre megbízható képet kapott.[14]

Idősebb Brunszvik Antal az úrbéri reform előkészítéséből és bevezetéséből is alaposan kivette a részét. Ezzel érdemelte ki a Szent István-rend kiskeresztjét, s jórészt ennek köszönhette a grófi rangot is, amellyel – az Andrássyak, a Niczkyk, a Festetichek stb. után 1775-ben a Brunszvikok is az ún. „új arisztokraták" soraiba emelkedtek. Birtokadomány e grófi címmel nem járt, Martonvásárt azonban (amelyre pl. Nádasdy Ferenc tábornagy, Fejér megyei főispán is szemet vetett), a Brunszvikok mégiscsak a királynőnek köszönhették, aki kifejezetten idősebb Brunszvik Antal úrbérrendezésben szerzett érdemeire való tekintettel engedélyezte, hogy azt egy hasonló értékű mosoni jószágukért cserében megkapják. A birtok telekkönyvi bekebelezése 1770. december 18-án volt. Egy nappal előbb, 1770. december 17-én tartották keresztvíz alá Bonnban Johann van Beethoven (1740 k. – 1792) udvari tenorista másodszülött fiát, aki a Ludwig nevet kapta...

Idősebb Brunszvik Antal hat gyermekére tetemes vagyont hagyott. Martonvásárt sorshúzás útján ifjabb Antal (1746 – 1793), Terézék apja, a Nagyszombat melletti Alsókorompát (ma: Dolná Krupa, Szlovákia) pedig a kisebbik fiú, József (1750 – 1827) kapta. A lányok közül Erzsébet a testőrtiszt Finta Józsefhez, Franciska Révai Pál báróhoz, a későbbi Turóc megyei főispánhoz, Zsuzsánna az olasz Guicciardi grófhoz, Katalin pedig a francia emigráns

Brunszvik József (1806 k). (Lánya, Chotekné Brunszvik Henriette festménye.) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár. Tulajdonosa: Koszta József Múzeum, Szentes.* (Takács Gábor reprodukciója)

Dezasse de Petit Verneuille család Károly nevű fiához ment feleségül. E családok (talán az egy Révaiékat kivéve) később mind ismeretségbe kerültek Beethovennel.

A Brunszvik fivérek apjuk tehetségét örökölték. Mindketten gondos nevelésben részesültek, mindketten a bécsi Theresianumban

végeztek, majd pedig mint jogi doktorok mindketten a hivatalnoki pályára léptek. Antal a magyar kamarához, József a bécsi udvari kancelláriához került, s hamarosan mindketten elnyerték a tanácsosi rangot. II. József uralkodásának problémákkal teli éveiben József a kúriánál dolgozott. Antal feladatai népszerűtlenebbek voltak. Közreműködött a kolostorok feloszlatását célzó rendeletek végrehajtásában és a helytartótanács egyházügyi bizottságának munkájában. Utána „a tudományokat illető dolgok" referense lett, 1788 végén pedig királyi biztosként az uralkodói önkény miatt forrongó nyitrai kerület élére került, ahol életveszélyben is hűségesen helytállt.

1790. február 20-án II. József elhunyt. Fivérének, Maximilian Franz választófejedelemnek a bonni udvara, amely a „kalapos király" reformista törekvéseit rokonszenvvel kísérte, őszintén gyászolt. Ludwig van Beethoven, az ígéretes tehetségű húszéves muzsikus (anyja elhunyta és apja iszákossága miatt immár a család feje és öccseinek fő támasza) a császár halálára kantátát (WoO 87) ír. Ezt nemsokára újabb kantáta (WoO 88) követi „Lipót császári méltóságra emelése" címmel.

A Brunszvik fivérek pályája II. Lipót alatt is töretlen. Antal elnyeri a főispánságot Bars megyében, a helytartótanácsnál pedig ő a pedagógiai ügyek referense. Terézék nemes jellemű, nagy műveltségű, s a pedagógiai kérdésekben igen jártas apja ekkor végre igazán neki való feladatot kap: „elölülője" lesz annak az országgyűlés által kiküldött bizottságnak, amelynek feladata egy, a magyar közoktatás-közművelődés egészét átfogó reformtervezet megalkotása. A nőnevelési reformjavaslat elsősorban ifjabb Brunszvik Antalt dicséri. Hazánkban ő volt az első, aki az állami leányiskolák gondolatát nyilvános fórumon felvetette.[15] Közben fivére az első magyar büntetőkódex-tervezet kidolgozásában vett részt.

Ifjabb Brunszvik Antal 1774-ben elvette a szép és okos, ám vagyontalan Seeberg Anna bárónőt (1752–1830), Mária Terézia erdélyi szász származású udvarhölgyét, akitől négy gyermeke született: Teréz, Ferenc, Jozefin és Karolina. (Róluk külön fejezetekben szólunk.) A gyermekek nevelésének ügyét az apa különösen a szívén viselte. Ő állította példaképül Terézék elé az amerikai függetlenségi háborúk hőseit, Benjamin Franklint és George Washingtont, ő adta a kezükbe az antik szerzők műveit, s ő oltotta beléjük a művészetek, s kiváltképp a zene szeretetét is, amelyért maga is rajongott.

Amikor ifjabb Brunszvik Antal 1768-ban Pestre indult joggya-

korlatra, apja átnyújtotta neki írásba foglalt tanácsait. Minden bizonnyal megvolt rá az oka, hogy fiát, aki bécsi tanulóévei során gyakori látogatója lehetett az olasz operáknak és hangversenyeknek, arra intse: „A zenét élvezd mérsékelten!"[16] Nem tudjuk, hogy Terézék apja milyen hangszeren játszott, az azonban valószínű, hogy a házi muzsikálásból ő is kivette a részét. Erre enged következtetni az az 1784. október 5-én Budán feleségének írt levele is, amelyben említi, hogy egy ismerősük megérkezésekor éppen zene volt nála.[17] Haydn és Mozart műveit minden bizonnyal kedvelte, az 1792 novemberének közepén Bécsbe települt Beethovent azonban már nem ismerhette meg, egy évvel később ugyanis ifjabb Brunszvik Antal 47 éves korában tüdővészben meghalt.

Fivére, József 77 évet élt. Az államhivatalnoki pályán a családból ő jutott a legmagasabbra. Volt Csongrád, később Nógrád megyei főispán, emellett 1803 és 1825 között főtárnokmester, élete utolsó éveiben pedig ő viselte a nádor utáni legfőbb közjogi méltóság, az országbíró tisztét. Brunszvik József és Majthényi Anna Mária házasságából egy csecsemőkorban elhunyt kislányon kívül még három gyermek született: Júlia (a majdani báró Forray Andrásné), Henriette (később Chotek Hermann felesége), és az egyetlen fiú, Ágoston, aki nem házasodott meg.

Alsókorompa ura nagy vagyont gyűjtött, bátyja után azonban csupán Martonvásár maradt. Ifjabb Brunszvik Antal négy gyermekére hivatkozva kérvényezte például a Martonvásárhoz közeli, korábbi pálos rendi birtokok (Acsa, Alcsút) megvételének engedélyezését, próbálkozása azonban sikertelen maradt.[18] Hivatalai ugyanakkor rangszerű életformát igényeltek, egyfajta reprezentációt, ami súlyos összegekbe került. Emellett – Teréz elbeszélése szerint – Brunszviknénak azért is takarékoskodnia kellett, mert apjuk „az ő nemes, nagylelkű és bőkezű lelkületével ezer meg ezer kedvtelésre költötte a pénzét". 7500 holdas birtokukkal a martonvásári Brunszvikok a grófi családok között nem számítottak gazdagoknak. (Teréz szerint egyenesen „szegények" voltak.)[19] Ennek később elsősorban a lányok látták kárát.

Brunszvik József fia, Ágost, aki diplomata volt a Vatikánban, 1825-ben gyilkosság áldozata lett, így az alsókorompai Brunszvikoknak férfi ágon magva szakadt. Ez a veszély fenyegette a martonvásáriakat is, mígnem Ferenc, túl a negvenedik évén végre családot alapított. Egy lánya és három fia született, ez utóbbiak közül azon-

ban 1842-ben már csak a nyolcesztendős Géza élt. „B(runszvik) Géza beteg, de már jobban van – az utolsó és egyetlen sarja ennek a dicső nemzedéknek!" – írja ekkor naplójába Teréz, aki megérezte családja közeli végét.[20]

1879–1882-ben Brunszvik Géza mindhárom gyermeke, köztük a 17 éves Gábor is meghal. Emlékükre a gróf 1883-ban óvodát alapít Martonvásáron.[21] 1893-ban birtokát eladja József főhercegnek, aki 1897-ben továbbadja azt az iparmágnás Dreher családnak. A magyarországi Brunszvikok grófi ágának utolsó férfi tagja, Géza Ausztriában hunyt el 1899-ben.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Ekkor kötöttük meg Beethovennel azt a benső, szívbéli barátságot, amely élete végéig tartott..."

Brunszvik Teréz[1]

1799 májusában történt...

1799-ben, egy május eleji délután poros utazóhintó kanyarodott a bécsi Arany Griffhez címzett fogadó bejáratához. Utasai, ifjabb Brunszvik Antal gróf özvegye és két idősebb leánya Martonvásárról érkeztek a császárvárosba. Teréz ekkor már a huszonnegyedik évéhez közelgett, Jozefin pedig nemrég töltötte be a huszat. Az anya kifejezetten miattuk szánta rá magát erre az útra, titkon remélve, hogy a lányok az előkelő bécsi körökben forgolódva majd kérőre találnak. Brunszvikné birtokukat fiának, Ferencnek igyekszik biztosítani, ezért szeretné Terézéket mielőbb gazdag férj oldalán látni.

Programjuk zsúfolt, a gyakorlatias grófné azonban szeretné, ha lányai – mindkettő született zenei tehetség – zongoratanulmányaik elmélyítésére is kihasználnák a Bécsben töltött időt. Brunszvikné Seeberg Annát, ezt a túlzottan is takarékos (Terézék szerint kifejezetten fukar) asszonyt minden valószínűség szerint zenerajongó férjének tett ígérete, vagy legalábbis az ő emléke ösztönözhette arra, hogy Terézék zenei képzésének ügyét oly nagyon a szívén viselje. Ei is határozza, hogy nem adja alább, hanem a lányokat a legkeresettebb bécsi mesterrel, Beethovennel fogja taníttatni.

Beethoven hat és fél évvel azelőtt, a kölni választófejedelem ajánlólevelével a zsebében érkezett Bécsbe, hogy zenei tudását híres mesterek, mindenekelőtt Haydn mellett tökéletesítse. A császárvárosban szívesen időző osztrák, cseh és magyar zenerajongó arisztokraták, a Lichnowsky, Kinsky, Lobkowitz, Esterházy, Keglevics stb. családok tagjai szíves örömest maguk közé fogadták a tehetséges muzsikust, aki nemsokára virtuózként és komponistaként is fényes sikereket ért el. Híre hamarosan Budára, sőt Martonvásárra is eljutott, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy amikor 1795 őszén a Wiener Zeitung közzéteszi a Beethoven három zongoratrióját (op. 1) előfizetők listáját, Brunszvik grófné neve is ott szerepel a 121 jelentkező között.[2]

Beethoven 1804/1805 k. (J. W. Mähler olajfestménye) *Eredetije: Beethoven-Gedenkstätte im Pasqualati-Haus, Wien*

Brunszvikék először minden bizonnyal közös ismerőseiktől hallottak a fiatal komponistáról. Zmeskáll Miklóstól (1759–1833) talán, a kiváló műkedvelő csellistától, a bécsi magyar kancellária hivatalnokától, aki a császárvárosban az elsők között kötött életre szóló barátságot Beethovennel?[3] Esetleg Keglevics Babette-től (a

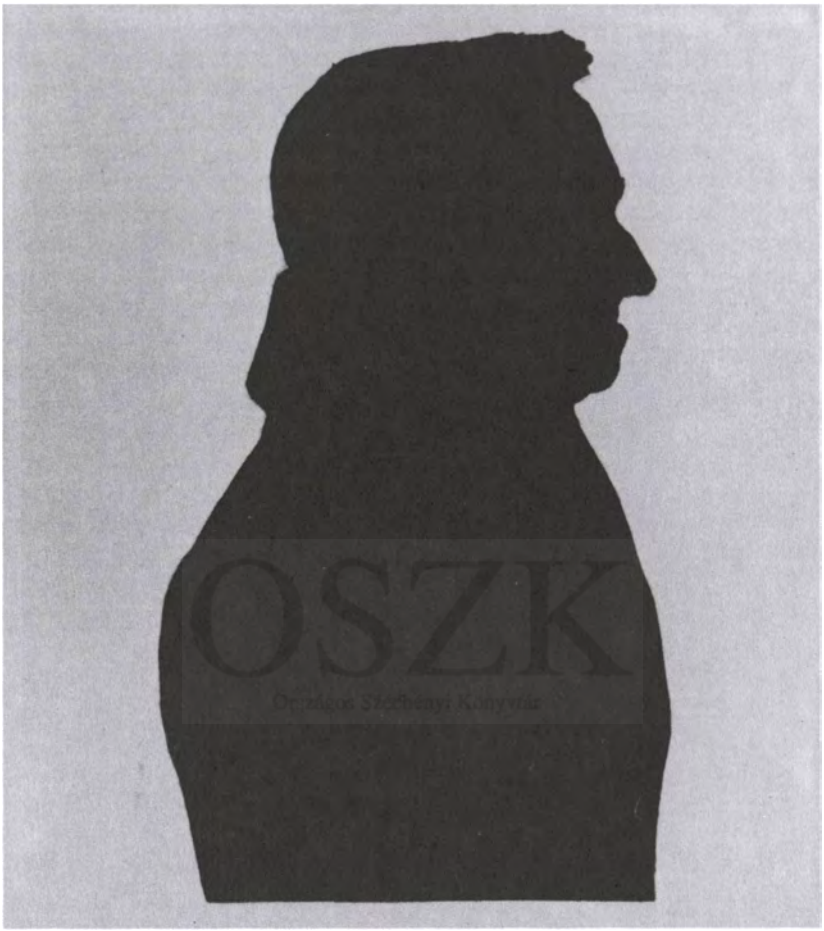
OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Zmeskáll Miklós, a Brunszvikok és Beethoven közös barátja (Reprodukció Landon, R. könyvéből) *Eredetije: Historisches Museum der Stadt Wien*

későbbi Odescalchi hercegnétől), a Mester igen tehetséges tanítványától? Vagy Rosty Alberttől (1779 – 1847) a majdani Békés megyei alispántól, aki később gyulai otthonában Erkel Ferenc apjával és más jeles zenészekkel együtt hódol majd a kamaramuzsikálásnak?[24] Nem tudjuk. Mindenesetre Rosty volt az, aki Beethoven megnyerésére Brunszviknénak még ötletet is adott:

„Beethoven – mondta Rosty Albert, öcsém egykori osztálytársa – nem lesz rávehető, hogy puszta meghívásra eljöjjön hozzánk, de ha a kegyelmes asszony nem restellné a fáradságot és felmenne a Szt. Péter téri három keskeny csigalépcsőn, és meglátogatná a mestert, úgy kezeskedhetik a sikerért. Ez meg is történt. Mint iskolába tartó kisleány, hónom alatt a hegedű- és csellókísérettel ellátott Beethoven-szonátámmal léptünk be hozzá" – meséli Teréz.[5]

A helyszín, amint azt Karl Czerny, Beethoven egyik tanítványa lefesti, egy „igen kietlennek tűnő szoba, mindenütt szétszórt papírok és ruhadarabok, néhány bőrönd, csupasz falak, alig egy ülőalkalmatosság, kivéve a rozoga széket a Walter-féle zongoránál".[6] A Brunszvik lányok azonban zavarukban mindezt aligha vették észre. És most adjuk vissza a szót Teréznek!

„A halhatatlan, drága Ludwig van Beethoven igen kedves volt és annyira udvarias, amennyire csak telt tőle. Néhány mondat hangzott el, . . . aztán leültetett hangolatlan zongorájához, és én azonnal játszani kezdtem; tisztességesen játszottam, a cselló- és hegedűkíséretet pedig énekeltem. Annyira el volt ragadtatva, hogy megígérte: mindennap meglátogat bennünket az Arany Griff Fogadóban. Ez a múlt század utolsó esztendejének május havában történt. Szorgalmasan jött, de ahelyett, hogy egy óráig maradt volna, ott maradt déltől négy, meg öt óráig: sohasem unt bele, hogy fölemelje és behajlítsa ujjamat, mert én megszoktam, hogy vízszintesen és kinyújtva emeljem fel. . .

A bécsi tizennyolc nap pihenés nélkül telt el. Anyánk elvezetett bennünket gyárakba, műhelyekbe; amit csak látni lehetett, azt megmutatták nekünk. Finta nagynéni, akinek négy lánya volt, sétákat rendezett a Práterbe, az Augartenbe, a dornbachi Lustgartenbe. . . Mindenhol uzsonnáztunk, színház, esténként tánc. S amikor tíz és tizenegy óra között hazatérőben voltunk a fogadóba, fagylaltoztunk a Grabenen, tréfálkoztunk. Hajnali négy órakor már felöltözve talpon voltunk, hogy öt órakor már a szabadban legyünk. Ó, micsoda élet volt ez! És hogy meg lehetett elégedve Beethoven, aki részt vett mindezeken a mulatságokon. Valóságos szenvedély volt ez. A zongorázást tehát éjjel kellett gyakorolnunk. A szomszédok kétségbeesve szöktek meg. Fiatalok voltunk, üdék, szépek és gyermetegen naívak. Aki látott, szeretett bennünket. . .[7]

Beethoven tehát, aki a tanításra általában sajnált időt és energiát pazarolni, annyira megkedvelte a Brunszvik nővéreket, hogy amikor csak tehette, a körükben időzött. Ennek nemcsak a lányok rendkívü-

A Brunszvik-nővéreknek dedikált variációk (Wo0 74) *első* (1805. évi) *kiadásának címlapja. Beethoven-Haus, Bonn*

li tehetsége lehetett az oka, hiszen neki más ígéretes tehetségű hölgytanítványai is voltak, hanem a Terézékre oly jellemző természetesség, közvetlenség és melegség, amely később például a jeles svájci nevelőt, Pestalozzit is elbűvölte. „A szabad Rajna szabad fia. . ., aki mindig fulladozott a város falai közt, kitörő örömmel fogadta ezeket a kis driádokat, akik erdő-mező levegőjével és illatával együtt ifjúi lelkesedésüket is elhozták neki. . ."[8]

„Lelkem rajongott önért, még mielőtt megismertem" – mesélte Beethovennek évekkel később Jozefin.[9] Mindezt Teréz is elmondhatta volna, akit ugyanúgy, mint húgát, a beethoveni zene szinte első hallásra rabul ejtett.

De vajon milyen hatást gyakorolt rájuk maga a 29 éves Mester? Külsejét tekintve távol állt a kor szépségideáljától. „Látjuk zömök termetét, kurta lábát, széles vállát, sötétpiros arcát. . , busa szemöldökét, széles, magas homlokát. . ."[10] Beethoven környezetét lenyűgöző hatása azonban másutt, „karakterének erejében rejlett". Személyiségének vonzását hibái (szeszélyes, olykor erőszakos magatar-

tása, dühkitörései stb.) sem gyengítették. „Magával ragadta és szívbéli barátjává tette a legkülönbözőbb embereket, férfiakat és nőket egyaránt, akik nagyrabecsülték barátságát, bármilyen göröngyös úton kellett is követniök..."[11] A Brunszvik-nővérekkel ugyanez történt.

A bécsi tizennyolc nap hamar elröppent. Beethoven búcsúzóul átnyújtotta kettejüknek 'A kedves közelléte' című Goethe-versre komponált dal négykezes variációit (Wo0 74) a következő sorok kíséretében: „A két Brunszvik grófnő emlékkönyvébe. Semmit sem kívánok annyira, mint azt, hogy e kis zenei áldozat eljátszásánál és eléneklésénél gondoljanak az Önöket őszintén tisztelő Ludwig van Beethovenre. Bécs, 1799. május 23."[12]

Goethe verse – Szabó Lőrinc fordításában – így hangzik:

„Rád gondolok, ha nap fényét fürészti
a tengerár;
rád gondolok, forrás vizét ha festi
a holdsugár.

Téged látlak, ha szél porozza távol
az utakat;
s éjjel, ha ing a kis palló a vándor
lába alatt.

Téged hallak, ha tompán zúg a hullám
és partra döng;
a ligetben ha néma csönd borul rám,
s téged köszönt.

Lelkünk egymástól bármi messze válva
összetalál.
A nap lemegy, csillag gyúl nemsokára.
Óh, jössz-e már!"

1799 májusa... E hónap 20. napján született Honoré de Balzac. Goethe, a költőfejedelem ötven-, Széchenyi István, a majdani "Legnagyobb Magyar" alig nyolcesztendős.

1799 májusa... Ausztria két hónapja hadban áll a forradalmi Franciaországgal. A bécsi Magyar Hírmondó szerint május 19-én

„ditső győzelmeink szerentsés folyamattyáért nagy czeremóniájú istentiszteletet" tartottak a császári udvar jelenlétében.[13] Ezen minden bizonnyal Brunszvik grófné és leányai is ott voltak. S miközben Bécs ágyúsortűz mellett a hadi sikerek felett ujjongott, Beethoven és a Brunszvik nővérek között a „benső, szívbéli barátság szálai" kezdtek szövődni – csendben, észrevétlenül. A flamand eredetű bonni muzsikuscsalád fiának és az északnémet Braunschweigből származó, magyarországi Brunszvikoknak az életútja ott, az osztrák császárvárosban végzetszerűen egymás mellé kanyarodott...

„Lelkünk egymástól bármi messze válva összetalál" ... Örök titok marad, hogy Teréz és Jozefin szíve akkor rezonált-e erre, és ha igen, melyiküké érzékenyebben. 1799 májusában azonban nem időzhettek sokat e gondolat mellett. Hazautazásuk előtt ugyanis váratlan dolog történt: az anyjukkal közel egyidős Joseph Deym gróf, a híres Müller-féle Műcsarnok tulajdonosa megkérte Jozefin kezét, s Brunszvikné kényszerítette őt, hogy igent mondjon...

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Bécs, Buda, Alsókorompa

A bécsi Müller's Kunstgallerie impozáns épülete a Vöröstoronykapunál állt, az Adlergasse sarkán. 1799. június 26-án, esküvőjük után Martonvásárról ide hozta fiatal feleségét Deym gróf, a műcsarnok tulajdonosa.

Joseph Deym von Stritetz (1752–1804) ősi cseh nemesi (1730-tól: grófi) családból származott. Katonai pályára készült, ezt azonban egy párbajvétség keresztbe törte. Hollandiába menekült, ahol megélhetését viaszképek készítésével biztosította. 1773-ban Nápolyba ment, ahol a királynő, Mária Karolina (a nagy Mária Terézia lánya) a kegyeibe fogadta. Deym valószínűleg szabadkőműves volt, Mária Karolina pedig a betiltott páholyok tagjait előszeretettel támogatta. Így adhatott engedélyt az ekkor már tehetséges művész hírében álló Deymnek arra, hogy a királyi gyűjtemények antik szobrairól és egyéb műkincseiről gipszlevonatot készítsen.

Deym 1780-ban Joseph Müller álnéven Bécsbe települ, s szobormásolatokból és eredeti antik műtárgyakból műcsarnokot nyit. Vállalkozását később panoptikummal bővíti. Ferenc császár második felesége a nápolyi királynő lánya, így az ő révén Deymet a bécsi udvar is támogatja: elnyeri az 'udvari modellkészítő és szobrász' címet és a kamarási rangot. Közben felépül az említett palota, amelyben a műcsarnokot 1798. október 4-én, a császár névnapján megnyitja.

A Müller's Kunstgallerie Bécs egyik fő szenzációja. 1799 májusában Terézék első útja is ide vezet. Gyanútlanul lépnek be az épületbe, s még álmukban sem gondolnak arra, hogy az eléjük siető „idősebb úr" lesz Jozefin férje, az épület pedig az otthona, amelyet később néhány évig majd Terézzel is megoszt. A Deym-palota lesz Beethoven és a Brunszvikok találkozásainak (már csak gyakoriságánál fogva is) legfőbb színtere, ezért e helyről bővebben kell szólnunk.[1]

A pazar berendezésű, pompás lépcsőházzal és üvegezett folyo-

Joseph Deym (Ismeretlen művész miniatúrája) *Reprodukció Goldschmidt* (1977) *könyvéből*

sókkal ellátott épület, amelyből csodálatos kilátás nyílt a Dunára, nyolcvan helyiséget számlált. Középső részében volt a műcsarnok, két oldalán pedig Deymék lakosztálya, illetve azok a szobák és lakrészek, amelyeket bérbe adtak.

A műcsarnok három részből állt. Az első teremsort az itáliai múzeumok antik szobrairól, festményeiről és egyéb régiségeiről készült másolatoknak és a Deym által gyűjtött eredeti műtárgyaknak (antik vázák, elefántcsont faragványok, bronzedények stb.) szentelték. Itt voltak (a kor követelményeinek megfelelően – felöltöztetve) pl. a belvederi Apolló, a Laokoon-csoport, több Vénusz szobor, továbbá a római császárok, Platon, Seneca stb. mellszobrai, egy eredeti Correggio- és egy állítólag szintén eredeti Raffaello-kép stb. A műcsarnok másik fő része a panoptikum volt, amelyben a császári család elhunyt tagjai (II. József, Mária Antoinette a férjével, XVI. Lajossal stb.) mellett a lovon ülő Ferenc császár viaszfigurája, sőt az a szoborcsoport is helyet kapott, amely a császárt és császárnét a testőrgárdisták és Bécs legszebb asszonyai körében ábrázolta. Végül volt egy külön terem, a ‚Grácziák hálóterme', tükrökkel, rafinált fényeffektusokkal, halk zeneszóval – ezt csak a kivételes látogatók tekinthették meg. A gyűjteményben állítólag Mozart viaszfigurája is látható volt. Deym halotti maszkot is készített Mozartról – ez volt az eredetije a ma is meglévő maszknak.[2]

A Müller-féle műcsarnokot 1803 nyarán a nagy műértő Kazinczy Ferenc is megtekintette, s róla a következőket írta: „Itt már láttam a' Gróf Brunszvik kisasszony férje Galleriáját. De nem csak nem gyönyörködve, hanem éppen bosszankodva. Boldog Isten, mit nem csudál a' Bécsi nép, ha ezt is csudálja. II. Leopold Császár egy szőr darabba van béleplezve, talán hogy a' figura rossz proportióját béfedje... A' Statuák olly rosszul vannak a metszéseken összeragasztva, hogy a' szem bosszankodva fordul-le rólok. Én abban a Galleriában több örömöt vártam".[3] Deym szerencséjére a látogatók zöme nem így gondolkodott, az ő és családja megélhetése ugyanis elsősorban e vállalkozás bevételétől függött.

Teréz Deymet kifejezetten jólelkűnek mondja. Sógora mesélte, hogy amikor először találkoztak, divatjamúlt ruhájuk láttán azt hitte, hogy szegények. Akkor határozta el, hogy Jozefint, akinek a szépsége az első percben lenyűgözte, feleségül veszi. Kísérőjükül szegődött, a császári gyűjteményekbe belépőt szerzett nekik, s „oly finoman és ügyesen forgolódott" körülöttük, hogy anyjuk tetszését

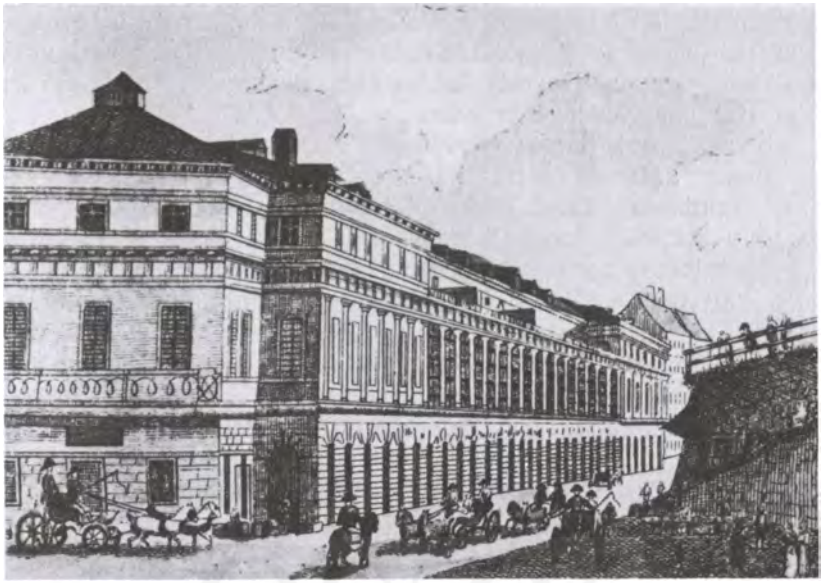

A bécsi Müller's Kunstgallerie épülete (Reprodukció Landon könyvéből)

rögtön megnyerte. A grófné, akit elkápráztatott Deym kamarási rangja és a vagyon, amelyet a Műcsarnok mögött sejtett, hozzákényszerítette Jozefint anélkül, hogy anyagi helyzetéről tájékozódott volna.[4]

Deymnek, aki a bécsiek előtt csak ekkor fedte fel kilétét, súlyos társadalmi bonyodalmakkal kellett megküzdenie. Az arisztokráciával régen megszakadt a kapcsolata. Most viszont, hogy „grófkisasszonyt vett feleségül és visszatért régi rangjához és címéhez, a gazdag bankárokkal és más polgári családokkal rontotta el a dolgát". Társaságuk így a rokonokon kívül alig akadt.[5]

Beethovent, akivel a gróf valószínűleg a Brunszvik-nővérek kísérgetése közben kötött ismeretséget, kezdettől fogva kedvelte. Deym 1790-ben rávette Mozartot, hogy a panoptikumában elhelyezett zenélő órájához gyászzenét írjon. Ekkor készült el az 'Adagio és Allegro egy óraműbeli szerkezetre' (K.594), az 'Orgonadarab egy óraműre' (K.608) és az 'Andante egy kis orgonába való hengerre' (K.616). "E kompozícióknak már az elnevezése is mutatja, hogy Mozart maga sem tudta pontosan, voltaképpen milyen néven illesse

Deymné Brunszvik Jozefin 1800 k. (Ismeretlen művész miniatúrája.) *Reprodukció Goldschmidt* (1977) *könyvéből.*

ezt a fölöttébb ellenszenves, ‚gyermetegül' hangzó mechanikus instrumentumot".[6] 1799-ben Beethoven írt öt kis darabot (Wo0 33) a zenélő szerkezethez. Ekkor kerülhetett hozzá a fent említett első két Mozart-mű kézirata, ezek ugyanis az ő hagyatékából kerültek elő[7]. A Beethoven és Deym közti szívélyes viszony jele az is, hogy Jozefin férje ezüst gyertyatartókat és írókészletet ajándékozott a zeneköltőnek, aki e gesztusnak őszintén örült.[8] Beethoven pedig ingyen adott Jozefinnek zongoraleckéket.

Beethoven első önálló bécsi koncertje 1800. április 2-án volt a Burgtheaterben. Műsorán két új műve szerepelt: az 1. szimfónia és a Szeptett (op.20). E hó 24-e táján Brunszvik Teréz megérkezik Deymékhez, akik első gyermekük születését várják. Teréz még találkozik Beethovennel, aki 26-án indul el Budára, hogy eleget tegyen annak a koncertfelkérésnek, amelyben a Brunszvik családnak is része lehetett.[9] 1800. május 1-je és 7-e között József nádor a pestbudai arisztokráciával karöltve fényes ünnepségsorozatot rendezett az ifjú nádorné tiszteletére. Beethoven és a kiváló kürtművész, Punto május 7-én, a Várszínházban tartott záróünnepségen léptek fel, s egyebek mellett az op.17 zongorára és kürtre írt szonátát adták elő. „A' Budai Theatrumban Concert tartatott, a'mellyben egy Beethoven nevű híres muzsikus a' Forte Pianon való mesterséges jádzása által mindenkinek magára vonta a figyelmetességét" – írta a Magyar Kurir.[10]

Beethoven Budán minden bizonnyal fogadóban szállt meg, de már érkezése napján (ápr. 29.) elvitte Brunszvik grófnénak Deymék leveleit, s biztosította őt arról, hogy Jozefinék Terézzel együtt jól vannak.[11] Brunszvikék házáról, mely a Várszínházhoz közel, (a mai Tárnok utcában) állt, csak azt tudjuk, hogy 1777 előtt épült, 1784-ben lett Brunszvik-tulajdon, homlokzata 19 öl szélességű volt, s Dunára néző kis kertjét egzotikus növények díszítették.[12] Beethoven vendégszereplése idején Terézék anyja, Ferenc és a legkisebb lány, Lotte tartózkodtak Budán, akik a koncert napján, vagy az azt követő napok egyikén értesülhettek arról, hogy Jozefin kislánya, Victoire 5-én megszületett. A hír vétele után (nem elképzelhetetlen, hogy Beethovennel együtt) ők is Bécsbe utaztak, ahol Deym már április végén foglalt részükre szállást.

1800 őszén Jozefin zongoraleckéi folytatódtak. A Deym-szalonba ekkor már más jeles zenészek is bejáratosak voltak: a hegedűvirtuóz Schuppanzigh, Punto, a jeles csellista Nikolaus Kraft, a zongo-

Grafen Deym,
Freiherren von Střitež

A Deym család címere (Reprodukció Duda, H.: Die Echtheitsstreit um Mozarts Totenmaske. München, 1985. c. művéből.)

raművész Kleinheinz, a kiváló csellista Zmeskáll stb. Az alkalmi találkozókból „csakhamar állandó zenei összejövetelek fejlődtek – élőképekkel és zenei estélyekkel, zene-délutánokkal váltakozva – melyek szinte zenetörténeti híresség re jutottak".[13] A meghívottak időnként Jozefin, sőt fivére, Ferenc, a tehetséges csellista játékában is gyönyörködhettek. E házi koncerteken főként Beethoven műveit szólaltatták meg a Mester irányítása mellett. Nagyon elképzelhető, hogy a Müller-féle Műcsarnok épületében volt a nagy zenei géniusz nem egy remekművének az ősbemutatója.

Beethoven Deyméknél ismeri meg Terézék unokahúgát, Giuliettát. (Hirtelen fellobbanó szerelmükről a következő fejezetben szó-

lunk.) És megismeri Brunszvik József grófot is. Terézék nagybátyja híres műgyűjtő és mecénás volt: az 1820-as évekre 5 – 6000 kötetes könyvtárat, jelentős ásványgyűjteményt és egy 300 festményből álló, igen értékes képtárat gyűjtött egybe. Könyvei és műkincsei részben Budán, részben korompai kastélyában voltak.[14] A zenét is igen kedvelte. Éveken át családjánál volt zenemester a már említett zongorista Franx Xaver Kleinheinz (1765 – 1832), aki zeneszerzőként és színházi karmesterként is tevékenykedett.

Brunszvik József, a család feje időről időre maga köré gyűjtötte rokonait, hogy őket szinte reneszánsz kori vendéglátásban részesítse. A rokon fiatalok barátaikkal együtt rendszerint Alsókorompán nyaraltak, ahol egymást érték a kirándulások, táncmulatságok, műked-

A budai Várszínház (Weissenberg J. G. kőrajza) *Magyar Történeti Képcsarnok*

velő előadások, koncertek stb. Írásos nyoma ugyan nincs, a hagyomány szerint azonban 1800–1801-ben Beethoven is járt itt, s „hallatta . . . mesteri remeklését" a korompai kastélyban, amely néhány évvel korábban egy régi kúria helyén épült.[15] A kastélyt övező „kedves kertet" a narancsházzal és egzotikus fákkal ő még eredeti formájában láthatta.[16]

A 19. század elején Bécsben Beethovent már nyíltan Mozart utódjának tekintik. Ekkor komponálja szonátáinak impozáns sorozatát, a Prométheusz teremtvényei c. balettzenéjét és a 2. szimfóniát is. És ekkor éri a lesújtó hír, hogy fülbaja, amellyel régóta bajlódik, gyógyíthatatlan. A megsüketülés rémével viaskodó lélek szenvedéseinek megrázó erejű dokumentuma az a végrendelet-fogalmazvány, amelyet 1802. október 6-án, Heiligenstadtban írt.

„Ó, ti emberek, akik engem gyűlölködőnek, csökönyösnek vagy embergyűlölőnek tartotok vagy nyilvánítottok, mennyire igazságtalanok vagytok velem szemben! Ti nem tudjátok a titkos okát annak, ami csak látszat előttetek. . ." – kezdi vallomását, majd feltárja gyötrelmei okát: hallásának hat éve fokozódó romlását, amely számára a társasági érintkezést egyre nehezebbé teszi. „Milyen megalázó volt – írja – amikor ott állt mellettem valaki és hallotta a távoli fuvolaszót, én pedig nem hallottam semmit vagy hallotta a pásztor énekét és én ugyancsak nem hallottam semmit. Az ilyen tapasztalatok csaknem kétségbe ejtettek és kis híja volt, hogy véget nem vetettem életemnek. A művészet, csak ez tartott vissza. Ah, úgy éreztem, lehetetlen elhagynom a világot, mielőtt nem végeztem el mindazt, amire hivatottnak érzem magamat és így meghosszabbítottam ezt a nyomorúságos életet. . ."[17]

Beethoven szerencsére nemsokára túljut a mélyponton, és munkájába temetkezik. A következő, 1803. év terméke a Krisztus az Olajfák hegyén című oratórium, az op.47 („Kreutzer") és a Waldstein-szonáta (op 53), a 3. (Eroica) szimfónia stb. Közben a Theater an der Wien operát kér tőle. Nehezen bár, de sikerül rátalálnia a megfelelő librettóra, Bouilly „Leonóra avagy a hitvesi szerelem" című művére, s 1804 elején végre munkához is lát.

A Deym-szalon ekkor már hónapok óta csendes. A család a telet a prágai rokonoknál tölti. Onnan érkezik Bécsbe a hír, hogy január 27-én Joseph Deym gróf „gyors tüdővészben" elhunyt.

„Ó, milyen szép ezerszer élni az életet!"
Beethoven[1]

A Holdfényszonáta Giuliettája

Nem Brunszviknak hívták, olasz nevet viselt, anyja Brunszvik Zsuzsánna révén azonban mégis e családnak a sarja az a „Damigella Contessa Giulietta Guicciardi", kinek emlékét a cisz-moll (op.27. no.2.), ismertebb nevén Holdfényszonáta ajánlásával örökítette meg Beethoven.

Az olasz származású Guicciardi Károly gróf, a trieszti gubernium tanácsosa ifjabb Brunszvik Antal iskolatársa volt a bécsi Theresianumban. Az ő legkisebb húgát, Zsuzsánnát vette feleségül. Egyetlen gyermekük, Giulietta (Julie) 1784. november 23-án született.

1800 tavaszán Guicciardi grófot hivatala az osztrák fővárosba szólítja. Ekkor a feltűnően szép és csinos, 16 éves Giulietta szinte berobban a bécsi szalonok világába. „Alig volt idősebb, mint Shakespeare Júliája, s éppen olyan hódító. De természete nem szánta tragikus sorsra. Csak meg kell nézni ebből az időből származó miniatűr képét, huncut arcocskáját, eleven és hatalmában biztos szemét, szép mohó száját, finom, kövérkés, nyársegyenes testét... A Brunszvik unokanővérek egynémely rosszmájú megjegyzése valószínűvé teszi, hogy ‚a szép Guicciardi', ahogy Bécsben tüstént elnevezik, kissé homályba borítja őket" – írja Rolland.[2]

A feltűnően muzikális lány kezdetben Kleinheinztől vesz zongoraleckéket, s amikor ő 1801 őszén elhagyja Bécset, az ő helyébe lép Beethoven. A zeneköltő a kacér szépség tüzénél menten szerelemre lobban, s érzéseit a lány is viszonozza. Beethoven, aki ekkor már a nagyothallás rémével viaskodik, életének e nem várt fordulatáról 1801. november 16-án így ír bonni barátjának, Wegeler doktornak:

„Most ismét valamivel kellemesebben élek, amennyiben többet forgolódom emberek között... Ezt a változást egy kedves, varázslatos leányka idézte elő, aki szeret engem és akit én szeretek... A lányka, sajnos, nem az én társadalmi osztályomból való, és most természetesen nem nősülhetnék – egyelőre csak így kell éldegélnem. Ha

Beethoven Giulietta ablaka alatt (Giulietta rajza) *Reprodukció La Mara* (1909) *könyvéből*

Giulietta Guicciardi (Egykorú festmény alapján Borsos Miklós rajza, 1988.)
Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár

nem volna baj a hallásommal, már rég beutaztam volna a fél világot... Csak félig szabaduljak meg a bajomtól és akkor – mint tökéletes ember megyek hozzátok... Kell, hogy oly boldognak lássatok, amilyennek itt e földön lennem rendelt a sors, nem boldog-

talannak – nem, azt nem tudnám elviselni! Szemébe akarok nézni a sorsnak, egészen lesújtani mégsem fog!"[3]

Levelében név szerint nem említi ugyan Giuliettát, a „kedves, varázslatos", de nem az ő társadalmi osztályából való leány azonban minden kétséget kizárólag ő volt. Beethoven szívesen időzött Guicciardiéknál, s a zeneleckékért nem fogadott el pénzt, ezért Giulietta anyja egy tucat saját kezűleg hímzett inget küldött neki. Az ajándék meglepte, s lesújtotta Beethovent. „Nem, nem, egészen sohasem bocsátom meg Önnek, hogy teljesen elvette tőlem azt az örömöt, hogy egyszer, legalább látszólag önzetlen embernek tűnjek" – írja sértett önérzettel 1802. január 23-án Guicciardi grófnénak. „Leányának tehetsége, az ő társasági jóindulata az oka annak, hogy szívesen vagyok Önöknél" – teszi még hozzá.[4] A tanár és tanítványa szerelméről környezetük nem sejtett semmit.

A Giuliettának dedikált Holdfényszonáta 1802 márciusában jelent meg.[5] A lány azonban, aki hasonló volt, mint a holdfény – csalóka és megfoghatatlan –, Beethovent faképnél hagyta. Szalmaláng-szerelme, amellyel a zeneköltő szívén mély sebet ejtett, gyorsan ellobbant. Élvezte, hogy körülrajongják, s Beethoven csupán egy volt hódolói közül. Guicciardiék szívesen vették volna, ha Brunszvik Ferenc, az unokatestvér kéri meg a lányuk kezét. Nem így Jozefin, aki felháborodik nagynénje ez irányú mesterkedései láttán, s csak abban reménykedik, hogy bátyja lesz annyira okos és józan, hogy tervüket meghiúsítja.[6] Így is történt, s Giulietta 1803 novemberében feleségül ment Robert Gallenberg grófhoz (1783–1839), egy dilettáns balettkomponistához. Mennyire fájhatott Beethovennek, hogy az imádott lány éppen egy nála jóval tehetségtelenebb zeneszerzőt választott élettársául! Szakításuk ennek ellenére csendben, összeveszés nélkül történhetett, a zeneköltő ugyanis társadalmilag tovább érintkezik a családdal, sőt magával Giuliettával is.

Az esküvő után Gallenbergék Nápolyba költöztek. Giulietta ott is a könnyelmű és kacér „szép Guicciardi" maradt, akit hódolók raja vett körül. Egyikük, a szerelmi kalandjairól híres Hermann von Pückler-Moskau herceg például úgy nyilatkozott, hogy az igazi szenvedélyt ez az asszony ismertette meg vele. Giuliettának pedig elutazása után azt írta: „Mindig sajnálni fogom a nápolyi jó klímát, az édes rabigát, és főleg az isteni lányt, akit rajongva szerettem, s akit örökké imádni fogok".[7]

1814-ben, a Napóleon felett diadalt ülő bécsi kongresszus „tün-

döklő forgatagában, ahol minden nőnek megvolt a maga kalandja", Gallenberg grófné is feltűnt. Hager rendőrminiszter besúgói szerint a Szászországot képviselő Schulenburg szeretője volt, ugyanakkor Murat részére szállított információkat Metternich környezetéből.[8] 1815 januárjában Széchenyi Nápolyban járt, s Gallenberg kíséretében tekintette meg Pompejit, Giuliettát azonban ő nem említi.[9]

Gallenbergék 1822-ben visszaköltöznek Bécsbe, ahol a gróf egy nápolyi kollégájával együtt átveszi a császári opera igazgatását. A következő évben, amikor Beethoven – immár ki tudja, hányadszor – hiába kéri Gallenberget, hogy az opera kottatárából adja neki kölcsön a Fidelio partitúráját, társalgási füzetében, melynek segítségével immár teljesen süketen másokkal társalog, kifakad titkárának, Schindlernek Gallenbergék ellen. Szerinte Giulietta egykor jobban szerette őt, mint a férjét. Említi, hogy az asszony Bécsbe visszatérve sírva ment hozzá, de ő megvetette. Ettől függetlenül, amikor Gallenberg anyagilag nehéz helyzetbe került, éppen mert mindig is az ellenfelének tekintette, „minden lehetségest" elkövetett, hogy segítsen rajta. Ezt bizalmas közlésnek szánta, (ezért is írta e sorokat francia nyelven), nem gondolva arra, hogy két évtizeddel később, amikor ő már rég nem lesz az élők sorában, e mondatait Schindler „jóvoltából" a „varázslatos lányka" majd nyomtatásban látja...[10]

Ezek után érthető, miért szorítkozott Giulietta hűvös és tárgyilagos közlésekre, amikor őt mint Beethoven hajdani tanítványát halála (1856) előtt pár évvel mestere felől faggatták. Mesélte, hogy Beethoven rendszerint a saját dolgait játsszatta vele, és hogy végtelenül szigorú volt, amíg ő a helyes előadást a legapróbb csekélységekben is el nem érte. Könnyen hevessé vált, ilyenkor odavágta vagy széttépte a keze ügyében lévő kottát. Szerinte a zeneköltő csúnya volt, de nemes, tapintatos, művelt stb.[11]

Beethovennel való gyengéd viszonyát persze nem említette. Kis rajza azonban felfedi e titkát. A kép a fiatal zeneköltőt ábrázolja „a kert egy ballusztrádjára támaszkodva, amint szemével majd elnyeli Giulietta földszinti ablakát." Az ablakot, melynek függönye a lány alakját sejteti: Giulietta-Júliáét, aki elbújt, hogy jobban lásson...[12]

A „varázslatos lányka" 1803 novemberében tovatűnt Bécsből. És a zeneköltő szívéből is, amelyet nemsokára egy másik asszony lobbant majd lángra.

„. . . a szerelmesekben is egy-egy család indul egymás felé, csöndes zúgással, mint a birnami erdő"

Hubay Miklós[1]

Jozefin, az „Egyedüli Kedves"

Szép volt, nagyon szép, férje, Deym gróf kedvenc szavajárása szerint „olyan, mint a viruló rózsa".[2] Nővére, Teréz csodálta veleszületett báját, természetes eleganciáját és elragadó szépségét, amely húgát mint fiatal anyát különösen jellemezte. Egy rajongója, akit szertetreméltósága teljesen elbűvölt, fő vonzerejét abban látta, hogy hódításaiban ártatlan volt, mivel mégcsak nem is sejtette, milyen mágikus hatást gyakorol a férfiakra.[3] „Amikor megismerkedtünk, szilárdan eltökéltem, hogy a szerelemnek legkisebb szikráját sem engedem éledezni magamban, de Ön legyőzött engemet" – írta később Beethoven Jozefinnek,[4] az egyedüli asszonynak, akihez őt bizonyíthatóan szenvedélyes szerelem fűzte.

Brunszvik Jozefin (az anyakönyv szerint: Maria Josepha Nepomucena Aloysia) 1779. március 28-án született Pozsonyban. Pepi (Pips) – ahogyan a család becézte – külsőre apjára hasonlított, és rendkívüli muzikalitását, esztétikai érzékét, szellemességét, a fennköltdolgok iránti vonzalmát is tőle örökölte. Négy évvel idősebb nővére, Teréz rajongott érte, s kiskoruktól fogva a példaképének tekintette. Jozefin 14 éves volt, amikor apjuk meghalt. Anyjuk egész nap a gazdaság ügyeit intézte, a lányok pedig szabadon élhettek „költői álmaiknak". „Költészet, esztétika s szépművészetek: ebből állt életünk" – írja Teréz.[5] A gyakorlati életre nevelés hiányának később elsősorban Pepi látta kárát.

1799 májusában, Deym gróf házassági ajánlata folytán Jozefin egycsapásra a család érdeklődésének középpontjába kerül. „Drága Jozefinem, . . . tőled függ édesanyád s testvéreid boldogsága!" – mondta neki anyja, ő pedig, aki szentimentális regényeken és antik tragédiákon nőtt fel, s oly sokat olvasott önfeláldozásról, most sírva-zokogva, de meghajlik anyja akarata előtt.[6]

Deymmel kötött házassága levelezésük alapján kiegyensúlyozottnak mondható. A férj levelei elragadtatásról tanúskodnak, Joze-

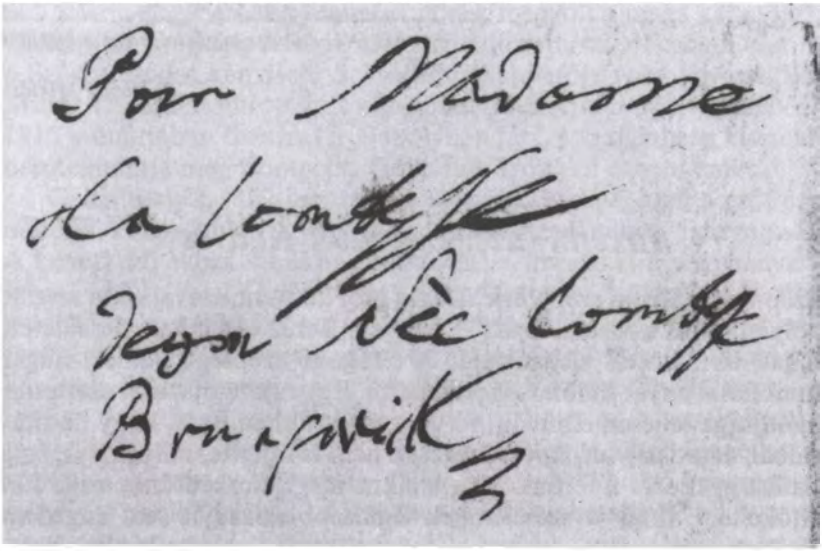

Címzés Beethoven egy Jozefinnek szóló levelén. (A Dreizehn Briefe... c. fakszimile-kiadásból) *Beethoven-Haus, Bonn*

finéi pedig fokozódó melegségről. Véleménykülönbségek persze, felmerülnek közöttük, amit aztán tisztázni tudnak, ugyanakkor az enyelgés és a tréfálkozás hangja is ki-kicseng soraikból.[7] A szépséges Pepi hűségesen kitart férje mellett. Kitart akkor is, amikor esküvőjük után egy évvel kiderül, hogy Deymnek komoly pénzügyi gondjai vannak. Brunszvikné, aki annak idején elmulasztotta, hogy a gróf valós anyagi helyzetéről tájékozódjon, most a házasságot semmissé akarja nyilváníttatni, Jozefin azonban adott szavára hivatkozva a férje mellett marad. A törékeny asszony alig több mint négy év alatt négy gyermeket szül. Amikor a legkisebbet világra hozza, Deym gróf már nem él: tüdőgyulladása tüdővésszé fajult, amely 1804. január 24-én a halálát okozta.

A 25 esztendős, tapasztalatlan özvegy, akire hirtelen rászakad anyagi helyzetük teljes ziláltsága és a négy gyermek felnevelésének gondja, idegileg összeroppan, s csak több hónapos orvosi kúra állítja talpra.

Beethovent fél évvel a haláleset után látja viszont. Ekkor Rolland szerint „az üvegházi növény arisztokratikus törékenysége, amely egy

kissé heves szélnek sem tud ellentállni, kiszolgáltatja őt az érzelem meglepetéseinek". És a zeneköltő, aki vonzalmát eddig titkolta, „a remény kapuját látja megnyílni".[8] Kapcsolatuk 1804 utolsó hónapjaiban fordul szorosabbra. „Beethoven nagyon szeretetreméltó. Majdnem minden második nap eljön és Pepinek leckét ad" – írja november 20-án Teréznek legkisebb testvérük, Lotte, akit a betegeskedő Jozefin maga mellett tartott.[9] Teréz a „kissé veszélyesnek" tartott helyzetről hallva úgy ítéli meg, hogy Pepinek „a szomorú kötelesség, a legszomorúbbak egyike" azt diktálja, hogy nemet mondjon.[10]

Jozefin azonban nem mond nemet! Beethoven pedig, aki ez idő tájt lepi meg Jozefint az An die Hoffnung (A reményhez) című (op.32) dallal,[11] reményében ez egyszer nem csalatkozik! A szenvedő ember, akit hallásának fokozódó romlása évek óta „egyre reménytelenebbé tett a földi lét minden boldogságával szemben", Jozefinnek hála, most végre boldog![12] Alkotókedve óriási: operája, a hitvesi hűség diadalát zengő Leonóra (ismertebb nevén: Fidelio) mellett elkészül a 4. szimfónia, a G-dúr zongoraverseny, a hegedűverseny és az f-moll (op.57) Appassionata szonáta, amely – bár dedikációja a csellista Brunszvik Ferencnek szól – feltehetően Jozefinnek íródott.

Szerelmükről levelek és válaszfogalmazványok egész sora[13], továbbá Beethoven naplójának egy Jozefin másolatában fennmaradt részlete tanúskodik. E naplórészlet az alábbi:

„Miért nincs kifejezése beszédünknek, amely jelezhetné azt a mindenen túlmenő, megnevezhetetlen tiszteletemet Iránta, az egyetlen Szerelmem iránt. Ó, ki tudná nevét kiejteni és nem érezni, hogy a szavak a közelébe se érnek – csak a hangok. Nem vagyok kevély, ha úgy vélem, hogy a hangok a szavaknál inkább állnak rendelkezésemre. – *Ő, Ő a mindenem, a boldogságom!* – De nem, még az én hangjaimmal sem tudnék Hozzá méltóan megszólalni, noha a természet nem szűkmarkúan ajándékozott meg velük – mégsem elegendők Számára.

Csendesen dobogj, te szegény szívem – egyebet úgysem tehetsz. Csak Érte, mindig csak Érte – csakis Érte! *Örökké Ő, a síromig csak ő az én gyönyörűségem – a mindenem!*

Ó, Teremtőm, őrködj Felette, áldd meg napjait, inkább engem halmozz el minden bajjal! Erősítsd, áldd és vígasztald meg őt a halandó emberek nyomorúságos és mégis olykor boldog életében –.

Ha nem Ő lenne az, Aki engem ismét az élethez fűzött, még akkor is mindent jelentene nekem!"

Beethoven és Jozefin „oly nemes, olyannyira kölcsönös tiszteleten és barátságon alapuló"[14] szerelme sohasem volt zavartalan. A titkolózás, a környezetük éberségének kijátszásával járó izgalmak, s kiváltképp a kapcsolatukat aggódva, sőt kifejezett nemtetszéssel szemlélő hozzátartozók beavatkozási kísérletei Pepit nagyon megviselik. Időnként visszahúzódik, kapcsolatukon lazítani próbál, Beethoven pedig amennyire csak tőle telik, igyekszik megértő lenni.

1805 őszén, amikor Napóleon csapatai Bécshez közeledtek, Jozefin gyermekeivel együtt Budára utazott, így ő sem volt ott november 20-án a Fidelio bemutatóján, amely a kedvezőtlen körülmények, mindenekelőtt Beethoven barátainak és támogatóinak kényszerű távolléte miatt nem aratott nagy sikert. A magyar fővárosban ugyanakkor, ahol számos előkelőség, köztük Ferdinánd würzburgi nagyherceg is menedéket talált, élénk társasélet kezdődött. A koncerteken Jozefin is fellépett, mégpedig olyan sikerrel, hogy Budán „az isteni Deym grófnőt, a zongora mesterét" még évek múlva is emlegették.[15] 1806. március 19-én, József főherceg nevenapján Brunszvik tárnokmester allegorikus pantominjátékot rendezett, amelyen gyermekeivel együtt Jozefin is fellépett. A játék zenei nyitányát Fusz János komponálta. Ennek megírására nagybátyjuk eredetileg Beethovent próbálta megnyerni, ő azonban kínzó fejfájásaira hivatkozva nemet mondott.[16]

Jozefin nemsokára visszatér Bécsbe, ahol ismét találkozik Beethovennel, s vívódása folytatódik. Az egyik oldalon az őt imádó férfi, „mellesleg" rajongott zseni, a zene fejedelme, a másikon a társadalmi konvenciók, az erkölcs, a család jóhíre, a négy apró gyermekével kapcsolatos kötelezettségek. Végül ez utóbbi győzött.

Brunszvik Jozefin grófnő és Beethoven, a polgári származású muzsikus-zseni szerelme nem végződött, mert nem végződhetett happy and-del az adott korban. Egy író, egy költő a nemesi szférába még csak-csak bekerülhetett, a komponistát azonban, aki akkoriban egyben virtuóz is volt, a mesteremberek közé számították. Mozartnak még a cselédséggel kellett étkeznie. Beethoven a maga személyiségének erejével ezen a szokáson rést ütött, de az számára sem volt lehetséges, hogy arisztokrata körökbe beházasodhasson. Liszt Ferenc néhány évtizeddel később nyíltan vadházasságban élt egy gróf-

Brunszvik Jozefin (Egykorú ábrázolat alapján Borsos Miklós rajza, 1988.)
Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár

nővel, majd egy hercegnővel.[17] A múlt század elején Bethovent ezért még jelképesen szólva megkövezték volna...

Az előítéleteken és a család nyomásán kívül volt még egy további ok is, amely e házasságot lehetetlenné tette, s ez az ok a korabeli gyámügyi törvényekben rejlett. Deym a végrendeletében gyermekeik gyámjává feleségét tette, ami akkor még ritkaságszámba ment, s így a férj nem mindennapi bizalmának volt a jele. Ezt a kötelezettségét Jozefin nagyon a szívén viselte. Az őt és gyermekeit összefűző kötelék volt tehát az az általa emlegetett „szent kötelék", amelyet nem sérthetett meg.[18] Márpedig egy rangon aluli házassággal gyámi jogait elveszíthette volna.[19]

Szakításuk 1807 végén vagy 1808 elején csendben, közös megegyezés alapján történhetett. Ezt követően, 1808 nyarán Jozefin két fia és Teréz társaságában útra kel, hogy a fiúk részére külföldön találjon megfelelő nevelőintézetet. Svájcban, Pestalozzi híres intézetében megismeri leendő második férjét, az irodalom, filozófia, művészetek és a pedagógia terén egyaránt jártas Stackelberg bárót, akihez 1810. február 13-án kifejezetten azért köti a sorsát, mert benne látja fiai ideális gyámját.

Az észt Stackelberg Kristóf (1777–1841) előkelő és gazdag családból származott, amelynek ősi birtokai Reval mellett voltak. Stackelberg fivéreivel, köztük a majdani jeles régésszel, Ottóval nagy utazásokat tett, ami örökségének jó részét felemésztette. Éveken át Jénában és Göttingenben tanult bölcsészetet, majd Pestalozzi hatására úgy döntött, hogy életét a jövő nemzedék nevelésének fogja szentelni. Jozefint első pillantásra megszerette, s „veszélyes charmejával" mindent elkövetett, hogy az asszonyt magához kösse. Elvállalta tehát a Deym-fiúk nevelését, akiket anyjuk végül sajnált külföldön hagyni. Jozefinékkel együtt bejárták Itáliát, végül 1809 júliusában megérkeztek Martonvásárra. Mivel a francia megszállás alatt álló Bécsbe nem mehettek, Jozefin Esztergom mellett döntött. Stackelberg ekkor kijelentette, hogy csak akkor marad a fiúk mellett, ha összeházasodnak. Teréz szerint Jozefin „csakis a fiai iránti szeretetből" mondott igent.[20] Házasságuk híre Beethovent fájdalmasan érinthette...

A következő években Jozefin három leányt szül. Közben egy morvaországi birtokot bérelnek, ahol gazdálkodni próbálnak, tapasztalatlanságuk és jóhiszeműségük miatt azonban hamarosan az anyagi csőd szélére kerülnek. Stackelberg, aki később az észt oktatás-

Beethoven 1807 k. (I. Neugass festménye Brunszvik Ferenc megrendelésére.)
[Reprodukció La Mara (1909) könyvéből]

ügyi reformot sikerre viszi, mint gyakorló nevelő (gyámapa) teljes kudarcot vall. Házasságuk, amely szinte az első perctől kezdve boldogtalan, zátonyra fut. Stackelberg visszamegy hazájába, és a három kislányt erőszakkal magával viszi. Teréz aki évek óta náluk nevelősködik, húga mellett marad. „Ettől kezdve rettentő küzdés és szenvedés volt" Jozefin „lassan tünedező élete". Anyagi gondjai évről évre súlyosbodtak, ennek ellenére nem volt hajlandó hazaköltözni anyjához, mivel az szabadsága teljes feladásával járt volna együtt. Fiai megtartásáért is küzdenie kell, mivel a melléje kirendelt társgyám „közönséges intézetben" akarta őket elhelyezni.[21]

Beethovennek ez idő tájt hasonló gondjai voltak. Elhunyt fivére, Casparl Carl a feleségét és őt jelölte gyámul fia, a 9 éves Karl mellé. Beethoven, hogy kétes hírű sógornőjétől elszakítsa a fiút, és ő lehessen egyedüli gyámja, pert indít, amit nehezen bár, de megnyer, az unokaöccsével kapcsolatos problémák azonban haláláig elkísérik. Ekkoriban már szinte semmit nem hall, (környezetével már csak társalgási füzetei segítségével tud „beszélgetni"), alkotókedve stagnál, s láthatóan szenved. Szenved Jozefin is, az ideg- és kedélybetegség mindinkább eluralkodik rajta. Teréz, aki először úgy ítélte meg, hogy Jozefinnek el kell hárítania magától Beethoven közeledését, ekkor már másként gondolkodik. „Vajon Jozefin nem a Luiginek okozott fájdalom miatt bűnhődik – hogy nem lett a felesége! Mit nem csinált volna ebből a héroszból" – jegyzi naplójába.[22] „Miért nem vette őt férjként magához Jozefin, mint Deym özvegye? Boldogabb lett volna vele, mint Stackelberggel. Az anyai szeretet miatt feláldozta egyéni boldogságát!" – írja évtizedekkel később.[23]

1821. március 31-én Jozefin mindössze 42 éves volt, amikor meghalt. Hagyatékának rendezése közben Teréz talált rá húga és Beethoven szerelmének írásos dokumentumaira, s ő úgy ítélte meg, hogy e szerelem emléke nem enyészhet el nyomtalanul. Ezért a leveleket dobozba zárta, és Jozefin fiaira bízta. Az értékes iratok közzététele 1957-ben nagy szenzáció volt.[24]. Ennek ellenére Jozefin személye nem igazán került az érdeklődés homlokterébe.

Az igazságszolgáltatás vágya motiválta Marie-Elisabeth Tellenbachot, aki 1983-ban Jozefinnek 300 oldalas könyvet szentelt. A kiváló tollú és komoly zenei képzettségű írónő, aki a Beethoven-művek és a levéltári dokumentumok világában egyforma otthonossággal mozog, impozáns tényanyagot felvonultatva a következőket vallja:[25]

Jozefin egyedülálló szerepet töltött be a nagy zenei géniusz életében, akihez (anyját leszámítva) egyetlen más nő sem állt olyan közel, mint ő. És egyetlen más nő sem gyakorolt akkora hatást életére és alkotótevékenységére, mint Jozefin. Szerelmük pedig 1808 körül nem ért véget, hanem négy évvel később folytatódott, s csak ezután került sor a végleges szakításra. E koncepcióban fontos szerepe van annak a rejtélyes Beethoven-levélnek is (a „Halhatatlan Kedves"-hez szóló levélnek), amelyről a Brunszvik családdal kapcsolatos egyéb vonatkozásai miatt külön fejezetben szólunk. Itt csak annyit: az írónő a levél címzettjét Jozefinben látja.

A Jozefin – Beethoven szerelem e feltételezett másodvirágzása nem tarthatott sokáig. Amíg az asszony özvegy volt, a zene ürügyén nyíltan találkozhattak. Most azonban ilyesmiről már szó sem lehetett, különösen nem, miután Stackelberg végleg elhagyta Bécset. Jozefin nyomában alkalmi besúgók jártak, s elég lett volna a legkisebb reá bizonyítható erkölcsi vétség, hogy a Deym-gyermekekkel kapcsolatos jogait megvonják tőle. 1816 nyarán Beethoven is, Jozefin is Badenben üdült. Lehetetlen, hogy ott ne látták volna egymást! M.-E. Tellenbach szerint valószínűleg ez volt számukra az utolsó alkalom a többé-kevésbé zavartalan találkozásra.

Brunszvik Jozefin, ez a tragikus sorsú asszony saját bevallása szerint legnemesebb énjével ajándékozta meg minden idők egyik legnagyobb zenei géniuszát, Ludwig van Beethovent.[26] „Általam vagy, mert meg én láttalak" – mondta Lédának Ady Endre. Ugyanezt elmondhatta volna Beethoven is Jozefinről szólva. És Lédához hasonlóan Brunszvik Jozefin is örök. Örök az utókor emlékezetében és halhatatlan. A zeneköltő „Mindene", „Boldogsága", „Élete Angyala", az „Egyedüli Kedves" ugyanis ő volt – ezt magától, Beethoventől tudjuk...[27]

„Valóságos angyal volt egész életén át: csupa türelem és szelíd jóság"

Brunszvik Teréz[1]

Karolina, a „huncut grófnő"

Ámor megperzseli Psyche szárnyát. Kicsi üdvözlőlap, s rajta kusza betűkkel ez áll: „Újévre a huncut Brunszvik Charlotte grófnőnek barátjától, Beethoventől".[2] Mindez kedves, beszédes bizonyítéka annak, hogy a legkisebb Brunszvik lány is baráti kapcsolatban állt Beethovennel.

Brunszvik Karolina, Charlotte (becenevén: Lotte) 1782-ben született, minden valószínűség szerint Pozsonyban. A tizenhét éves lány 1799-ben nem volt ott Bécsben, Beethovent azonban nemsokára ő is megismerte. Nővéreihez hasonlóan Karolina is rajongott a zenéért és Beethovenért is.

„Lányi épp nálunk van és Tézivel (Teréz beceneve, a szerk.) gyakorolja a tündéri szonátákat – írja Jozefinnek 1803. szeptember 9-én Budáról –, amióta F(erenc) eltávozott, nem hallottam ezeket.., édes melankóliát öntenek szívembe. Ó, isteni zene! Ki az a barbár, ki ne hajolna meg a te akkordjaid előtt! Apropó, zene... B(eethoven) komponált két variációt az emlékkönyvünkbe; hát nem szeretetre méltó, sőt imádni való? Julie Gu(icciardi) leírta Tézinek, de mi még nem kaptuk meg" – meséli, azokra az újabb variációkra[3] célozva, amelyeket Beethoven még 1799-ben megígért Teréznek.[4]

Karolina, a „fekete hajú, sudár termetű, szelíd és mosolygós arcú" cigányos szépség[5] 1804 nyarán Bécsbe kerül a sokat gyengélkedő Jozefin mellé, így ő lesz a „koronatanúja" és (Terézhez írt levelei révén) krónikása nővére és a zeneköltő szerelemmé mélyülő kapcsolatának.

Már júniusban meséli, hogy a Deym-palotában élénk zenei tevékenység folyik, ami őt teljesen felvillanyozza. (A „felvillanyozza" – németül: elektrisiert – kifejezés Beethoven kedvenc szavajárása a zenei hatás jellemzésére.[6]) Lotte, aki korábban gitározott, most Kleinheinz irányítása mellett teljes hévvel és nagy szorgalommal hozzálát a zongoratanuláshoz. Novembertől Beethoven látogatásai

Telekiné Brunszvik Karolina (Ismeretlen művész festménye) (Párizs, M. Marie-Pierre De Gérando gyűjteménye)

mind gyakoribbakká válnak. „A mi kis muzsikusaink – írja december 19-én Lotte, aki a ‚huncut' jelzőre láthatóan rászolgált – ismét együtt voltak. A múlt szerdán volt az első (koncert)". Meséli, hogy Jozefin csodálatosan zongorázott, neki viszont még nem volt bátorsága ahhoz, hogy közönség előtt játsszon.[7]

Beethoven üdvözlőlapja (Beethoven-Haus, Bonn)

Lotte ekkor már Teleki Imre menyasszonya. A fiatal erdélyi gró
1804 nyarán, a göttingeni egyetemről hazafelé jövet találkozik össz
a lánnyal, akibe azonnal beleszeret, s otthonába, Hosszúfalvára (ma

Satulung, Románia) hazatérve levélben megkéri a kezét. Anyja, aki azt szerette volna, ha fia a hozzájuk hasonlóan gazdag erdélyi családok egyikéből választ feleséget, végül beleegyezését adja az eljegyzéshez, de egy év várakozási időt köt ki, amit egymástól távol kell eltölteniük a fiataloknak. Így maradhat Lotte egy esztendeig Bécsben Jozefin mellett. Az esküvőre 1805. szeptember 26-án került sor Martonvásáron.

A zene a hosszúfalvi kastélyból sem hiányzott. Lotte gyakran játszott együtt férjével, Teleki Imre azonban inkább lelkes, mint tehetséges hegedűs volt, aki jeles cremonai mesterektől származó

Teleki Emma és De Gérando Ágost (Teleki Blanka rajza) (Mme J. Charpentier magángyűjteménye, Franciaország)

Teleki Blanka (Lám Ilona 1930 k. készült másolata L. Cogniet egykorú festményéről). *Teleki Blanka Gimnázium, Mezőtúr*

hegedűket gyűjtött. Esküvőjük után fél évvel Karolina a következőket meséli Teréznek:

„Gitáromat már nem hanyagolom, elég gyakran játszom rajta. A csemballót különösen sokat használom; azt a szonátát tanulom, amelyet te Beethoventől tanultál meg. Igyekezlek téged utánozni, amennyire csak lehet, és ez örömet okoz nekem. Emy (férje, Imre beceneve, a szerk.) kísér engem, és néha veszekszünk; tudjátok, hogy sohasem tartja az ütemet, de nem fogadja el, hogy tévedett. A végén azért mindig elégedettek vagyunk egymással. Elmondható, hogy igen jól megy a gyakorlás, legalábbis szerintem. Ami egy jó előadáshoz hiányzik, azt hozzáképzelem. Arra gondolok, hogy te és a társaságunk mily szépen játszott, és igen boldoggá tenne, ha a te szintednek csak a felét elérném. Ha Hosszúfalvára jöttök, meg kell mutatnotok, hogy hol vannak hiányosságaim az etűdjátékban...

Egy másik nagy kérésem lenne ‚A reményhez' és a ‚Rád gondolok' áriákkal[8] kapcsolatban. Képzeld, szinte teljesen elfelejtettem ezeket, sírni tudnék e veszteségen, mert nagyon szerettem őket. Boldog lennék, ha lennél szíves lemásoltatni mindkettőt..."[9]

1806. április 26-án Lotte Jozefintől kérdi: „Mi van Beethovennel? Bécsben van?" Majd hozzáteszi: „Emlékezz arra, amit írtam neked: Sohasem maradj vele egyedül!"[10]

Egy hónappal később Teréz és Jozefin Hosszúfalvára utaznak, hogy ott legyenek szülés előtt álló kishúguk mellett. Ekkor látják meg, hogy Telekiék milyen helyen élnek: Nagybányától kétóra járásnyira, egy román faluban, ahonnan „orvos, patika, pap, templom" oly távol vannak. Neheztelnek sógorukra, hogy Lotte ilyen „vad sivatagban" kénytelen élni. Az egész erdélyi életmód „igen idegenül" hatott rájuk, amit sógoruk szeszélyei csak fokoztak. Július 5-én Karolina „kimondhatatlan kínok között" végre világra hozta kislányát, Blankát. Időközben teljesen kiéleződött a viszony férje és nővérei között, akiket felháborított „az a teljes megsemmisülés, önmegtagadás és meghódolás, amelyben a szép fiatalasszonynak ura oldalán élnie kellett". S mivel Terézék nemtetszésüknek hangot is adtak, Teleki Imre „erkölcsi értelemben" szinte előzte őket.[11]

Lotte azonban „egészen más természetű volt" mint ők, s így férjével végül is harmonikus házasságban éltek. Ritkán jöttek Martonvásárra és Budára, még ritkábban Bécsbe, így Karolina már nemigen találkozhatott Beethovennel. Emlékét azonban őrizte. Ennek illusztrálására egy jellemző eset: 1807 márciusában, Kolozsvár-

A Brunszvik-nővérek (Ismeretlen festő pasztellképe) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár* (A De Gérando család ajándéka)

ról hazafelé menet betértek Zsibóra Wesselényiékhez. Lottét teljesen elbűvölte a tízesztendős Wesselényi Miklós (a majdani reformpolitikus és „árvízi hajós"), akiről Teréznek a következőket írta: „Arca egészen Beethovenehez hasonló; ugyanaz a kifejezésteli és élénk

tekintet. Szemében a zsenit látni. Engem teljesen elbűvölt, és azt kívántam, bárcsak Jozefin is láthatta volna."[12]

A Teleki-házaspárnak három gyermeke született: Blanka (1806–1862), Emma (1809–1893) és Miksa (1812–1872). Emma szerint mindhárman „kitűnő művészi hajlammal bírtak". Blanka zongorázott, ő gitározott és énekelt, Miksa pedig hegedült, s a három gyermek „néha a' legszebb hangversennyel lepte meg kedves atyját és anyját".[13]

Blanka, Brunszvik Teréz keresztlánya, aki már az első óvoda szervezésében is részt vett, 1846-ban Pesten hazafias szellemű nevelőintézetet alapított arisztokrata lányok részére. Intézetében volt tanár Vasvári Pál, a márciusi ifjak egyik vezéralakja. A kisebbik lány, Emma 1840-ben a francia író-történész, Auguste De Gérando (1819–1849) felesége lett, aki több magyar tárgyú könyvet írt, 1848/49-ben pedig cikkeivel és diplomáciai tevékenységével támogatta szabadságharcunk ügyét.

Blankát 1851-ben elhurcolják, majd hazafias helytállásáért (menekültek rejtegetése, „lázító" iratok kiadása, kapcsolattartás az emigránsokkal stb.) tíz év várfogságra ítélik. A kufsteini évek után a laibachi várbörtönbe kerül, ahonnan amnesztiával szabadul 1857-ben.

Blanka perében unokahúgát, Stackelberg Minonát is többször megidézték, aki levelek és egyéb küldemények külföldre juttatásában segédkezett neki. Jozefin második férjének halálát követően a még élő két lányt, Minonát és Marie-t, akik Észtországból hazatelepültek, Telekiék vették magukhoz.

1843 januárjában Marie váratlanul elhunyt. Néhány nappal később nagynénje, Lotte is meghalt. Minona 1848 végéig (Teleki Imre haláláig) Erdélyben maradt. Utóbb Bánffy Jozefa grófnő társalkodónőjeként Bécsbe került, s ott is halt meg 1897-ben.

A Brunszvik család, mint említettük, férfi ágon kihalt, Karolinának azonban De Gérando-ágon élnek leszármazottjai. Ükunokái jóvoltából Lotte nemrég jelképesen hazatért. Judith Charpentier–De Gérando és a három De Gérando-fivér: Antoine, Marie-Pierre és Dominique – 1987-ben a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékoztak egy becses családi festményt, amely a martonvásári Beethoven Emlékmúzeumba került. A pasztellkép egyik nővére (Jozefin vagy Teréz – ez vitatott)[14] társaságában Lottét ábrázolja. Lottét, a kis „huncut grófnőt"...

„Élj boldogul, drága Testvérem, hadd tekinthesselek annak, hiszen nincs senkim, akit így nevezhetnék, tégy annyi jót környezetedben, amennyit a gonosz idő megenged..."
(Beethoven Brunszvik Ferenchez szóló leveléből, 1813.)[1]

Beethoven barátja: Brunszvik Ferenc

„Kedves, kedves B(runszvik)", „Barátocskám", „hűséges barátom", „Kedves barátom és testvérem", „drága testvérem"... Leveleiben Beethoven így nevezi-szólítja Brunszvik Ferencet. Egy alkalommal sértettségében a háta mögött „átkozott egykori zenegrófocskának" titulálja[2], haragja azonban elszáll, s barátságuk tovább folytatódik.

Brunszvik Ferenc, akinek Beethoven az op.57 Appassionata-szonátát és az op.77 zongorafantáziát dedikálta, 1777. szeptember 25-én született Pozsonyban. Gyermek- és ifjúkoráról keveset tudunk. Pesten, a királyi gimnáziumban, majd az egyetem jogi karán tanul.[3] Az 1797. évi nemesi felkelés meghirdetésekor a faranciák ellen főhadnagyként ő is táborba száll, bevetésükre azonban a békekötés miatt nem kerül sor, így tanulmányait hamarosan folytathatja. Feltehetően államhivatalnok elődei nyomába óhajtott lépni, erre azonban valamilyen oknál fogva mégsem került sor. Egy ideig Pest vármegyénél aljegyzősködött, Csongrád, Bars és Fejér megye pedig megválasztotta őt táblabírónak. Nemsokára a kamarás (aranykulcsos) kitüntető udvari méltóságot is elnyerte,[4] hivatalt azonban nem vállalt, hanem martonvásári birtokán gazdálkodni kezdett.

Az „igen magasra nőtt, de gyönge és beteges" fiatal gróf életében volt egy válságos időszak: mint Teréz meséli, „hamislelkű barátai roppant veszedelmes életmódra csábították", kártyázott, éjszakai tivornyákban vett részt stb. Ennek 1807-ben lett vége, amikor Brunszvikné – Teréz ostromának engedve – hatáskört adott neki a martonvásári gazdaságban.[5] Ferenc, aki korábban mezőgazdasági tapasztalatszerzés céljából Franciaországban és Angliában járt, ekkor végre magára talált.

Teréz szerint Ferenc „jól vezette az ügyeket, csak túlságosan szigorúan": parasztjait ahol tudta, megrövidítette (erről úrbéri peres aktákból is tudunk), vasárnap délután dolgoztatott, az iskola ügyeit elhanyagolta, megkárosította a plébánost, összekülönbözött a püs-

Beethoven és Brunszvik Ferenc (Csontos László plakettje, 1983 k.) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár*

pökkel, amiért még a kegyúri jogot is megvonták tőle a nagyapja építtette templomban.[6] Brunszvik Ferencért fiatal korukban nővérei rajongtak, később azonban velük szemben is önző és szűkmarkú lett, ezért elnevezték őt „Comte Ego"-nak („Én Gróf"-nak).[7] Mentségére szolgáljon: a martonvásári uradalom új alapokra helyezése, a vízrendezés, az építkezések, a parképítés stb. igen sok pénzébe került. Nem beszélve azokról az összegekről, amelyeket az évek során Jozefinék zilált anyagi helyzetének rendezése emésztett fel. Azt pedig, hogy kiváló munkát végzett, s hogy Martonvásárt „különös szorgalommal és értelmességgel virágzó állapotra hozta és mintegy paradicsommá varázsolta",[8] Teréz is igen nagyra értékelte. Brunszvik Ferenc elsősorban a juhnemesítésben ért el sikereket, de a lovakhoz is kiválóan értett, ezért szerepel ott a neve például a Széchenyi által tervezett hazai Lónemesítő Társaság tagjainak lajstromában (1822).[9]

Brunszvik Ferenc (Borsos Miklós rajza Th. Heinrich 1828 k. készült festménye alapján, 1988.) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár*

Brunszvik gróf, a mintagazda, zenei tehetség volt. Hogy ki volt a mestere nem tudjuk, tény, hogy kiváló csellista lett, s a zeneelméletben is nagy jártasságra tett szert. Beethovennel valószínűleg Deyméknél ismerkedett meg. „A két zenész-lángelme – Teréz ti. őt is annak tartotta – benső barátságot kötött, és – mint meséli – öcsém a pénz dolgában oly gondtalan barátját sohasem hagyta

el. . .", ami finom célzás arra vonatkozólag, hogy Ferenc Beethovent olykor anyagiakkal is támogatta.[10] Anton Schindler a zeneköltő halála után két telet Pesten töltött, s a Mester kvartettjeit együtt elemezgette Brunszvik Ferenccel, „a beethoveni zene egyik legtisztánlátóbb ismerőjével".[11] Szerinte Brunszvik gróf, akinek a beethoveni szellemet kivételesen mélyrehatóan sikerült megragadnia, zeneelméleti téren „teljes joggal nevezhette magát" Beethoven-tanítványnak.[12]

A nyilvános premierek pattanásig feszülő légköre, közös zenélések Jozefinék szalonjában vagy Zmeskáll lakásán, a pohárköszöntőkkel tarkított, véget nem érő beszélgetések, vidám évődések és parázs viták Beethoven kedvenc helyein, (pl. a Hattyú vendéglőben) – mindezekből Brunszvik gróf is kivette a részét. Később őt az uradalom ügyei egyre inkább Martonvásárhoz kötik, így ritkán jut fel Bécsbe, kapcsolatuk azonban (ezt a zeneköltő levelei jelzik), nem szakad meg.

Az időben első, 1807. május 11-i levélben Beethoven Ferenc gróftól a nála lévő vonósnégyes-kéziratait kéri vissza, ugyanis sürgősen szüksége van ezekre a tervezett angliai és franciaországi kiadásuk miatt. Máskor új szerzeményeit küldi meg Brunszviknak. A levelekben Beethoven szól ismerőseikről, elpanaszolja nyomorúságait, bosszúságait, magyarországi utak tervét fontolgatja, teplitzi nyaralásra invitálja a grófot, köszöni az általa küldött bort („nektárt"), amellyel, egészségére ürítgetve poharaikat, jelképesen „részegre itatják" Brunszvik Ferencet stb.[13] A zene fejedelme és a magyar mágnás, amint azt tegeződésük és Beethoven közvetlen hangú levelei is jelzik, egyenrangúaknak tekintették egymást.

1814. február 13-án kelt levelében Beethoven a bécsi Redouteban tartandó akadémiájára hívja barátját, s érdeklődik, vajon megérné-e, hogy fellépésre Budára utazzon.[14] Brunszvik Ferenc válaszát nem ismerjük, s azt sem, hogy ott volt-e a koncerten, amely (műsorán a Wellington győzelme [op.91] és a VIII. szimfóniával) február 27-én nagy sikerrel lezajlott. Nebbien, a kerttervező, aki ekkor Alsókorompán volt, mindenesetre március 13-án levélben nagybátyján keresztül arra kérte Brunszvik Ferencet, hogy adja át népdalgyűjtését Beethovennek, aki tudomása szerint Pest-Budán van. . .[15]

Brunszvik gróf, aki tavasztól őszig Martonvásáron, télen pedig Budán lakott, muzsikus szenvedélyének élete végéig hódolt. Kapcsolatban állt a Martonvásárhoz közel élő zenekedvelő birtokosokkal,

Brunszvik Ferenc és felesége (1828 k.) (Th. Heinrich festménye) [Reprodukció Hevesy A. (1927) könyvéből]

volt iskolatársaival (pl. Lányi Imrével és Rosty Alberttel), és a magyar főváros szinte minden számottevő muzsikusával és zenebarátjával. Czerny, aki 1814–1815-ben Pesten élt, később maga mesélte Beethovennek, hogy milyen sokat muzsikált együtt a gróffal.[16]

Brunszvik Ferencnek a színházi körökkel jó kapcsolatai voltak. Ezért valószínű, hogy ő járt közben Beethovennél, hogy vállalja el

két alkalmi darab megzenésítését. „Éppen mikor kocsira készültem szállni, hogy Teplitzbe utazzam, csomagot kapok Budáról azzal a kéréssel, hogy írjak valamit az új pesti színház megnyitására. Miután három hetet töltöttem Teplitzben és jól érzem magam, orvosom tilalma ellenére nekiülök, hogy segítsek a magyar bajúszosoknak, akiket szívből szeretek. . ." – írja 1811. október 9-én lipcsei kiadójának, s említi, hogy kifejezetten e munka sürgőssége miatt sietett vissza Bécsbe.[17] A pesti Német Színház felavatását azonban többször elhalasztották, mígnem 1812. február 9-én végre sor került a megnyitóra. A Beethoven által megzenésített két Kotzebue-mű, az István király (op.117) és az Athén romjai című utójáték kirobbanó sikert aratott.

Brunszvik Ferenc 1818-ban a pesti színházat a hozzá tartozó Várszínházzal együtt három évre kibérelte. Erről tudott Beethoven is, aki barátját kitartásra biztatta.[18] Brunszvik azonban a színházak világában járatlan volt, ráadásul egy év múltán bérlőtársa is cserbenhagyta, így azután az egyébként is kockázatos vállalkozás – (gondoljuk csak meg: akkoriban megfelelő számú, állandó színházi publikum még nem volt) – pénzügyi csőddel ért véget.

Intendánsi tevékenysége két szempontból mégis említésre méltó. Az egyik: a székesfehérvári magyar színészek meghívása a fővárosba, ahol 1815 óta állandó magyar színtársulat nem volt. A kiváló fehérvári színészgárda 1819–1820-ban Pest-Budán összesen hatvan előadást tartott, és kirobbanó sikereket ért el. E vendégszereplések során lett országos hírűvé a magyar vígjátékírás atyja, Kisfaludy Károly. Brunszvikot dicsérték a sikeres operabemutatók is (pl. a Rossini-operák, így „A sevillai borbély" premierje), továbbá a színvonalas zenekar, amelyet a kritikák mindig dicsértek.

1821-ben Brunszvik Ferenc a 44. évében járt már, amikor a 21 éves Justh Szidónia (1800–1866) meghódította „nőgyűlölő szívét". Az újdonsült grófné nem mindennapi zenei tehetség volt. Művészi kibontakozását és a beethoveni zene rejtelmeiben való jártasságát elsősorban férjének köszönhette. Schindler, aki többször hallotta őt zongorázni, a kor egyik legjobb női Beethoven-interpretátorát benne látta. „Szidónia – mint Anton Schindler írja – különösen grandiózus volt" a B-dúr trió és a férjének dedikált f-moll, Appassionata-szonáta előadásában.[19] Brunszvik Teréz, aki a gyermekeit „bécsi és nagyvilági szellemben" nevelő, és a „német világ és szalonélet" meghonosítására törekvő sógórnőjét nem nagyon kedvelte, Szidóniáról,

a művészről a következőket írta: „Ha zongora előtt ül sógornőm és Beethoventől és Mendelssohntól játszik csodaszép darabokat, egészen más lénnyé alakul át: Költészet és lángész mozgatja újjait, költészet és lángész ragyog ki szeméből – az ember szinte azt képzeli, átszellemült angyalt lát maga előtt".[20]

Barátja e késői házasságáról, s a Prónay Zsigmond szerint „klavieristische" feleségről Beethoven is tudott. Prónay báró 1823 májusában társalgási füzete segítségével kérdezte a Mestert, hogy hogyan is áll Brunszvikkal, aki nemrégiben Bécsben járt, de a jelek szerint nem kereste fel Beethovent.[21] Mindez arra utal, hogy a két régi barát kapcsolata ekkortájt már nem volt szoros. A zeneköltő és Szidónia grófné pesze, később még találkozhattak, 1824 májusában esetleg, amikor Schindler már előre örült, hogy Brunszvikot, ezt „a flegmatikus teremtettét", akit a IX. szimfónia bemutatójára Bécsbe vártak, végre megismerheti. A gróf állítólag meg is érkezett, a kirobbanó sikerrel végződő koncert után pedig Beethovent magával akarta hozni Magyarországra.[22]

Brunszvik Ferencék házasságkötése után Teréz szerint „egész délután és este zeneszó járta" a martonvásári kastélyban.[23] Ney Ferenc, a későbbi jeles pedagógus, aki 1834–1837 között nálunk nevelősködött, „emlékezetes szép időket" élt át a Brunszvik családban, s gyakran jelen volt, amikor a gróf és a grófné „zongorán és gordonkán gyönyörű kettősöket játszának igazi művészi emelkedettséggel". (Ney ugyanitt említi, hogy Martonvásáron nemrég készült el a különálló könyv- és képtárépület, amely Ferenc gróf értékes gyűjteményeinek adott othont.)[24]

A Brunszvik-házaspárhoz nemsokára Táborszky Mihály, a kitűnő hegedűs is csatlakozott. Ez a művésztrió (Schindler szavaival: Trisolium-Verein) aztán „olyat produkált, amilyent ebben az időben Bécsben hiába kerestünk volna". Schindler szerint otthonuk egy „magasabbra törő muzsikusok és értő zenerajongók részére fenntartott kis konzervatórium" volt.[25] 1832-ben a magyar zenei élet ismertetése kapcsán írja Mátray Gábor: „El nem mellőzhetem ama jeles Akadémiákat, mellyeket Pesten télen által hetenkint több ízben adni szokott M. Gróf Brunszvik Fer(enc) esmeretes derék violoncellista; mellyeken több Pesti rendes 's legjelesebb hangművészek... részt vesznek; sőt maga a' M. Grófné is... mesteri Klavir Játszásával díszesíti azokat, és a' részvevő minden rangú vendégeket külön leereszkedő nyájassággal fogadja".[26] Valóban: e zeneestéken Széche-

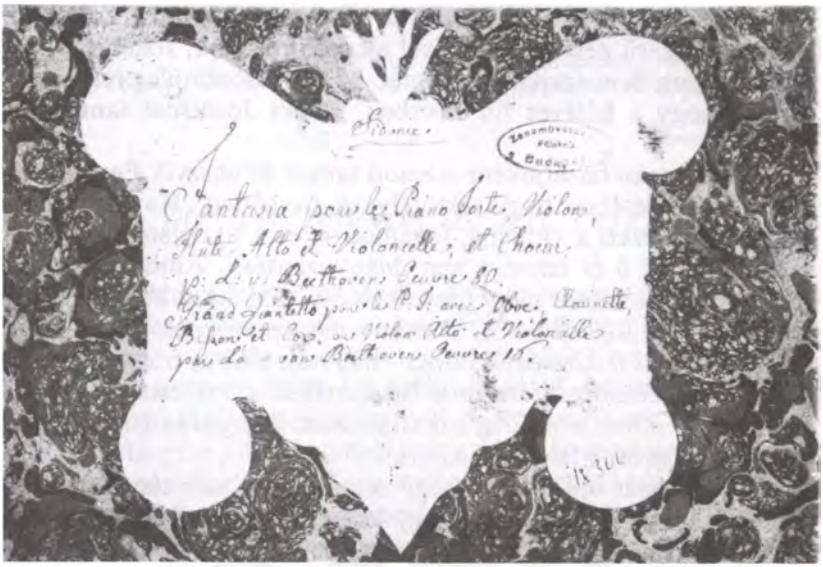

Beethoven-művek (op. 80 és op. 16) *partitúrája Brunszvik Ferencék martonvásári kottatárából. Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár.* (A budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zenetörténeti Kutatókönyvtárának tulajdona)

nyi Istvánék ugyanúgy megfordultak a „Musick begabten" (tehetséges muzsikus) Brunszvikék szalonjában,[27] mint a kevésbé előkelő származású zeneszerző Volkmann Róbert, Mosonyi Mihály, Wilhelm Rust, a későbbi Bach-kutató stb. Kivételes alkalmakkor (ilyen volt pl. 1835 márciusában a király, I. Ferenc elhunyta után a várban tartott rekviem) a gróf a főváros „legjelesebb dilettánsai és hangászai" társaságában nyilvános szereplést is vállalt.[28]

Brunszvikék elsősorban a bécsi klasszikusok (Haydn, Mozart, Beethoven, Hummel stb.) műveit népszerűsítették, de – amint arra kottatáruk fennmaradt darabjai is utalnak – szívesen játszották Cherubini, Onslow, Chopin, Mendelssohn szerzeményeit is. A mintegy 560 tételből álló kottagyűjteményben több olyan mű szerepel, amelyet zeneszerző ismerőseik nekik ajánlottak.

Brunszvik Ferenc a kezdő tehetségeket mindig támogatta. Anton Halm például egy évig a Brunszvik-ház vendégszeretetét élvezte, majd a gróf ajánlólevelével kereste fel Beethovent. A kiváló hegedűművész, Leopold Jansa is Brunszvik Ferencnél lakott, 1824-ben

pedig az ő közbenjárására került a bécsi udvari zenekarhoz. 1838-ban, nagysikerű pesti koncertjével a csodagyermek, Joachim József hívta magára Brunszvikék figyelmét. Nekik valószínűleg részük volt abban, hogy a hétéves fiú Bécsben, Böhm Józsefnél tanulhatott tovább.

A Beethoven barátjaként számon tartott Brunszvik Ferenc Pest-Buda zenei életében nagy tekintélynek örvendett. Ha kiemelkedő muzsikus érkezett a városba, fogadásáról és a tiszteletére rendezett díszlakomáról ő és felesége nem hiányozhattak. Amikor 1839 decemberében az immár nagy hírnévnek örvendő Liszt Ferenc először jött Pestre, a fogadásakor, Beethoven szeptettjének előadásában Brunszvik gróf is közreműködött. 1843-ban a híres francia hegedűművész, Vieuxtemps tiszteletére Brunszvikék adtak estélyt. A kedélyes környezetben a vendég sokat játszott. Zongorán Erkel Ferenc és Szidónia grófné felváltva kísérték.[29]

Martonvásár ura a különböző zenei egyesületek támogatásából is kivette a részét. Bizonyos, hogy közreműködött az 1818 és 1822 között fennálló „Pesti Musikai Intézet" és a Táborszky-vonósnégyes életrehívásában (1827). Később a Pest-Budai Hangász-Egyesület tiszteletbeli tagjai között is ott volt. Az itt felsoroltak minden bizonnyal tompítják annak az egykorú bírálatnak az élét, amely szerint Brunszvik Ferencék a hazai zenei élet támogatásával szemben közömbösek voltak. Tény, hogy koncertjeiken ők elsősorban a bécsi klasszikusokat, s nem a magyar szerzők műveit játszották, Beethoven, Haydn és társaik népszerűsítésével azonban elismerten missziós szerepet vállaltak, és igen sokat tettek annak érdekében, hogy a kamaramuzsikálás terén Pest a zenei metropolis, Bécs mögé felzárkózhasson.

Brunszvik Ferenc 1849. október 24-én Bécsben hunyt el. „A pesti kamara- vagy házimuzsikálásnak sok oka van arra, hogy szomorkodjon. Olyan gazdag műkedvelőt, akinek érzéke van a nemes zenéhez, ... itt ritkán találni" – írta Volkmann.[30]

Brunszvik Ferenc egy hibáktól egyáltalán nem mentes, mégis rendkívüli ember volt. Kiváló volt a gazdálkodás terén, kiváló volt mint muzsikus: tehetséges csellista, tudós zeneértő, nagyvonalú mecénás, a reformkori magyar kamarazenei élet kiemelkedő alakja, aki nem felejtette el, hogy Beethoven őt a barátjának, sőt testvérének mondta...

„Ami Terézt illeti, bámulom szellemi és jellembeli nagyságát... Volt benne valami hősi láng, ami rokonná teszi őt Beethovennel... Mindketten jóval környezetük és koruk fölé emelkednek"

Romain Rolland[1]

„Tisztelt, nagyon tisztelt Teréz"

„Nem ismerem az emberi kiválóságnak más jegyét, csak azt, ami az embert a jobbak közé sorolja, s ahol e jobbakat megtalálom, ott van az én hazám" – vallja Beethoven,[2] aki már csak e „jobbak" iránti vonzalma miatt is otthon érezhette magát a fennkölt eszmékért rajongó, erkölcsi tökéletesedésre törekvő Brunszvik nővérek társaságában. „Ahogy a jobb emberek akaratlanul is gondolnak egymásra", úgy gondol Terézre ő is, amikor levelet (a hozzá címzett egyetlen ismert levelét) kezdi írni.[3] A nemes lelkek, a „jobb emberek" társaságának keresése, a „jók szövetsége" (e törekvésekkel Benjamin Franklinnál ugyanúgy találkozhatunk, mint Széchenyi Istvánnál) Brunszvik Teréz naplóinak is vissza-visszatérő motívuma. Amikor arcképet ajándékoz Beethovennek, hátoldalára a következő ajánlást írja: „A páratlan zseninek, a nagy művésznek, a jó embernek",[3/a] ami mutatja, hogy zsenialitásán és művészi kiválóságain túl a zeneköltő jósága és nemeslelkűsége volt az, ami őt a leginkább megragadta.

Brunszvik Teréz, Mária Terézia királynő keresztlánya 1775. július 27-én született Pozsonyban. Szülei közül elsősorban nemes lelkű, művészetrajongó apja állt hozzá közel, aki lánya rendkívüli muzikalitását korán felfedezte. Teréz hat éves volt, amikor a főváros főúri társasága előtt zenekari kísérettel egy Rosetti-koncertet játszott „nagy sikerrel és félelem nélkül".[4] 1788/89-ben másfél évet töltött egy bécsi nevelőintézetben, s ekkor Joseph Preindlnél, a Szent Péter-templom karmesterénél tanult zongorázni. Emellett szépen énekelt – dalokat, áriákat, felnőttkorában oratóriumokat is. És más irányú talentumai is voltak: kitűnően rajzolt, festett, szavalt, verset írt (egyet-egyet meg is zenésített), néhány német nyelvű költeménye pedig még nyomtatásban is megjelent.[5]

Teréz mindemellett ritka szellemi képességekkel rendelkezett. Élete végéig óriási tudásszomj és rendkívül széles érdeklődési kör jellemezte, amely a szépirodalom, a történelem, a művészetek, a

Brunszvik Teréz (1807 k.) (Egykorú festmény alapján Borsos Miklós rajza, 1986.)
Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár

pedagógia, filozófia, teológia mellett a természettudományokra (botanika, csillagászat, kőzettan stb.) is kiterjedt. Olvasottság, műveltség tekintetében kevés hozzá hasonló nő akadt hazai kortársai között.

Brunszvik Teréz fogékony lelkével igen korán megsejtette, hogy őt a Teremtő nem mindennapi életre szánta. Ifjonti hévvel el is határozta, hogy az 'Igazság papnője' lesz, és soha nem megy férjhez. Aztán arra gondolt, hogy belép a neveléssel foglalkozó Angolkisasszonyok rendjébe, szerzetesi hivatását azonban az apácafőnöknő megkérdőjelezte.

Mindez húszéves kora körül történhetett. Utána úgy tűnik, küldetéstudata elhalványul: élvezi a társasélet örömeit, flörtöl, házi koncerteken lép fel stb. Beethovennel való megismerkedése is erre az időszakra esik. Aztán Jozefin mint Deym felesége Bécsbe kerül, Teréz pedig, aki a császárvárosba csak ritkán jut fel, itthon lesi-várja húga beszámolóit „az isteni", a „szeretetreméltó", a „kedves Louis" koncertsikereiről és az újabb és újabb műveinek megjelenéséről. Beethoven időnként üdvözletét küldi neki és a hogyléte felől érdeklődik, a megígért újabb zongoravariációk azonban mindegyre késnek. „Piritsatok rá egy kissé Beethovenre, mert nem küldte el az igért témákat, ha tudná, mennyire várom azokat, nem lenne ilyen kegyetlen" – panaszolja már 1799. október 17-én Jozefinnek.[6] Más alkalommal azt írja: „Adjátok át üdvözletemet Beethovennek, és igen hízelgő rám nézve, hogy emlékszik a kéthetes tanítványára".[7]

Később elmeséli húgának, hogy megismerkedett Brunszvik Józsefék zenemesterével, Kleinheinzzel. „Nagyon tetszik nekem; ahogy zenét szerez, ahogy játszik, és a kinézete meg a viselkedése. Engem nagyon emlékeztet Beethovenre, és ez elég, hogy tetsszen".[8] Beethovennek azonban ez idő tájt Giulietta tetszik... Teréz elújságolja Jozefinnek azt is, hogy Kleinheinz zeneelméletre oktatja. „Tele vagyok munkával a ‚generálbasszusban'. Azt mondom, szinte szédülök tőle. Olyan absztrakt ez is, mint a matematika. De már jól haladok... Kleinheinz tökéletes, nem tudom neked eléggé megköszönni, hogy javasoltad, hogy hasznosítsam a tudását..." – írja.[9] Aztán jönnek a Jozefin–Beethoven szerelem évei. Teréz, aki ekkor már harmincéves, gyermekkori ismerősével, Szily Antallal (1774–1833) jár jegyben, aki huszártisztként harcol Napóleon ellen. Úgy tűnik, ifjúkori fogadalmának vége, házassági tervük azonban meghiúsul, mivel vőlegényét a család nem tartja hozzá méltónak. Teréz e szerelem emlékét élete végéig őrzi, s naplóiban Szilyt „mein Toni"-ként emlegeti.

1808 augusztusában, mint említettük, Teréz Jozefin és unokaöccsei társaságában felkereste Pestalozzit, aki ekkor állt „minden pedagógiai tudás és saját hírneve tetőpontján". Teréz különösen nagyra tartotta a svájci pedagógus-zseni „csupa szív" voltát, népboldogító eszméit, az egyszerű nép nevelés útján való felemelésének gondolatát, és azt a törekvését, hogy „a népet és a néppel az emberiséget erkölcsileg felemelje".[10]

A Pestalozzinál tett látogatás után Terézék Svájcban majd Itáliá-

Brunszvik Teréz 1859-ben (Barabás Miklós rajza) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár*

ban időznek. 1809. március 28-án, a nagyhét szerdáján Teréz egy olyan istenélményt él át Pisában, amely döntően befolyásolja egész további sorsát. Egy évvel később erről a következőket írja: „A mai szent nappal múlt egy éve annak, hogy az Örökkévaló kegyelme olyan szituációba helyezett, amelyben mély pillantást vethettem bensőmbe és a lelki élet belsejébe. Innen datálódik gondolkodásmódom és lényem teljes reformja... Az újjászületésnek és az emberréválásnak bizonyos módján mentem keresztül..."[11] (Kilenc évvel később, szintén a nagyhéten, s szintén olasz földön hasonló, „ízig-vérig romantikus katolikus vallási élményt" él át egy 27 éves magyar honfitársa – Széchenyi István...)

Teréz előtte is vallásos volt, most azonban egészen elkötelezi magát Isten szolgálata mellett. Ekkor vállalja, hogy elfogadja „az összes szerencsétlen gyermeket, akit a Gondviselés hozzá küld".[12] Ennek az élménynek köszönhető, hogy az előkelő, ünnepelt, könnyed szórakozásokban kedvét lelő grófnő fokról fokra a nevelés és kisdedóvás ügyének apostolává lesz. Romain Rolland olvasta Teréz ez időből fennmaradt naplóit, s amikor azokból feltárult előtte az a „nagy és vallásos látvány", amit Teréz lelki újjászületésének vívódásokkal teli folyamata jelentett, a teljes elragadtatás és tisztelet hangján nyilatkozott róla.[13] A felkészítés (ráhangolás) fontos állomása volt tehát Teréz életében a Pestalozzi-intézet, ez az élmény azonban az Istennek tett fogadalom és az isteni megtartó erő nélkül nem lett volna elég ahhoz, hogy húsz évvel később, annyi sikertelen próbálkozás után egy nálunk merőben új intézményt, óvodát alapítson, s annak elterjesztése érdekében még mozgalmat is indítson.

Hazatérte után terveiről anyja és öccse hallani sem akarnak, ő azonban nem adja fel a reményt, s önnevelés és önképzés útján készül hivatása majdani gyakorlására. Egyelőre azonban más feladat várja. Jozefin – immár mint Stackelberg felesége és egy újabb (ötödik) gyermek anyja – felkéri őt, hogy vállalja el gyermekei nevelését. Teréz, aki korábban e kérést visszautasította, most örömmel mond igent.

Kemény, kudarcokkal és apró örömökkel teli évek következnek, az „új élet gyakorló iskolája".[14] Teréz, kinek naplói telis-tele vannak a legkülönbözőbb intézetalapítási tervekkel, a család ‚Hamupipőkéjeként' fáradhatatlanul szolgál. A gondjaira bízott gyermekekkel hosszabb időt tölt morvaországi birtokukon, Witschapban, a Stackelberg-házaspár bécsi tartózkodása idején olykor teljesen ma-

gára hagyatva. 1810 novemberében ott kapja meg a Beethoven által neki dedikált Fisz-dúr (op.78) szonátát, s a fivére, Ferenc-kézbesítette levelet, amelyben őt a zeneköltő egy korábbi képe újbóli lerajzolására kéri. Ez a kérés azonban feltehetően csak ürügy. Beethoven tudott Teréz önfeláldozásáról – a szonáta dedikációjával és az említett levéllel talán nagyrabecsülését akarta a kifejezésére juttatni. Vagy rajta keresztül húgának próbált magáról életjelt adni? Nem tudjuk. Tény, hogy Teréz „a mi nemes lelkű Beethovenünktől" származó levélkét lemásolja és elküldi – Jozefinnek...[15]

1812-től Teréz Stackelbergéknél él Bécsben, így tanúja lesz a kilátástalan birtokpernek és a családi viszályoknak. Sógora és a kislányok elutazása után ő lesz húga legfőbb támasza: a műcsarnok felújítási munkálatait irányítja, a bevételek és a kiadó szobák ügyeit intézi stb.

Teréz, aki 1815-ben betölti a negyvenedik évét, ez idő tájt lehetett a Mester „bensőséges szellemi környezetének" a tagja.[16] Közös barátaik voltak (Zmeskáll, a természettudós Ribini stb.), közel egy időben tanulmányozták az indiai kultúra kérdéseit, Kant és Hegel munkáit stb. E téren minden bizonnyal Teréz volt a lelkesítő és ötletadó, aki ismerőseit mindig szívesen ellátta olvasnivalóval. Beethovennek is egészen biztosan kölcsönzött könyveket, s nemcsak azt a Rousseau-kötetet, amelyet kölcsönfüzetébe is bejegyzett.[17]

1817-ben Teréz, hogy az immár filléres gondokkal küszködő Jozefint legalább az ő ellátása ne terhelje, hazaköltözik anyjához. Magához vesz egy kis árvát, Derecskey Lujzát, akit ő nevel fel. Az 1817. évi nagy éhínség idején mint a budai nőegylet tagja segíti az éhezőket és szervezi a szegény lányokat munkaalkalomhoz juttató kézimunkaiskolákat. Naplóiban ekkoriban tűnik fel a nála jóval fiatalabb, tudós Migazzi Lajos (1792–1867) gróf neve. Szerelemmé mélyülő kapcsolatukról versek, naplófüzetek tanúskodnak. Még a házasság gondolatával is foglalkoznak, végül Teréz dönt a szakítás mellett.

1821-ben meghalt Jozefin, akiben Teréz – mint írja – „anyját, barátnőjét, példaképét, lelki vezetőjét" veszítette el.[18] 1823-ban Victoire (Jozefin legidősebb lánya), Teréz nagy reménysége, akivel együtt intézetalapítás tervét fontolgatták, szintén meghalt. Nemsokára követte őt a kisebbik Deym-lány, Jozefin is, aki még anyja életében az Angolkisasszonyok rendjébe lépett. Deym Friedrich katonatiszt lett, Carl pedig gazdász. Anyjuk halála után törvény

Az „Igazság Oltára" (Brunszvik Teréz apja emlékére állított vörös márvány piramisa) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár* (Takács Gábor felvétele)

által kirendelt gyámjuk a műcsarnokot eladta minden mozdítható műtárgyával együtt, sőt (Teréz nagy bánatára) „legdrágább emlékeiket", rajzaikat, képeiket is pénzzé tette, az antik szobormásolatokat pedig porrá zúzva, gipsz gyanánt értékesítette.[19]

1825-ben Brunszvik Teréz maga mellé veszi Teleki Blankát, hogy unokahúga Pest-Budán „elsajátíthassa a társasági élet szokásait és oktatást találjon tanítómestereknél".[20] Nemsokára ismerősei köréből még négy lányt a gondjaira bíznak. Már azt tervezi, hogy ezt a kis együttest szabályos leánynevelő intézetté formálja, amikor eljut hozzá az angliai kisdedóvók híre. 1827-ben azonban merőben más híreket is kap: február 17-én meghal Pestalozzi, 20-án pedig Brunszvik József. Ekkor már Beethoven is nagybeteg. Március 6-án Zmeskáll írja Teréznek: „Beethovenünk a halállal küzd. Vízibetegség: már öt műtét. . ."[21] Húsz nappal később a nagy zenei géniusz szíve utolsót dobbant. Teréz, aki unokahúga, Victoire elvesztésekor könnyeit annyira elsírta, hogy saját bevallása szerint azokból Pestalozzinak és nagybátyjának már nem is jutott, ifjúkori barátja („Jugendfreund") halálát megkönnyezte.[22] „Valószínű, soha osztrák császárnak nem volt olyan nagyszerű temetése, mint Beethovennek" – írja Zmeskáll.[23] Teréz pedig keserűen megjegyzi: „Beethovent 30.000 ember kísérte a sírhoz. Ha mindegyikük évente csak egy-egy guldent ad, (Beethoven) tovább élt volna. . ."[24]

Tizenöt hónappal később, 1828. június 1-jén Budán, a Mikó utcai Brunszvik-házban Teréz csendben megnyitja hazánk, sőt Közép-Európa első kisdedóvó intézetét. 1829-ben két újabb budai és egy pesti óvodát létesít. Ezekre az alapításokra fordítja az összes pénzét, idejét, energiáját. A kisdedóvók életre hívásánál nem csupán holmi szépen hangzó szociális vagy humánus szempontok vezérlik, hanem ennél jóval több: a gyermeki lelkek megmentésének a vágya. Fő célja, hogy „megója elfajulástól a hon jövő korának csemetéit s gerjessze bennük az isteni szikrát".[25] Az új intézmény elterjesztése céljából még egyesületet is toboroz.

Közben irigyei és rosszakarói a legkülönfélébb vádakkal illetik. József nádorral még azt is igyekeznek elhitetni, hogy kis karbonárikat (forradalmárokat) nevel óvodáiban, mire a nádor az egyesületét feloszlatja, a budai óvodákat pedig a nőegylet fennhatósága alá rendeli. Terézt mindez érzelmileg nagyon megviseli, aztán külföldre megy, hogy ott apostolkodjon a kisdedóvás és nevelés ügye mellett. „Küzdött, győzött, elbukott – írja később önmagáról –, de egy

dolog bizonyos volt: el kellett érnie, hogy a varázsige, a nevelés... felhangozzék minden osztályon, minden társas rétegen át, a haza minden táján".[26]

Brunszvik Teréz 1836 tavaszától 1840 végéig külföldön tartózkodott. Ő, aki Bécs, Augsburg, Linz első óvodaalapításainál szerepet játszott, németországi, svájci, franciaországi és angliai tartózkodása során egyebek mellett Münchenben és Párizsban vett részt új intézetek létrehozásában, s fáradozásaival sok elismerést szerzett. Amikor 1840 novemberében végleg hazatér, 65 éves, de még mindig telve van tervekkel, lelkesedéssel, s több új óvoda alapításánál tevékenykedik. Ekkor már közel 80 óvoda működik szerte az országban. Teréz váltig hangoztatja: „Nevelés teszi az embert, és az ember a hazát!",[27] ő tehát a jövő nemzedék nevelésével igyekszik szolgálni szeretett hazáját. Egy nagy nemzeti nevelőintézet felállítását tervezi, amely mintaóvodát, nevelőnőképzőt, egy cselédiskola-félét és egy főrangú lányok részére felállított intézetet foglalt volna magában, erre azonban 1848 küszöbén már nem kerülhetett sor.

Beethovenről naplóiban többször megemlékezik. Amikor 1841 húsvétján Pesten a C-dúr misét hallja. Amikor Martonvásáron a zeneköltő fivéréhez címzett leveleit böngészgeti. Amikor 1845-ben arról értesül, hogy szülővárosában, Bonnban szobrot állítottak neki. Amikor a Schindler által írt életrajza a kezébe kerül és így tovább.[28] 1849 márciusában egy muzsikus ismerőse azt mondta, hogy ő annak is örülne, ha legalább egy félóráig ismerhette volna a Mestert. „Én, boldog, oly sok éven át Beethoven benső, szellemi környezetéhez tartoztam!" – emlékezik vissza Teréz azokra a szép időkre, amikor együtt lehetett „Jozefin szívének és házának a barátjával".[29]

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ügyét Teréz teljesen a magáénak érzi. S jóllehet a betegségek és csapások – Széchenyi, Vasvári tragédiája, a szabadságharc vérbefojtását követő terror, Teleki Blanka bebörtönzése és a zaklatások, amelyek a haditörvényszék részéről őt is érik – megviselik, mindezek ellenére Terézt mindvégig a lelki béke és a harmonikus nagy emberek optimista életszemlélete jellemzik. Karitatív tevékenységéről ő maga hallgat. Visszaemlékezők elejtett szavaiból tudjuk, hogy a szegényeket, betegeket mindig előszeretettel látogatta, hogy a koldusoknak, ha más egyebe nem volt, saját ebédjét adta oda, hogy Világos után rendszeresen bejárt a hírhedt pesti börtönbe, az Újépületbe, és a foglyoknak kisebb szolgálatokat tett, és lelki vigaszt nyújtott.

Utolsó éveiben unokahúga, Forrayné vácdukai birtokán élt, s 87 éves korában, 1861. szeptember 23-án ott is halt meg. Temetésére négy nappal később Martonvásáron került sor. 1865-ben a Nemzeti Múzeum nagytermében tartott emlékbeszédében Kacskovics Lajos Brunszvik Terézt Széchenyi Istvánnal állította párhuzamba.[30] Rapos József ugyanakkor 'a legnagyobb magyar honleánynak' nevezte, s 'művének', a kisdednevelés ügyének 1868-ban vaskos kötetet szentelt.[31] Az 1870-es években elkészült Teréz márvány mellszobra, Aradi Zsigmond alkotása. Ez volt az első eset, hogy hazánkban nő emlékére közadakozásból szobrot emeltek.[32]

Az óvodaalapító Terézről (jóllehet még 1840-ben egyik ismerőse úgy ítélte meg, hogy „az érdemekben gazdag és a jóért szívesen tevékenykedő Brunszvik Teréz grófnő neve hozzátartozik az európai kisdedóvó intézetek történetéhez"),[33] külföldön hamar megfeledkeztek. Neve azonban mégis ismertté lett – Beethoven kapcsán, mint majd látni fogjuk...

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„. . . aki egy lélek titkait kutatja, tudja, hogy minden megfejtés és magyarázat csak egy újabb titokra nyit ajtót. . .”

Hubay Miklós[1]

A Brunszvik család és a „Halhatatlan Kedves”-rejtély

1827. március 27-én, a zeneköltő halálát követő napon a hagyatékát lajstromozók érdekes Beethoven-levélre bukkantak: egy ceruzával írt szerelmes levélre, amely a Heiligenstadti végrendelet és két női miniatűr arckép társaságában rejtőzött egy titkos fiókban. Három részből áll (ezért is tartották sokáig három külön levélnek), Beethoven ugyanis egy bizonyos július 6-án, hétfőn reggel kezdte írni, aztán este folytatta, s csak másnap reggel tett a végére pontot. A levélen évszám és helymegjelölés nincs, mi több, a címzett neve sem szerepel rajta. A levél érdekességét fokozza, hogy Beethoven hagyatékában maradt fenn. El sem küldte talán, vagy mégis, csak később visszakapta? Nem tudjuk. De becses emléke volt, annyi bizonyos, hiszen haláláig nem vált meg tőle.

A rejtélyes levél a következő:[2]

„Július 6-án reggel – Angyalom, mindenem, Énem! – Ma csak néhány szó, éspedig ceruzával – (a Tiéddel). Csak holnap fogom tudni biztosan, hol lakom: milyen méltatlan időpazarlás is az efféle! Miért e mély bánat, mikor a kényszerűség beszél? Fönnállhat-e másként szerelmünk, mint áldozatok árán, azzal, hogy semmit sem kívánunk? Megváltoztathatod-e azt, hogy ne légy egészen enyém, én se legyek egészen a Tiéd? – Ó, Istenem, tekints a szép természetre, és nyugtasd meg a kényszer miatt háborgó kedélyeket. A szerelem mindent követel és joggal: így vagyok én Veled, Te velem. Csak nagyon könnyen elfelejted, hogy nekem magamért és Érted kell élnem. Ha teljesen egyesülnénk, éppoly kevéssé éreznéd e fájdalmas tényt, mint én. – Utazásom rettenetes volt – csak tegnap hajnali négy órakor érkeztem ide. Minthogy nem volt elég ló, a posta más utat választott, de mily rettenetes utat! Az utolsó előtti állomáson figyelmeztettek, ne utazzam éjjel, s ijesztgettek egy erdővel, de ez csak felingerelt – pedig nem volt igazam. A kocsinak össze kellett törnie a rettenetes úton: feneketlen, puszta országút! Négy olyan

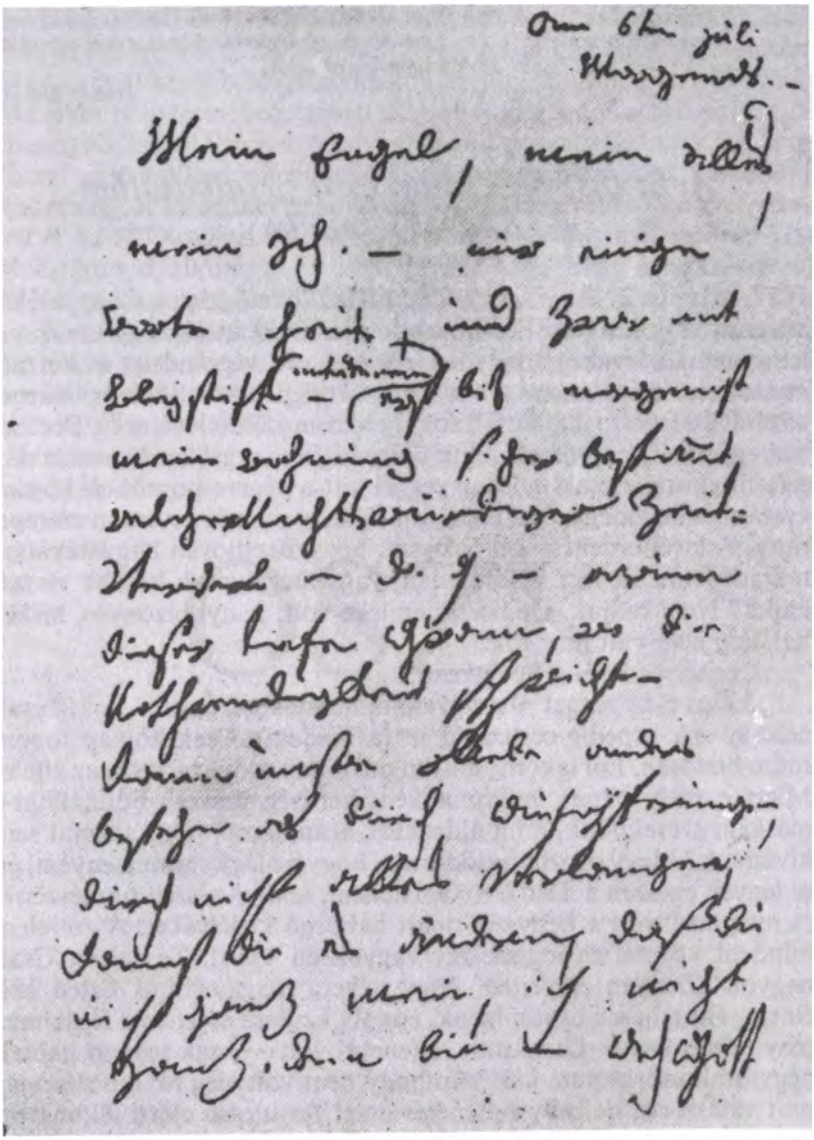

A „Halhatatlan Kedves"-levél első oldala. (Reprodukció a bonni Beethoven-Haus 1986. évi fakszimile-kiadásából) (Eredetije: Beethoven-Haus Bonn)

postakocsis nélkül, amilyenek rendelkezésemre állottak útközben, végem lett volna. Esterházynak[3] a másik idevezető rendes úton ugyanolyan sorsa volt nyolc lóval, mint nekem néggyel. De legalább némi örömöm volt, mint mindig, ha szerencsésen kiálltam valamit. – No de most gyorsan – vissza a külsőségekről a lelkiekre! Remélhetőleg nemsokára látjuk egymást. Ma sem közölhetem Veled észrevételeimet, amelyeket néhány nap alatt életemre vonatkozólag tettem. – Ha szíveink mindig közvetlenül egymás mellett volnának, bizonyára nem tennék ilyeneket. Szívem tele van sok mondanivalóval részedre. Ah, vannak pillanatok, amelyekben úgy érzem, hogy a beszéd még semmi. Vidulj föl, maradj az én hűséges, egyetlen Kincsem, Mindenem, miként én a Tiéd vagyok. A többit, ami velünk legyen, aminek velünk történnie kell, az isteneknek kell küldeniök.

Hű Lajosod.

Hétfőn este, július 6-án. – Szenvedsz, Te, legdrágább lényem. Éppen most értesülök arról, hogy a leveleket kora reggel kell feladni, hétfő és csütörtök az egyetlen nap, amelyen innen posta indul K-ba. Szenvedsz. – Ah, ahol én vagyok, ott vagy Te velem. Magammal és Veled beszélek. Tedd lehetővé, hogy Veled élhessek! Milyen élet!!! Nélküled – üldözve itt-ott az emberek jósága által, akik az enyémet éppoly kevéssé akarják megszolgálni, mint én az övékét. Az embereknek ember iránt való alázatossága fáj nekem. – És ha magamat a mindenséggel összefüggésben tekintem, mi vagyok én és mi az, akit a legnagyobbnak neveznek! És mégis, ebben is az ember istenisége nyilvánul meg. Sírok, ha arra gondolok, hogy valószínűleg csak szombaton kapod tőlem az első hírt. – Bármennyire szeretsz is, én még jobban szeretlek. – De ne rejtőzz el sohase előlem. – Jó éjt! Fürdővendég lévén, le kell feküdnöm.[4] Ó, Istenem – Olyan közel! Olyan távol! Nem valóságos mennybolt a mi szerelmünk? – De olyan erős is, mint az ég bástyái.

Jó reggelt! Július 7-én. – Már az ágyban Hozzád szállnak gondolataim, én Halhatatlan Kedvesem, itt-ott vidáman, azután ismét szomorúan, várva a sorstól, meghallgat-e bennünket? – Élni csak egészen Veled tudok, vagy sehogy. Igen, elhatároztam, addig bolyongok a távolban, míg csak karjaidba nem repülhetek, nem érezhetem egészen otthon magamat nálad és nem küldhetem lelke-

met általad átölelve a szellemek birodalmába. – Igen, fájdalom, ennek így kell lenni – El fogod bírni, annál is inkább, mert ismered irántad való hűségemet. A szívem sohasem lesz másé, soha-soha. – Ó, Istenem, miért kell távol lenni attól, akit annyira szeretünk! És mégis az életem Bécsben, akárcsak most, nyomorúságos élet – Szerelmed a legboldogabb és egyben a legboldogtalanabb emberré tesz. – Mostani éveimben volna szükségem némi egyhangúságra, egyformaságra az életben – meg volna-e ez a mi viszonyunk mellett? – Angyal, éppen most értesülök arról, hogy a posta mindennap indul – be kell tehát fejeznem, hogy azonnal megkapd a levelet. Légy nyugodt! Csak létünk nyugodt megítélésével érhetjük el együttélésünk célját. – Légy nyugodt – szeress engem! Ma – tegnap – milyen könnyes vágy utánad – utánad – utánad. Életem – Mindenem! – Isten veled! – Ó, szeress továbbra is, ne ismerd félre soha leghűbb szívét a Te szerető Lajosodnak.

örökké a Tiéd
örökké az enyém
örökké a miénk
L."

A fenti levélre 1840-ben Anton Schindler hívta fel a figyelmet, s azt 1845-ben teljes terjedelmében közre is adta.[5] Beethoven ekkor már 18, Jozefin pedig 25 éve halott, Brunszvik Teréz, Ferenc és Giulietta azonban még élnek, így ők megérik az első „Halhatatlan Kedves"-hipotézis megszületését. Schindler szerint a rejtélyes levél Guicciardi grófnőnek íródott.

Teréz 1840 novemberében Bécsben éppen Gallenbergéknél hall először a titokzatos levélről, amelynek első pillanatban még a valódiságát is kétségbe vonja, annyira elképzelhetetlennek tartja, hogy unokahúga a címzett.[6] Hat évvel később, a Schindler-könyv második kiadásának olvasása közben naplójában ismét említést tesz a levélről, mondván, hogy az „bizonyára" Jozefinnek íródott, akit Beethoven „szenvedélyesen szeretett".[7] Teréz azonban hallgat. Húga iránti diszkréciójának aztán ő fizeti majd meg az árát. És annak is, hogy beszél, beszél magáról, Beethoven tanítványáról, és élete végéig büszkén emlegeti, hogy a Mester egykor házuk barátja és bizalmasa volt. Ennyi pedig bőven elég ahhoz, hogy lábra kapjon a pletyka, amely majd őt veszi célba. Az 1821-ben elhunyt Jozefinre a múlt század közepén Pest-Budán (a rokonokat leszámítva) már nemigen

Beethoven 1818–1819 k. (Juhász Tinka 1879-ben készült másolata F. Schimon festményéről) *Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár*

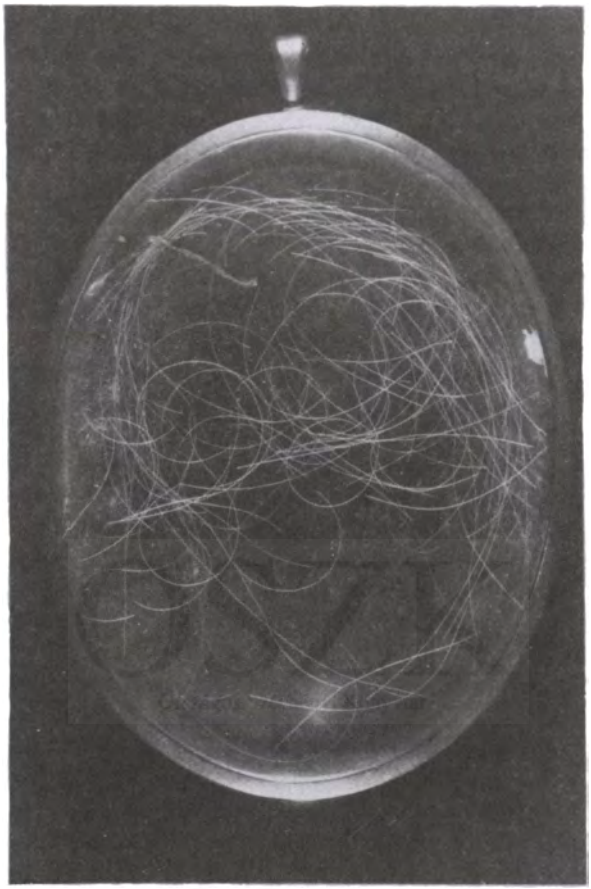

Beethoven medalionba foglalt hajfürtje. (Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár)

emlékezett senki, s a távoli Erdélyben élő Karolináról is kevesen tudtak. Terézt viszont jól ismerték, így amikor felmerült a gondolat, hogy a titokzatos levél címzettje akár a Brunszvikok köréhez is tartozhatott, egy csapásra ő került az érdeklődés homlokterébe.

A Terézzel kapcsolatos hipotézis szülőatyja az amerikai A. W. Thayer, aki először 1879-ben (Brunszvik Teréz elhunyta után 18 évvel) fejti ki, hogy szerinte ő volt Beethoven szerelme és – mint írja: „ha emlékezetünk nem csal" – menyasszonya. Thayer, aki

korábban mint diplomata éveket töltött Triesztben és Bécsben, állítását „egy pesti hagyományra" alapozza. Ez utóbbiról Volkmann Róberttől tudott, aki az 1840-es években rendszeresen látogatta Brunszvik Ferencék házi koncertjeit.[8]

Thayer figyelmét először a Fisz-dúr szonáta ajánlása terelte Terézre, amely magában még nem bizonyít semmit, hiszen pl. Erdődy grófnőnek és Keglevics Babette-nek 4–4 művet dedikált Beethoven. Az amerikai kutató szemében Terézt a zeneköltő hagyatékában talált, T. B. monogrammal ellátott olajportré is gyanússá tette, ami szintén elégtelen bizonyíték egy feltételezett szerelmi kapcsolat mellett. Az akkori idők szokása szerint ugyanis nemcsak szerelmesek, hanem rokonok és barátok is gyakran meglepték egymást arcképükkel, például amikor elköltözés, nagyobb utazás stb. miatt hosszabb időre búcsút kellett venniük egymástól. Maga Thayer is tudatában lehetett annak, hogy hipotézise gyenge lábakon áll, (ráadásul afelett is elsiklott, hogy július 6-a az általa megjelölt 1806-os évben nem esett hétfőre), könyvének lapalji jegyzetében ugyanis ezt írta: „Hogy a jövőben minden hamis feltevést megelőzzünk, határozottan kiemeljük, hogy ezeken a lapokon más nem állítunk, mint legnagyobb valószínűségét annak, hogy a kérdéses hölgy Brunszvik Teréz volt", ennek ellenére feltevése valós tényként vonult be a köztudatba.[9] Ez elsősorban Mariam Tenger (valódi nevén: Maria Edle von Hrussóczy) „érdeme", aki Thayer nyomán, de ezt kifejezetten tagadva, az amerikai író valószerű feltevéseit, mint abszolút biztosakat, mint magától Brunszvik Teréztől hallottakat hirdeti „személyes emlékek" alapján írt füzetében.[10] A zenetörténészek gyorsan kimutatják, hogy Tenger írása egy szándékos ferdítéseken alapuló fércmű, meséi azonban mindmáig hatnak. Hogyan? Úgy, hogy koholmányait több jóhiszemű szerző is átültette saját művébe, s ezek a munkák később újabb és újabb könyvek és cikkek alapjául szolgáltak.[11]

Tenger áldozata lett első Beethoven-könyve írásakor (1903) Romain Rolland is, aki később ugyan beismeri tévedését, a szívéhez nőtt kis kötet lapjain azonban (mondván, hogy azok „hadd őrizzék meg eredeti arculatukat") nem változtat.[12] Ez az oka annak, hogy az azóta több nyelvre, így magyarra is lefordított, s csak franciául legalább húsz kiadást megért és összességében valóban lebilincselő mű a Halhatatlan Kedves-kérdésben olvasók nemzedékeinek egész sorát félretájékoztatta.

De mit szóltak mindehhez a Brunszvik család leszármazottai?

Ferenc fia, Géza volt talán az első, akit a levélrejtély kapcsán megpróbáltak szóra bírni. Ő Volkmann Róbertnek azt mondta, hogy a kérdéses levél „biztos, hogy nem Brunszvik Teréz nagynénémnek íródott, hanem legnagyobb valószínűséggel a Guicciardinak, aki ugyancsak nagynéném volt".[13] Nővérénél, Máriánál a német La Mara (igazi nevén: Marie Lipsius) próbál tájékozódni. Brunszvik Mária úgy nyilatkozik, hogy családjukban a Terézzel kapcsolatos szerelmi regénynek a legcsekélyebb nyoma sincs, így véleménye szerint az egész nem más, mint „egy beteges fantázia kitalációja". Arról ő is hallott, hogy Beethoven rajongott Giuliettáért, vonzalma azonban „mindig egyoldalú volt és viszonzás nélkül maradt".[14] A német írónő később Brunszvik Géza özvegyét, a Firenzében élő Capponi márkinét is felkereste, aki azt mondta, hogy tudomása szerint Beethoven és Teréz között csak lelki kapcsolat volt.[15] La Mara kérésére Giulietta fia, az utolsó Gallenberg gróf is nyilatkozott. Ő határozottan tagadta, hogy anyja és Beethoven között házassági tervről, vagy akár csak kölcsönös szerelemről is szó lehetett volna. Nem így az egyik unoka, Kuenburg grófnő, aki szerint Beethoven el akarta venni a nagyanyját, ő azonban Gallenberget szerette.[16]

A fáradhatatlan La Mara később Jozefin két Prágában élő dédunokájával, Deym Izabella és Ilka grófnőkkel is kapcsolatba lépett. Az írónő, aki ekkoriban még Brunszvik Terézben látta a „Halhatatlan Kedves"-t, tőlük végre, ha minden kétséget kizáró bizonyítékot nem is, de legalább szóbeli megerősítést kap hipotéziséhez. Jozefin és Beethoven szerelmes leveleit a Deym család őrizte, s a megkérdezett grófnők, talán éppen azért, hogy dédanyjuk emlékét védjék, terelték maguk is a figyelmet Terézre.[17] Teréz emlékiratát is odaadják La Marának, aki azt kutatásai addigi eredményeivel együtt 1909-ben közreadja.[18]

Könyvének még az évben igen figyelemreméltó bírálója akad: De Gérando Félix, Brunszvik Karolina dédunokája, aki a párizsi Mercure de France hasábjain tarthatatlannak ítéli a Terézzel kapcsolatos hipotézist. Írása elsősorban nem La Mara, hanem elsődleges forrása, Thayer ellen irányul, aki "a tengerentúli történészekre jellemző vakmerőséggel úgy vállalkozik igazságok kinyilvánítására, hogy a legkesvésbé sem fordít gondot a bizonyítékokra". Szerinte az amerikai írónak nem felelt meg Schindler Giulietta-teóriája, ezért szinte lecsapott Terézre, „akinek különös és mozgalmas élete látszólag titkokat

rejtett magában... És aztán bizonyítékokat keresett, s azt hitte, hogy talált". De Gérando Félix e „törékeny teória" érveit ízekre szedi. Említi, hogy mennyi szemrehányás érte családjukat amiatt, mert nem osztják a Teréz és Beethoven eljegyzésével kapcsolatos hipotézist. „Magatartásunkban a Thayer által mondott Brunszvik-gőg feltámadását látták" – panaszolja, majd így folytatja: „Szebbet nem is kívánhatnék, mint azt, hogy a halhatatlanság címe, melyet ősöm (ti. Teréz, a szerk.) műveivel és tevékenységével szerzett, a Beethovennel való jegyessége tényével kapcsolódjon össze. De azt szeretném, ha ezt bebizonyítanák nekem. Ugyanis amiket a mai napig felhoztak, a legkevésbé sem elégítenek ki". A megfelelő bizonyítékok hiányában a Thayer-féle hipotézist „sötét alagútnak", és „történelmi tévedésnek" tekinti.[19]

Félix De Gérando a fenti írásában említést tesz arról, hogy az ő birtokukban van Teréz irathagyatéka, így a kutatók figyelme most erre terelődik. Elsőként André Hevesy nyer bepillantást az értékes iratokba, aki könyvet ad ki Beethoven „kis barátnőiről" (1910), s ebben feleleveníti a Giulietta-hipotézist. La Mara a következő, akinek De Gérandoné Teleki Irén grófnő (Félix anyja) a rendelkezésére bocsát bizonyos családi iratokat. A német írónő ekkor szenzációs felfedezésre jut: Beethoven Deym gróf özvegye iránt „szenvedélyes szerelmet érzett".[20] Nem Teréz volt tehát a „Halhatatlan Kedves", hanem Jozefin – állapítja meg, az első világháború miatt azonban nem adatik meg számára, hogy a Szatmár melletti Pálfalván lévő családi hagyatékban további bizonyítékok után kutasson. Könyve, amelyben feltevésének hangot ad, nálunk nem kelt különösebb visszhangot.[21]

Brunszvik Teréz emlékiratai 1926-ban jelennek meg magyar nyelven. Mindez Czeke Mariannenak, az Egyetemi Könyvtár tudós munkatársának az érdeme, aki azonnal megállapítja, hogy bár a köztudatban leginkább Teréz neve került Beethovennel kapcsolatba, az emlékirat „nem látszik ezt a feltevést igazolni".[22] Czeke ekkor már ismeretségben áll Teleki Irénnel, aki őt olyannyira a bizalmába fogadja, hogy az egész irathagyatékot a rendelkezésére bocsátja.[23]

Czeke Marianne közben kapcsolatba kerül Romain Rolland-nal is, aki egy, a beethoveni életmű egészét feltáró könyvsorozaton dolgozik. Levelezésük elsősorban a „Halhatatlan Kedves"-rejtély körül forog.[24] A francia író és lélekbúvár, aki bepillantást nyer a naplóanyagba, most már úgy ítéli meg, hogy nem Teréz volt a

titokzatos 'Kedves'. S amikor Brunszvik Teréz Jozefinnel kapcsolatos naplóbejegyzéseinek ismeretében Czeke (hasonlóan, mint La Mara) arra az álláspontra jut, hogy „Jozefin és Beethoven között kölcsönös szerelem volt",[25] e nézetet Rolland is osztja. „Én nem hiszem, hogy Teréz hallgatott volna" – írja.[26] Valóban: aki jól ismeri Brunszvik Teréz naplóit, s olvasta pl. azokat a füzeteket, amelyekben a nála jóval fiatalabb Migazzi iránti szerelméről mesél, az előtt egyszerűen elképzelhetetlen, hogy Teréz, ha tényleg szerelmi szálak fűzték volna Beethovenhez, erről ne beszélt volna. Az pedig az egyenes jellemű és húgáért rajongó Terézről teljességgel elképzelhetetlen, hogy naplójában azért emlegette Jozefint Beethovennel együtt, hogy saját magáról a figyelmet reá terelje. Mindezek ellenére Rolland, aki egyszer már alaposan melléfogott, most túlontúl óvatos, s magyar kutatótársnőjét is arra inti, hogy újabb bizonyítékok előkerültéig a szóban forgó rejtély ügyében ne foglaljon állást.

A „Halhatatlan Kedves"-kutatás természetesen kezdettől fogva nem korlátozódott a Brunszvik családra, s Beethoven szinte minden nőismerőse megemlíttetett már e rejtély kapcsán. Amalie Seebald, a híres énekesnő, Therese Malfatti, Beethoven orvosának a lánya (a zeneköltő őt állítólag el is akarta venni), Dorothea von Ertmann, a rendkívül tehetséges tanítvány, Bettina Brentano, a német írónő, Geothe barátnője, a magyar Erdődyné Niszky Mária grófnő, Beethoven meghitt bizalmasa, „gyóntatója" és így tovább.

Az 1950-es évek elején Siegmund Kaznelson, aki először úgy gondolja, hogy Rahel Levin volt Beethoven szerelme, kutatásai során arra a meggyőződésre jut, hogy mégsem ő, hanem Brunszvik Jozefin a keresett címzett.[27] 1957-ben aztán megismerheti a világ az említett szerelmes leveleket, mivel azonban ezek „csak" a Beethoven – Jozefin szerelem vonatkozásában perdöntőek, a rejtélyes levél címzettjét illetően nem, a kutatatás folytatódik. Az 1970-es években az amerikai Maynard Solomon kelt feltűnést hipotézisével, miszerint Beethoven barátjának, a kereskedő Franz Brentanonak a felesége, Antonie volt Beethoven titokzatos szerelme.[28]

Időközben a kutatás, ha a címzett személyét illetően nem is, a titokzatos levél keltét illetően egységes álláspontra jutott. Eszerint ez 1812. július 6-án és 7-én íródott a híres cseh fürdőhelyen, Teplitzben. Beethovennek előtte Prágában kellett találkoznia szerelmével, aki Karlsbadba (ma: Karlovy Vary, Csehország) készült, ezért emlegette a zeneköltő levélírás közben a K-ba tartó postát.

Marie-Elisabeth Tellenbach Brunszvik Jozefinről írt könyvének bevezetőjében a „Halhatatlan Kedves"-rejtéllyel kapcsolatos erőfeszítéseket a kör négyszögesítéséhez hasonlítja. Szerinte a pontos megoldás az örökkévalóságban van, ahová Beethoven és szerelme a titkukat magukkal vitték, ő mégis úgy véli, hogy a rejtély a meglévő bizonyítékok alapján egzakt módszerekkel megfejthető annyira, hogy „a sokszög körnek látsszék".[29] Könyvével, amely „lebilincselően olvasmányos és egyidejűleg szigorúan tudományos" munka,[30] erre tesz figyelemreméltó kísérletet. Ellentétben azokkal, akik e levélügyet Beethoven életében csak epizódértékűnek ítélték, a német írónő azt egy végzetszerű szerelmi kapcsolat döntő állomásának tartja, amelynek évekre visszanyúló előzményei és mindkét szerelmes sorsára kiható következményei voltak.

Teóriájának Achilles-sarka: nem sikerült felmutatnia olyan dokumentumot, amely egyértelműen bizonyítaná, hogy Jozefin 1812 júliusának első napjaiban Prágában volt. (Tegyük hozzá: olyan bizonyíték sem került még elő, amely prágai tartózkodásának tényét kizárja.)

Jozefin legkisebb (hetedik) gyermeke, a talányos nevű Minona (fordítva: Anonim) 1813. április 13-án, vagyis kilenc hónappal a levél megírásának ma már általánosan elfogadott időpontja után született. M.-E. Tellenbach is osztja Kaznelson véleményét, miszerint Minona Beethoven gyermeke lehetett,[31] annál is inkább, mivel fogantatása idején Stackelberg Jozefintől bizonyíthatóan távol volt. A német kutatónő úgy véli, hogy a báró tudta, vagy legalábbis sejtette, hogy ki a lány apja, s ezért is vitte el őt Bécsből. Teréz szerint Minona fekete volt, nem szép, viszont nagyon okos, igen muzikális, s kiskorától fogva vezérszerepet játszott testvérei között. E jellemzés alapján valóban hasonlíthatott Beethovenhez...

Harry Goldschmidt már 1977-ben úgy vélekedett, hogy a kutatás számára két egymással teljesen egyenértékű hipotézis maradt, amelyet komolyan lehet venni: a Jozefin-hipotézis és az Antonie Brentano-hipotézis.[32] Sieghard Brandenburg, a bonni Beethoven-Haus igazgatója a levél 1986. évi fakszimile-kiadása kapcsán lényegében ugyanezt írta.[33] A levél mellett talált két miniatúra közül az egyik Giulietta Giucciardit (mások szerint: Brunszvik Karolinát) ábrázolja, a másik kép pedig, amely a fenti levélkiadás címlapját díszíti, állítólag a nagy Ismeretlent.[34]

A „Halhatatlan Kedves"-kutatás tehát, amely a Brunszvik csalá-

dot kezdettől fogva érintette, és érinti még ma is, másfél évszázad múltán sem jutott nyugvópontra.

Beethoven felett mondott gyászbeszédében Grillparzer, a költő azt mondta, hogy a nagy zenei géniusz egyedül maradt, mert nem találta meg második énjét. Marie-Elisabeth Tellenbach szerint megtalálta, hiszen híres levelében a „Halhatatlan Kedves"-t „Énem"-nek (mein Ich) nevezte.[35] Megtalálta, ismerte, szerette, csak újból elveszítette, s éppen amiatt nem házasodott meg, s maradt magányos, mert utána mással nem tudott, s nem is akart kompromisszumot kötni.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Oh ti, Martonvásár gyönyörű parkjának. . . egykor zöldelő hársfalombjai. . . Beethoven felé bókoló virágai; . . . s ti mind, kik akkor éltetek: grófnők pórok, pásztorok,. . . az egész tájék álmok, ábrándok, szerelmek. . . ti mind ma is ott vagytok. . . valamelyik ötvonal kótafejeiben, miket Beethoven rátok gondolva vetett papírra. . ."
Sztankó Béla: Beethoven emlékezete (1927)

„Eljött Martonvásárra. . ."

Forum Martini, Mortunwasara, Vásár Martony, Szent Márton Vására, MWassár. . . A régmúlt időkben igen sokféleképpen írták a pannon föld azon pontjának nevét, amely a helység hajdani, s mindmáig legfejedelmibb vendége, Beethoven révén került be az egyetemes zenetörténetbe. Martonvásárt maga a zeneköltő írásaiban sehol nem említi, (Brunszvik Ferencnek szóló leveleit pl. Budára címezte), ennek ellenére biztosra vehető, hogy járt itt. Anton Schindler szerint a Mester 1806-ben „rövid pihenőn" barátjánál, Brunszvik Ferencnél tartózkodott,[1] s mivel az idő tájt a grófnak más birtoka nem volt, kitételét a zenetörténészek érthető módon Martonvásárra vonatkoztatták. Ennél azonban biztosabb forrásuk is van, Brunszvik Teréz emlékirata, amelyben ez áll: „ Beethoven eljött Budára, eljött Martonvásárra. . ."[2]

Beethoven e látogatását (látogatásait) illetően a vonatkozó irodalom több évszámot említ, ezek azonban mind csak feltevések. Annyit valószínűsíthetünk, hogy 1800 és 1810 között járt (feltehetően több alkalommal is) a martonvásári kastély falai között.

Martonvásárra, Brunszvikék hajdani rezidenciális helyére Budáról (Teréz szerint) kocsival négy óra kényelmesen el lehetett jutni. A fehérvári országút mentén kialakult 'Márton Vására falu' már 1268 táján „vásáros hely" volt, e virágzó település azonban a török Félhold uralmának végefelé (1680 k.) teljesen elpusztult, s a kedvezőtlen körülmények összjátéka folytán hosszú időn át nem is támadt fel újra. Határának képéről jórészt letörlődtek az emberi civilizáció nyomai, földjét az elszabadult vizek pusztították, legelőit idegen

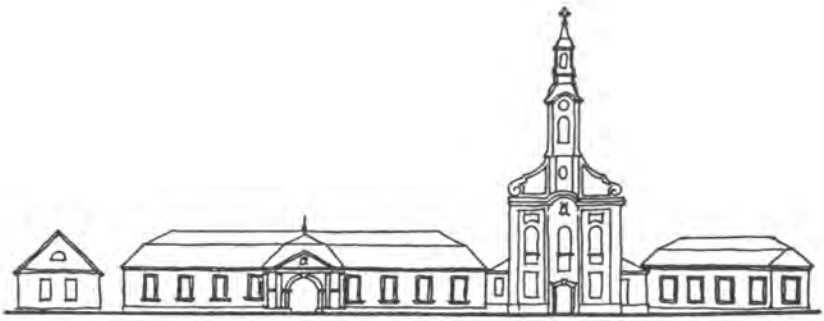

A martonvásári kastély a 19. sz. legelején. (Budai Aurél eszmei rekonstrukciója)

bérlők állatai járták. 1758-ban ilyen állapotban vette át a 7500 holdas pusztát Terézék nagyapja, aki igazi honalapítói elszántsággal telepítette újra a falut, és kezdte meg a birtok gazdasági helyreállítását. Az építkezés, a vízszabályozás, a fásítás utódai alatt is folytatódik. A 18. század végére eltűnik az egészségtelen posvány, s vele a mocsári láz, amelytől Terézék is oly sokat szenvedtek. A szántóterület biztatóan növekszik, a legelőkön pedig megjelennek a spanyol merinói juhok – ezek virágoztatják majd fel az uradalmat.

1799-ben, Beethoven és Brunszvikék megismerkedése évében Martonvásár (1789 óta: mezőváros) mintegy 800, 20 évvel később pedig 1321 lelket számlál. Lakói: magyarok, szlovákok és németek. A helységben postaállomás működik, beszálló vendéglője élénk forgalmú. Jung József-tervezte barokk katolikus templomát 1774–1777 között a Brunszvik család építtette. Díszítésén jeles művészek munkálkodtak: a bécsi oltárképfestő F. I. Leicher, a szobrász A. Tabota és J. Cimball, a neves freskófestő.

A kastély, amely a templommal egy épületegyüttest képez, 1784–1785-ben épült. Amikor Beethoven itt járt, még barokk stílusú volt és földszintes, s csak az 1820-as években építették át emeletesre, immár klasszicista stílusban. Egy 1807-ből fennmaradt kastélyleltár szerint a templom szomszédságában volt a szentélybe nyíló ora-

tórium, mellette a nappali, a dolgozószoba, egy hálószoba, a grófné és a 'grófkisasszonyok' szobája, egy 'hölgyszoba', biliárdszoba, előszoba és a könyvtár, ahol nyolc szekrényben sorakoztak a családi könyvgyűjtemény értékes kötetei. A templomtól távolabb eső épületszárnyban volt Ferenc gróf lakrésze, az ebédlő, egy külön helyiség a zongorával, végül a vendégszobák, amelyek egyikében Beethoven is helyet kapott.[3]

És milyen park, milyen természeti környezet fogadta itt Ludwig van Beethovent, a bokrok, fák, erdők, s egyáltalán: a szabad természet nagy szerelmesét?

A ma is látható, Heinrich Nebbien-tervezte impozáns angolkert kialakítása csak 1810 után kezdődött, a kastély mellett azonban korábban is volt park, mégpedig „gyönyörű" park, amint azt a csapatával Martonvásáron átvonuló orosz tiszt, Bronevszkij 1810-ben feljegyezte.[4]

E kert a hazánkban akkor még újdonságszámba menő angolkert első időszakának a stílusjegyeit viselte. A szentimentalizmus korának kertjét a kanyargós ösvények, tágas pázsitok, festőien elrendezett fa- és bokorcsoportok, hangulati hatásra törekvő idilli, melankolikus kertrészletek jellemezték. E parkokat a különböző országok és korok művészi stílusait megjelenítő kerti építmények (kínai teaház, antik templom, egyiptomi piramis stb.) és az érzelmi-hangulati hatást fokozó sírhantok, síremlékek, obeliszkek díszítették. Ekkoriban a kedvenc fák a szomorúfűz, a hárs, a jegenye, az akác, a tölgy és a vadgesztenye voltak – ezek telepítéséről Martonvásáron is tudunk. A patak, a két vízimalom és a két tó (Teréz szerint: 'a táj szemei') még festőibbé tették a kies parkot, melynek egyik legromantikusabb része a kastélyhoz közeli (ma is létező) tó közepén kialakított sziget volt, ahol megannyi pompás növény díszlett.

A Brunszvik-nővérek rajongtak a fákért, amelyek közül többet ők maguk ültettek. Terézék tehát nemcsak csodálói, hanem bizonyos részleteiben alakítói is voltak e parknak. A továbbiakban két ilyen 'parkrészletről' szeretnénk szólni, annál is inkább, mivel ezek Beethovennel is kapcsolatosak.

E sajátos 'parkobjektumok' egyike egy hársfakörönd volt. Teréz meséli, hogy amikor nagy barátjuk itt járt, őt is felvették kis köztársaságukba, melynek „csupa kiválasztott férfi és nő" volt a tagja. „Egy kerek térséget magas, nemes hársfákkal ültettünk be; minden fa egy-egy tagnak nevét viselte, és ha egyik-másik nagy fájdalmunkra

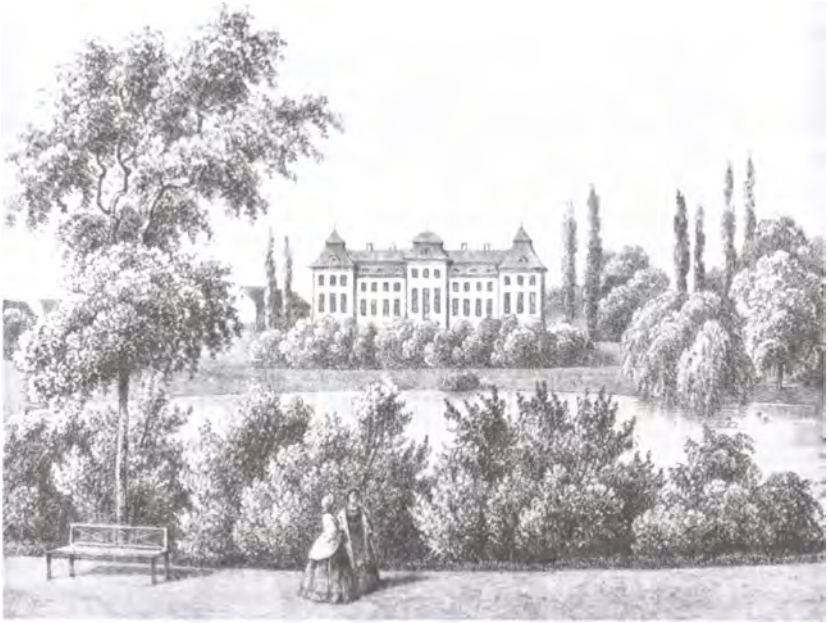

„A martonvásári kastélyparkban" (19. sz. közepe) (Würbs litográfiája, L. Kotz rajza) (Magyar Történeti Képcsarnok)

Országos Széchényi Könyvtár

távol volt is, mégis beszélhettünk e jelképeikkel, örömet s okulást merítve szavaikból. Igen gyakran megtörtént, hogy reggeli köszönés után a fákhoz fordultam tanácsért, és azok sohasem fukarkodtak a felelettel..." – írja Teréz. „Ma sem ismerek szebb s boldogabb államot annál! Plato respublica-ja volt az kicsinyben..." – teszi még hozzá.[5]

Teréz sajnos nem említi, hogy mindez mikor történt. E tekintetben 1800 májusa, amikor a zeneköltő Budán vendégszerepelt, nem jöhet számításba. Teréz ugyanis, aki e romantikus epizódot személyes élménye alapján örökítette meg, akkor – mint említettük – Bécsben volt a gyermekét váró Jozefin mellett.

A másik 'parkobjektum': egy (a Beethoven Emlékmúzeumban) ma is látható 'piramis'. Erről az édesapja elhunyta után készült emlékoszlopáról (ld. a 75. oldalon!). Teréz a következőket írja: „Volt a kerten belül egy kertecském, ahol sírdombot hányattam, s

vésett vörös márványból piramist állíttattam ezzel az egyszerű felirattal: A legjobb atyának, lánya Terézia... E zöld halmon órák hosszat üldögéltem, csendes álmokat szőve, s ezen a helyen szenteltem fel magam ünnepélyesen az Igazság papnőjévé, s határoztam el, hogy nem megyek férjhez".[6]

Ez idő tájt azonban nemcsak holtaknak, hanem élőknek is készítettek emlékkövet, obeliszket. Ludwig Nohl írja 1867-ben, hogy Beethoven korában „az osztrák nagyságok körében különösen divatban volt, hogy uradalmukban emlékművet állítsanak híres művészek tiszteletére". Harrach báró például birtoka, Rohrau nagy szülöttje, a még élő Haydn tiszteletére emeltetett ilyen emléket.[7] E divat a magyar főúri körökben is hódított. Zichy Ferenc például Vendrődön adózott obeliszkkel Bernhard Petrinek, jeles kerttervezőjének.[8] Erdődy-Niszky Mária grófnő pedig vidéki birtokán egy Isis-templomot építtetetett, s azt nagy barátjának, Beethovennek szentelte.[9]

E divatban látjuk a magyarázatát annak a tréfás üzenetnek, amelyet Beethoven Brunszvik Ferencen keresztül küldött Teréznek, s ez így hangzik: „Csókold meg Teréz nővéredet, mondd meg neki, félek, naggyá leszek anélkül, hogy ehhez ő egy emlékművel hozzájárulna". Előtte Beethoven azt meséli, hogy nemrégiben igen előnyös szerződést kötött művei angliai és franciaországi kiadására, s így van esélye arra, hogy már fiatal éveiben elnyerje „a beérkezett művészek rangját". Ezért „fél" tehát attól, hogy emlékműre immár nem lesz szüksége. Teréz az édesapja tiszteletére állított piramisát (az „Igazság Oltárát") minden bizonnyal Beethovennek is megmutatta, s feltehetően akkor ígérhetett neki is hasonlót. Beethoven az 1807. május 11-én kelt levelében célzott erre az ígéretre, amelyre akkor még láthatóan elevenen emlékezett.[10]

És itt vissza kell kanyarodnunk a Schindlernél szereplő dátumhoz, azaz 1806 augusztusához. Ő e dátumot az Appassionata-szonáta keletkezési idejeként említi, ami nem felel meg a valóságnak, mivel az op.57 szonátát bizonyíthatóan 1804/1805-ben komponálta Beethoven. Mindettől függetlenül 1806 augusztusában járhatott Martonvásáron, és a szonáta kézirata is nála lehetett, s talán az utolsó simításokat végezte itt rajta. Mindez annál inkább elképzelhető, mivel e beethoveni remekmű fél évvel később Brunszvik Ferencnek dedikálva jelent meg.

Beethoven 1806. szeptember 3-án bizonyíthatóan Sziléziában volt Lichnowsky hercegnél, ami nem zárja ki annak lehetőségét,

hogy ezt megelőzően Martonvásáron időzött. Ekkor még tartott a szerelmi viszony közte és Jozefin között, aki már három hónapja Erdélyben volt Telekiéknél Terézzel együtt. Nagyon is elképzelhető tehát, hogy Beethoven a szeretett asszonnyal való mielőbbi találkozás reményében vállalkozott erre a martonvásári útra. A Brunszvik nővérek azért mentek Erdélybe, hogy ott legyenek Lotte szülésénél. Blanka azonban július 5-én megszületett, s időközben Lotte is felépült, sógoruk pedig, mint említettük, szinte elűzte őket Hosszúfalváról. Ők tehát augusztusban még Martonvásáron érhették Beethovent, aki nemsokkal utána Sziléziába indult. A hársfaköztársaság-epizód is ekkor történhetett, és ekkor láthatta Beethoven Teréz piramisát is, amelyre kilenc hónappal később célzott.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A lépteid nyomát kerestem
a kis szigeten, nagy Magányos:
emléked már örökké él itt,
aki magad is Sziget lettél
a fájdalomban szült zenéddel
népek viharzó óceánján.
Környei Elek:
A martonvásári szigeten (1973)[1]

Martonvásár, a magyarországi Beethoven-kultusz központja

Ludwig van Beethoven a hajdani Magyarország több helységében megfordult. Ezek közül Kismarton (Eisenstadt) ma Ausztriához, Pozsony, Pöstyén (Piest'any) és Alsókorompa pedig Szlovákiához tartozik, így napjainkra csupán két magyarországi hely – Buda és Martonvásár – maradt, amely a nagy zenei géniusz ittjártával büszkélkedhet. A budai Várszínházat, Beethoven 1800. május 7-i, egyetlen pest-budai fellépésének helyét ma emléktábla díszíti, Martonvásár pedig az 1950-es évek vége óta nemzetközi hírű Beethoven-emlékhellyé lett.

Martonvásárt Beethovennel kapcsolatban mintegy 120 éve kezdték szélesebb körben emlegetni, itteni látogatásairól azonban Brunszvikék ismerősei korábban is tudtak. Tudott Liszt Ferenc is, aki 1846. május 11-én néhány órát Martonvásáron töltött.[2] Liszt máskor is szívesen keresett fel olyan helyeket, ahol előtte Beethoven járt. Ez motiválhatta akkor is, amikor zsúfolt programjai közepette vállalkozott erre a villámlátogatásra, hiszen Brunszvik Ferencékkel Pesten is együtt volt, a „Landparthie"-t pedig (Teréz szerint) kifejezetten nem kedvelte. Martonvásáron azonban eredeti Beethoven-relikviákat láthatott (ekkor még nyolc levelét és a Ferenc gróf által készíttetett Isidor Neugass-festményt itt őrizték), ezek pedig minden bizonnyal érdekelték Liszt Ferencet, akit a bécsiek éppen ekkor szándékoztak meglepni Beethoven zongorájával.[3] Brunszvik Teréz meséli, hogy vendégük ebéd után háromszor eljátszotta az op.106 Hammerklavier-szonátát, aztán Szidónia grófnéval közösen az op.91 Wellington győzelme c. mű négykezes zongoraátiratát, majd visszautazott Pestre.

A martonvásári kastély Liszt látogatása idején. (Metszet Mme Charpentier De Gérando gyűjteményéből, Franciaország)

24 évvel később, a zeneköltő születésének centenáriuma idején Martonvásár neve feltűnik a megemlékezésekben. „Beethoven több ízben volt Martonvásáron... Gr(óf) Brunswick Géza még most is ereklyeként őrzi több levelét Beethovennek, miket ez Ferencz grófnak írt, s miket Géza gróf anyjától öröklött" – közli a Magyarország és a Nagyvilág című folyóirat 1870. december 18-i száma. A Nemzeti Zenede ünnepségén Mátray Gábor említette Brunszvik Ferencet, Martonvásár urát, akihez „Beethoven is gyakran rándult ki Budán tartózkodása alatt..."[4] A századforduló körüli években Martonvásárt már a legkülönbözőbb kiadványok Beethoven ‚kedvelt tartózkodási helyeként' említik. Közös forrásuk Dobos János martonvásári tanító cikke lehetett, aki 1895-ben a Vasárnapi Újságban írta: „Beethoven nagy zeneköltőnek is igen kedvelt tartózkodó hely volt Martonvásár. Különösen a parkbeli tó rózsás szigete, hol egy fában még most is látható sajátkezűleg bevésett monogrammja, s a mely fát a kegyelet ma is féltékenyen őriz és ápol".[5]

Martonvásár nevét a századforduló után a külföldi Beethoven-irodalom is kezdi emlegetni. „Márton Vásár. Kis helység Magyarországon. Ott található a grófi Brunszvik kastély, amelyben 1800 körül Beethoven vendégeskedett" – áll Frimmel 1926-ban kiadott kézikönyvében.[6] A zeneköltő életének magyar, s ezen belül martonvásári vonatkozásairól a hazai olvasókat elsősorban Cserna Andor, Major Ervin és Papp Viktor tájékoztatják. Papp Viktor 1927-ben a Beetho-

Liszt Ferenc 1846-ban (Illusztráció a Honderű 1846. évi kötetéből.)

„Beethoven fája" és Pásztor János szobra a szigeten 1927 k. (Illusztráció Papp Viktor: Beethoven és a magyarok c. könyvéből)

A kastélypark napjainkban

ven-fa képét is közli, amelyről „a mesterek mestere nevének kezdőbetűit az idő eltüntette".[7]

A fa alatt ekkor már ott állt Beethoven terméskő mellszobra, Pásztor János alkotása, amely a birtok akkori tulajdonosa, Dreher Jenő megrendelésére készült. Az ünnepélyes szoboravatót 1927. május 22-re tervezték, amikor Martonvásáron lett volna a Beethoven halálának centenáriumi évében tartott magyarországi ünnepségsorozat záró programja.[8] A templomban ez alkalomból csendesmisét is terveztek, amelyen a hely szülöttje, Pusztai Sándor operaénekes Beethoven-dalokat énekelt volna, az ünnepség azonban elmaradt.

1945 májusában a hajdani Brunszvik-kastély és angolkert a Martonvásárra helyezett agráregyetemi tangazdaságé lett. Fennmaradt egy 1945-ben kelt emlékirat, amelyben az egyetem egyik tanára a tangazdasággal kapcsolatos terveit ismertetve felveti a nyaranta tartandó Beethoven-koncertek gondolatát.[9] E gondolat a martonvásáriakat is élénken foglalkoztatta. Egy 1948. szeptember 10-én kelt feljegyzésből kiderül, hogy következő év tavaszára egy „Brunszvik Teréz – Beethoven emlékhangversenyt terveztek a hatalmas park százados fái alatt". Kodály Zoltántól, a Magyar Művészeti Tanács elnökétől ígéretet kaptak, hogy amennyiben kellő számú résztvevőt

A martonvásári kastély napjainkban

toboroznak, a koncert megrendezését a Tanács magára vállalja. Az akkori nehéz időkben azonban e terv csak terv maradt.[10]

1949-ben Martonvásáron Agrobiológiai Intézet alakult. Fő épülete a volt Brunszvik-kastély lett, amelynek felújítása hamarosan elkezdődött. Az intézmény 1953-ban az Akadémia felügyelete alá került, s azóta a neve: Magyar Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Kutatóintézete.

A következő évek eseményei: 1954. szeptember 12-én sor került az 1927-ben elmaradt szoboravatóra; a martonvásári diákok ekkor már mint a Beethoven nevét viselő általános iskola tanulói koszorúzhatták meg Pásztor János szobrát. 1955-ben a kastély előcsarnokának falán Beethoven-domborművet helyeztek el. 1956. október 7-én a bécsi Beethoven Társaság és az Országos Filharmónia rendezett e helyen hangversenyt.

1957. december 14-én aztán végre megjelent a Magyar Nemzet hasábjain a várva-várt hír: „Beethoven-emlékmúzeum lesz Marton-

Múlt század eleji szobabelső a Brunszvik család zongorájával. (Beethoven Emlékmúzeum, Martonvásár)

A szigeti szabadtéri hangversenykert

vásáron". Szerzője Környei Elek újságíró, író, költő volt, aki ezt követően több mint két évtizeden át apostolkodott fáradhatatlanul a martonvásári Beethoven-kultusz szolgálatában.

A Fejér Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala által létesített Beethoven-emlékgyűjtemény első kiállítását Major Ervin, a kiváló zenetörténész rendezte. A múzeumot 1958. június 22-én avatta fel Ortutay Gyula, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára. Este a parkban a Magyar Állami Hangversenyzenekar adott ünnepi koncertet, amelynek műsorán az Egmont-nyitány, a D-dúr hegedűverseny és az V. szimfónia szerepelt. A koncerten közreműködött Kovács Dénes, a zenekart Fejér György vezényelte.

Ugyanezen a napon még egy kegyeletes ünnepség színhelye volt Martonvásár: a megye óvónői a temetőben megkoszorúzták Brunszvik Teréz sírját, a Teréz unokafivére, Brunszvik Géza által 75 éve alapított óvoda falán pedig márványtáblát avattak, amellyel az első hazai kisdedóvó megnyitásának 130. évfordulójáról is megemlékeztek.

A múzeummal és a két évvel később átadott szigeti szabadtéri hangversenykerttel Magyarország régi adósságát törlesztette Beethovennel szemben. Az 1960 óta évről évre megrendezett nyári koncertek sikeréhez számos világhírű hazai és külföldi művész járult hozzá. A park szívében, a hangulatos kis sziget fái alatt rendezett koncertek látogatók ezreit vonzzák ide. A szigeten látható ma az az emlékfa is, amelyet a kidőlt Beethoven-fa helyén 1970-ben ültettek.

A múzeum első felújítását (1973) a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának munkatársai végezték. Az 1980-as évek közepén a martonvásári kutatóintézet akkori igazgatója, Győrffy Béla kezdi szorgalmazni a kis múzeum kibővítését, korszerűsítését. E terv megvalósulásához adott impulzust a De Gérando-testvérek említett képadományozási gesztusa, ők ugyanis az 1987. május 29-én kelt ajándékozási nyilatkozatban külön kérték, hogy a festmény Martonvásáron „méltó helyet" kapjon.[11] Ezután az események már gyorsabban követték egymást. 1988-ban a múzeum az Akadémia fennhatósága alá került, s felügyeleti szerve az MTA Zenetudományi Intézete lett. Az emlékgyűjtemény fenntartását vállaló martonvásári kutatóintézet a kastély földszintjén újabb szobákat adott át múzeumi célokra.

A felújított martonvásári Beethoven Emlékmúzeum új állandó kiállítását, amelynek rendezői Falvy Zoltán zenetörténész, a Zenetu-

Parkrészlet a szigetre vezető híddal

dományi Intézet igazgatója és Üvegesné Hornyák Mária történész (e sorok írója) voltak, 1989. július 8-án Láng István, az Akadémia főtitkára nyitotta meg Alexander Arnot úr, a nyugatnémet nagykövet és a magyar közélet számos kiválósága jelenlétében. Utána Brunszvik Karolina ükunokái vették át a szót. A kiváló színész, M. Marie-Pierre de Gérando Beethovent idéző magyar verseket szavalt. Mme Judith De Gérando üdvözlő beszédében egyebek mellett a következőket mondta: „Egy múzeum számomra olyan intézmény, ahol kegyelettel, ésszel és akarattal sikerült megállítani az időt. Az emberméretű örökkévalóság egy szeglete ez, ahol azoknak a hangját, akik nekünk utat mutattak, érezzük felénk szállni. . ."[12]

*

Martonvásár az elmúlt évtizedek során zenetörténeti emlékből valóban „élő és ható emlékezetté lett". Az élő Beethoven-kultusz tervét megálmodói nem kis részben az élő természetre alapozták. Az

1953-ban természetvédelmi területté nyilvánított csodálatos parkra, melynek növényzete állandóan elhaló és állandóan újjászülető életet perget az idő végtelenségében. A természet örök megújulásában pedig minden olyan emlék örök, melyet e park hordoz. Örök a Brunszvik-testvérek emléke, és örök Beethovené is. A zeneköltő martonvásári emlékeit (az „egykor zöldelő hársfalombokét", „álmaiét, ábrándjaiét, szerelmeiét") valamely általa papírra vetett „ötvonal kótafejei" őrzik. Beethoven emlékét pedig a martonvásári fák: a fejedelmi tölgyek, a tóparton silbakoló platánok és az a kastély mögötti öreg hársfa, melynek egy hajdanvolt társa őt, a halhatatlan zenei géniuszt jelképezte a Brunszvik-testvérek hársfaköztársaságában.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

RÖVIDÍTÉSEK

BTN	= Brunszvik Teréz: – naplói... (A Czeke M. által kiadott naplók)
CZBTN	= Czeke M.: Brunszvik Teréz grófnő naplóiról...
EML	= Brunszvik Teréz: – emlékiratai...
KN	= Brunszvik Teréz kiadatlan naplói: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye B 0910/55/1–9.
MOL	= Magyar Országos Levéltár
MOL BCSL	= Magyar Országos Levéltár Brunszvik család levéltára

JEGYZETEK

Bevezetés (7–9. p.)

1. Rolland: Beethoven... 283. p.
2. Schindler (1845) 74. p.
3. Sáfrán 151. p.
4. Goldschmidt (1985) 86. p.
5. EML 45. p.

„Mi, magyarországi Brunszvikok..." (11–21. p.)

1. Rolland: Beethoven... 284. p.
2. E kérdésben l. még Kemény Ferenc: Töredékek egy Brunszvik-tanulmányból. Kisdednevelés 53(1928) 235–245. p. és CZBTN XI. p.
3. Kinsky–Halm 527. p.
4. A családnévhasználatot helyesírási szempontból csak az 1894/XXXIII. tc. 44. §. szabályozza, amely a születési anyakönyvben szereplő ortográfiát tekinti mérvadónak.
5. Brunszvik Ferenc gyermekeit a pesti Lipótvárosi Plébánia anyakönyvei 1828–1837 között következetesen ‚Brunszvik'-nak írják, amit apjuk is használt. Teréztől fennmaradt egy nyomtatott névjegykártya is a fonetikus névalakkal. (MOL Nádasdy-levéltár P 507 213. cs. V/83. 372. sz.)

6. KN J 28/45. p. A család származásával kapcsolatos további feljegyzéseiről l. CZBTN XL–XLII. p. és uő. (1935) 1–2. p.
7. Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs. Wien, Bd. 1. (1905) 103–114. p.
8. MOL Kamarai Levéltár E 159 Regesta decimarum. Nyitra megye. Oppidum Galgóc. (Mfilm 9.698–9.701) és E 158 Conscriptio portarum. Nyitra megye (Mfilm 1642)
9. KN J 28/101. p. 1846. nov. 2.
10. Tóbiásról l. Payr Sándor: Beethoven halhatatlan szerelmesének hitehagyott őse. Protestáns Szemle 36(1927) 294. p. és Havrán Dániel: Adatok Brunczvik Tóbiás életéről. Protestáns Szemle 11(1900) 606–613. p.
11. Payr (l. a 10. sz. jegyzetben!) 294. p.
12. Károly 553–557. p
13. Kerman–Tyson 11. p.
14. Szabó Dezső: A magyarországi úrbérrendezés Mária Terézia korában. 1. köt. Bp. 1933. 245. p.
15. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. 1. köt. Bp. 1927. 180. p.
16. Jedlicska 143. p.
17. MOL P68 Fasc. 3. (1784) („Ich hatte eben Musique bei mir")
18. MOL Kancelláriai Levéltár A 39 1788:2926, 4663.
19. EML 40. p.
20. KN J 25/62. p. 1842. jún. 16.
21. Az óvodaalapításról l. Hornyák Mária: Adalékok a 100 éves martonvásári óvoda első évtizedeinek történetéhez. Óvodai Nevelés 36(1983) 337–340. p.

1799 májusában történt... (22–28. p.)

1. EML 45. p.
2. Közli: Landon 206–209. p.
3. Róla l. Zolnay L.: Miklós Zmeskál, Beethovens ungarischer Freund. Studia Musicologica ... 8(1966) 211–216. p.
4. Róla l. Németh Amadé: Az Erkelek a magyar zenében. Békéscsaba, 1987.)
5. A La Mara (1909) által közreadott német nyelvű (eredeti) emlékiratszöveg és az eddigi fordítások egybevetése alapján készült új fordítás.
6. Idézi: Brodszky 55. p.
7. L. az 5. sz. jegyzetet!
8. Rolland: Beethoven...291. p.
9. L. hátul (Jozefin levele, 128. p.)
10. Rolland: Beethoven... 12–13 p.
11. Kerman–Tyson i. m. 119. p.
12. L. még hátul (B-művek jegyzéke).
13. Magyar Hírmondó (Bécs) 1799. 40. sz. (máj. 21.) 639. p.

Bécs, Buda, Alsókorompa (29–37. p.)

1. C. M. A. (?): Beschreibung der kaiserl. königl. privilegirten durch den Herrn Hofstatuarius Müller errichteten Kunstgallerie zu Wien. Wien, 1797. A. Pichler. 104. p.

2. DUDA, Gunther: Der Echtheitsstreit um Mozarts Totenmaske. München, 1985. 50. p.
3. Kazinczy Ferenc levelezése. Közzétette: Váczy János. 3. köt. Bp. 1893. 68. p. (1803. jún. 2-án kelt levele Nagy Gábornak.)
4. EML 46. p.
5. Uo. 47. p.
6. Hildesheimer, Wolfgang: Mozart. (Ford.: Győrffy Miklós.) Bp. 1985. 311. p.
7. Kinsky – Halm 474. p.
8. CZBTN XCII – XCIII. p.
9. Deym 1800. ápr. 24-én és 29-én kelt levelei. MOL P 68 Fasc. 5. és Klodner, A.: K vecnej téme beethovenologov. Hudobny zivot 77(IX)/1977/7:4. p. (Teréz 1800. május 1-jén Bécsben, és egy másik Teréz, valószínűleg Finta Teréz április 30-án, Budáról írt levelét ismerteti.)
10. Major E. (1952) 4/6. p.
11. Brunszvikné lányához, Jozefinhez szóló leveléből id. Goldschmidt: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen... 113. p. Deym Beethoven által kézbesített, 1800. ápr. 27-i levelét l. MOL P 68 BCSL Fasc. 5. (1800) (A francia levélszövegek fordítását Bogdán Györgynek köszönöm.)
12. Czeke Marianne: Özv. gróf Brunszvik Antalné házai. Pest-Budai Emléklapok. 1932/5:79 – 87. p. A ház a mai Szentháromság tér déli részén állt. 1900 k. Tárnok u. 15. szám volt.
13. CZBTN XCI. p.
14. Schams, Franz: Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungern. Ofen, 1822. 320 – 346. p.
15. Jedlicska 156. p.
16. A kastély 1820 k. A. P. Rigel tervei alapján átépült. Az angolkert tervezője (1812 – 1818 k.) H. Nebbien volt.
17. Környei (1960) 22 – 23. p.

A Holdfényszonáta Giuliettája (38 – 42. p.)

1. Id.: Környei (1960) 20 – 21. p.
2. Rolland: A Brunsvik nővérek és... 287. p.
3. L. az 1. sz. jegyzetet!
4. L. hátul 137. p.
5. Giulietta elbeszélése szerint Beethoven először a G-dúr rondót (op.51. no.2.) szánta neki, amikor azonban sürgősen dedikálnia kellett valamit Lichnowsky grófnénak, visszakérte azt tőle, s ehelyett kapta ő a cisz-moll szonátát. [L. La Mara (1909) 12. p.]
6. Jozefin anyjához írt dátum nélküli leveléből idézi: Tellenbach (1983) 61. p.
7. La Mara (1920) 31. p.
8. Hevesy (1926) 106 – 107. p.
9. Széchenyi István naplói. (Szerk., bevez.: Viszota Gyula.) 1. köt. 1925. 81. p.
10. Schindler (1845) 278 – 279. p.
11. La Mara (1909) 11. p.
12. L. a 2. sz. jegyzetet!

Jozefin, az „Egyedüli Kedves" (43 – 51. p.)

1. Hubay 250. p.
2. Deym kiadatlan levelei. MOL P 68 Fasc. 5. 1800.
3. CZBTN CLVIII – IX. p.
4. L. 123. p.
5. EML 41., 44. p.
6. Uo. 46. p.
7. Tellenbach (1983) 59. p.
8. Rolland: A Brunsvik nővérek... 289. p.
9. Id. Környei (1960) 27. p.
10. Uo. 28. p.
11. A dal szövegét Beethoven Tiedge: Uránia c. művének 1. énekéből vette; magyarul 1845-ben Jámbor Pál fordításában jelent meg. A megzenésített sorok:
    „Ki elvonúlsz magános éjeken,
    S' a' szív' keservét gyengén elfeded,
    Remény! van angyal? – engedd sejtenem –
    Ki megszámolja ott fenn könnyemet!?"
12. L. 122. p.
13. Uo. a naplórészlet fordítását közli: Jemnitz 449. p.
14. L. hátul! (120 – 131. p.)
15. Goldschmidt: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen...138. p.
16. Dezassené Brunszvik Katalin 1806. márc. 3-i levele Brunszvik Józsefnek. Id. Klodner, A. K vecnej téme beethovenologov. Hudobny Zivot 77(IX)/1977/7:4. p.
17. Tellenbach (1983) 68 – 69. p.
18. L. 129. p.
19. Tellenbach: Künstler und Ständegesellschaft... (1988)
20. EML 73. p.
21. Uo. 74. p.
22. 1817. évi naplófeljegyzését id.: Környei (1960) 31. p.
23. 1846. évi naplófeljegyzését id.: Környei (1960) 31. p.
24. Beethoven. Dreizehn unbekannte Briefe... 1. Aufl.
25. Beethoven und seine ‚unsterbliche Geliebte'... (1983).
26. L. hátul! (129. p.)
27. L. Beethoven leveleiben, hátul! (120 – 128. p.)

Karolina, a „huncut grófnő" (52 – 59. p.)

1. EML 53. p.
2. Id. CZBTN CXXIV. Lelőhelye: Bonn, Beethoven-Haus.
3. Lányi Imre (177? – 1858): Brunszvik Ferenc iskolatársa és barátja. Nagy zenebarát. Bihar, majd Ung megye alispánja, királyi kamarás.
4. Schmidt – Görg: Neue Briefe... 19 – 20. p.
5. EML 56. p.
6. Id. CZBTN CVIII. p.
7. Uo. CXXIV. p.
8. Op. 32 és WoO 74.

9. Goldschmidt: Beethoven in neuen Brunsvik Briefen... 123–124. p. (1806. márc. 7-én kelt levél).
10. Uo. 124. p.
11. EML 55–56. p.
12. Id. CZBTN CLXVI. p.
13. De Gérandoné Teleki Emma: Antonina és Attila könyve. 1. köt. Párizs, 1851. 37. p.
14. Az adományozók szerint a kép Lottét és Terézt ábrázolja. Nagyanyjuk, De Gérandoné Teleki Irén ugyanakkor Czeke Mariannénak azt nyilatkozta a festmény eredetijéről, amely az ő birtokában volt, hogy „a fátyolos nő Jozefin, a másik Charlotte". [CZBTN CLXXII. p. és Sáfrán 162. p. (R. Rolland 1928. jan. 15-én kelt levele)].

Beethoven barátja: Brunszvik Ferenc (60–68. p.)

1. A leveleket l. 132–136. p.
2. L. a 134. p.-n.
3. Pauler Tivadar: A budapesti Magyar Kir. Tudományegyetem története. 1. köt. Bp. 1880. 343. p. 2. sz. jegyzet.
4. Brunszvik József kérvény-fogalmazványa unokaöccse kamarási kinevezése ügyében. MOL P 68 Fasc. 5. („XVIII. sz." I. 12–13. p.)
5. EML 102. p.
6. Uo. 102–103. p.
7. Uo. 83. p.
8. Nagy Iván: Magyarország családai... 2. köt. Pest, 1859. 241–243. p.
9. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára K 170/60.
10. EML 49. p.
11. Schindler (1970) 367. p.
12. Uo. és Schindler (1845) i. m. 72. p.
13. L. az 1. sz. jegyzetet!
14. L. a 136. p.-n!
15. E Beethoven-levélre Dorothea Nehring hívja fel a figyelmet az általa közreadott „Nebbien, H.: Ungarns Folksgarten der Koeniglichen Frey-Stadt Pesth (1816)" (München, 1981.) c. kötet 38. sz. jegyzetében (XXII. p.). A Pozsonyban őrzött levél másolatát l. MOL Mikrofilmtára C 1602.
16. Ludwig van Beethovens Konversationshefte. Bd. 1. (1972). 254. p.
17. Id. Környei (1960) 67. p.
18. Schindler (1970) 613. p.
19. Uo. 501. p.
20. EML 107. p.
21. Ludwig van Beethovens Konversationshefte. Bd. 3. (1983). 270. p.
22. Uo. Bd. 5. (1970) 214. p.
23. EML 106. p.
24. Ney Klára: Ney Ferenc élete és munkássága (1814–1889). Bp. 1944. 25–27. p. A képgyűjteményről l. Környei E.: Klasszikus mesterek alkotásai az egykori martonvásári Brunszvik képtárban. Művészet 7(1966)1:4. p., Frimmel, Th.: Lexikon der Wiener Gemäldesammlungen. Bd. 1. München, 1913. 227–239. p. és

Mravik László: Két szilánk a hajdani Brunsvik gyűjteményből. Művészettörténeti Értesítő 37(1989) 145. p.
25. Schindler (1970) 612–613. p. 194. sz. jegyzet.
26. Tudományos Gyűjtemény 7 (1832) 16. p.
27. Gróf Széchenyi István naplói. Szerk., bevez.: Viszota Gyula. 5. köt. Bp. 1937. 574. p.
28. Honművész 3 (1835) 23. sz. (1835. márc. 19.) 181. p.
29. Sebestyén Ede: Buda és Pest nagy hangversenyei a XIX. század első felében. In: Tanulmányok Budapest múltjából. 8. köt. Bp. 1940. 100. p.
30. Volkmann, Hans i. m. 50. p.

„Tisztelt, nagyon tisztelt Teréz" (69–78. p.)

1. L. Környei (1960) 61. p.
2. Egy 1812. júl. 17-én kelt leveléből id. Barabás Tibor: Beethoven arcképéhez. Bp. 1960. 16. p.
3. L. a 131. p.-n!
3/a A kép egyes vélemények szerint Teréz önarcképe. (Ma a bonni Beethoven-Haus tulajdona.)
4. EML 40. p.
5. Vaterlandisches Almanach für Ungarn auf das Jahr 1821. Hrsg.: Zerffi-Habermann. 62–63., 124., 126–127., 133–135. p.
6. Goldschmidt: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen... 107. p.
7. Uo. 110. p.
8. Schmidt-Görg: Neue Briefe... 17. p.
9. Goldschmidt: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen... 177. p.
10. Id. Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága... 42. p.
11. BTN 175. p.
12. Uo. 92. p.
13. L. Rolland leveleit in Sáfrán i. m.
14. CZBTN CCCXVI. p.
15. L. a 3. sz. jegyzetet!
16. Id. Czeke (1932–33) 214. p.
17. L. Tellenbach (1983) 151–161. p.
18. EML 92. p.
19. Uo. 74. p.
20. Uo. 88. p.
21. Id. Hevesy (1910) 86. p.
22. Id. Czeke (1932–33) 213. p.
23. Id. Hevesy (1910) 87. p.
24. L. a 22. sz. jegyzetet!
25. Kacskovics Lajos: Emlékbeszéd ... korompai Brunswick Teréz grófnő fölött... In. Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve. Pest, 1868. 5. p.
26. Id. Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága... 33. p.
27. Uo. 73. p.
28. L. a 22. sz. jegyzetet!
29. L. a 16. sz. jegyzetet!

30. L. a 25. sz. jegyzetet!
31. Uo.
32. A szobor mai helye: Szarvas, Óvónőképző Főiskola.
33. L. Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága... 22. p.

A Brunszvik család és a „Halhatatlan Kedves"-rejtély (79–90. p.)

1. Hubay 249. p.
2. Környei (1960) 55–57. p.
3. Esterházy Pál Antal (1786–1866) – Esterházy Miklós herceg fia, osztrák követ a drezdai udvarban.
4. M. E. Tellenbach (i. m. 1983/30. p.) szerint itt szó sincs „fürdővendégről". Véleménye szerint a nem német anyanyelvű kutatók (Thayer, Goldschmidt) egy metaforát félremagyaráztak: Beethoven említi, hogy sír, később pedig, hogy „als Badender muß ich schlafen gehen", tehát: „könnyeiben fürödve" kell aludni mennie.
5. Biographie von Ludwig van Beethoven. 2. Aufl. 63–66. p.
6. KN J 24/51. p. 1840. nov. 12.
7. Ua. J 28/123. p. 1847. jan. 15.
8. I. m. Bd. 3. 1879. 157–158. p.
9. Uo. 159. p. 1. sz. jegyzet.
10. Beethovens Unsterbliche Geliebte. Bonn. 1890.
11. E tévedéssel Szabolcsi Bence: Beethoven. Művész és műalkotás két korszak határán c., először 1948. évben megjelent, s azóta öt kiadást megért könyvében is találkozhatunk. (L. 1976. évi kiadás. 86. p.)
12. Ludwig van Beethoven Bp. 1958. (Előszó az 1927. évi jubileumi kiadáshoz.) 8. p. A fordító, Cserna Andor a 25–26. sz. jegyzetben (l. 112–115. p.) részletesen helyesbíti Rolland állítását.
13. Volkmann levele Thayerhez, Budapest, 1875. aug. 23. In: Volkmann, H. i. m. 417–420. p.
14. La Mara (1909) 22–23. p.
15. Uo. 32. p.
16. Uo. 28. p.
17. Uo. 35. p.
18. L. a 14. sz. jegyzetben említett könyvet!
19. L'immortelle bien-aimée de Beethoven. Mercure de France 79 (1909) 92–97. p. (Fordítását Bogdán Györgynek köszönöm.)
20. CZBTN XXXVII. p.
21. Beethoven und die Brunsviks. Leipzig, 1920.
22. Czeke–H. Révész i. m. 5. p.
23. Azt is Teleki Irénnek köszönhetjük, hogy Brunszvik Teréz értékes iratai ma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, ill. az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában vannak.
24. L. Sáfrán György: Romain Rolland levelei... Bp. 1966.
25. 1928. dec. 9-én kelt levele. Uo. 176. p.
26. 1927. nov. 8-án kelt levele. Uo. 134. p.
27. Beethoven ferne und unsterbliche Geliebte. Zürich, 1954.
28. New light on Beethoven's a letter...

29. Tellenbach (1983) 9. p.
30. Uo. Daniel Bodmer előszava 7–8. p.
31. L.a 27. sz. jegyzetet!
32. A „Halhatatlan Kedves"-kutatásról részletes tájékoztatást adó műveit l. az irodalomjegyzékben!
33. Beethoven. Der Brief an die Unsterbliche Geliebte. Bonn, 1986. 29–30. p.
34. E képet korábban Erdődyné Niszky Mária (másutt: Brunszvik Józsefné Majthényi Anna Mária) képének tartották.
35. Tellenbach (1983) 15. p.

„Eljött Martonvásárra..." (91–96. p.)

1. Schindler (1970) 163. p.
2. La Mara (1909) 64. p.
3. Hornyák M. (1986) (Disszertáció) 118–119. p.
4. Bronevszkij, Vladimir: Utazás Magyarországon. (1810). (Ford.: Tardy Lajos.) Bp. 1948. 41. p.
5. EML 45., 41. p.
6. Uo. 42–43. p.
7. Nohl (1867) 12. p. (lapalji jegyzet)
8. Rapaics Rajmund: Magyar kertek. Bp. 1940. 161. p.
9. Beethoven levelei Erdődy Mária grófnőhöz. Apollo. Zenészeti Szakközlöny 1. (1873) 59. p.
10. L. a 133. p.-n!

Martonvásár, a magyarországi Beethoven-kultusz központja (97–107. p.)

1. Fejér megyei Hírlap 29 (1973) 194. sz. aug. 19. 9. p.
2. Id.: Hornyák M. Liszt in Martonvásár...
3. Honderű 4 (1846) 19:376. p. E zongorát az angol Broadwood cégtől kapta Beethoven, amelyet halála után Spina hangszerkereskedő szerzett meg, majd ajándékozott Lisztnek. Tőle került 1887-ben a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába.
4. Id.: Major (1952) 3:9. p.
5. A martonvásári kastély. Vasárnapi Újság 42 (1895) 257–258. p.
6. Beethoven-Handbuch. Hrsg.: Th. Frimmel. Leipzig, 1926. Bd. 1. 390. p.
7. Papp (1927) 19. p.
8. Országos zeneünnepély... 30. p.
9. Pest Megyei Levéltár. Magyar Agrártudományi Egyetem Levéltára XXVI /146/ 1945. (Gerencséry Béla emlékirata.)
10. Kovács György irata. Másolatát l. az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézete könyvtárának archívumában!
11. Másolatát l. az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézete könyvtárának archívumában!
12. De Gérando, Judith: Kegyelettel, ésszel és akarattal. Új Tükör 26 (1989) 3:11. p.

IRODALOM

ANDERSON, Emily: The letters of Beethoven. Collected, translated, edited by –. Vol. 1–3. London, 1961.

Beethoven. Dreizehn unbekannte Briefe an Josephine Gräfin Deym geb. v. Brunsvik (Faksimile). Einführung und Übertragung von Joseph Schmidt-Görg. Aufl. 1. (1957). Aufl. 2. (1986).

BENEDEK Marcell: Romain Rolland levelei Beethoven halhatatlan kedveséről. Nagyvilág 2 (1957) 6: 925–935.. p.

BRODSZKY Ferenc: Ludwig van Beethoven életének krónikája. Bp. 1976.

A Brunszvik család martonvásári könyv- és kottatára. Die Bibliothek und Notensammlung der Familie Brunszvik in Martonvásár. Szerk.: Hornyák Mária. Martonvásár, 1991.

BRUNSZVIK Teréz: – emlékiratai. (Félszázad életemből). (Ford.: Petrich Béla.) In: Czeke Marianne – H. Révész Margit: Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza... Bp. 1926. 39–108. p.

BRUNSZVIK Teréz: – grófnő naplói és feljegyzései. 1. köt. Szerk. és bevez.: Czeke Marianne. Bp. 1938. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)

BRUNSZVIK Teréz pedagógiai munkássága. Szerk.: Jausz Béla. (Vág Ottó, Orosz Lajos és Zibolen Endre tanulmányai.) Bp. 1962.

CZEKE Marianne: Brunsvik Teréz. Zene 13 (1932–33) 1–4., 161–164., 197–199., 212–214., 248–250. p.

CZEKE Marianne: Brunszvik Teréz grófnő naplóiról és iratairól. In.: Brunszvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései. Bp. 1938. XI–CCCCV. p.

CZEKE Marianne: Gróf Brunszvik Teréz ősei és oldalági rokonsága. Bp. 1935.

CZEKE Marianne – H. RÉVÉSZ Margit: Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza. Bp. 1926.

CSERNA Andor: Beethoven-Breviárium. Bp. 1921.

GOLDSCHMIDT, Harry: Aspekte gegenwärtiger Beethoven-Forschung. In: Die Erscheinung Beethoven. 2. erweit. Aufl. Leipzig, 1985. 84–132. p.

GOLDSCHMIDT, Harry: Beethoven in neuen Brunsvik-Briefen. Beethoven-Jahrbuch 9 (1973/1977) Bonn, 1977. 97–146. p.

GOLDSCHMIDT, Harry: Um die Unsterbliche Geliebte. Eine Bestandsaufnahme. Leipzig, 1977. (Beethoven-Studien 2.)

HAUSNER, Henry H.: „...Müller aus dem Kunst Cabinet..." Zum 230. Geburstag

des Grafen Joseph Deym von Stritetz. Mozarteums Mitteilungen 1/2 (1982) 28–36. p.
HEVESY, Andor: Beethoven intim élete. (Ford.: Perlaky József.) Bp. 1927
HEVESY, André: Petites amies de Beethoven. Paris, 1910.
HEVESY, André: Beethoven, Vie intime. Paris, 1926.
HORNYÁK Mária: Adalékok a martonvásári templom és kastély 18. századi történetéhez. Művészetörténeti Értesítő 39 (1990) 198–203. p.
HORNYÁK Mária: A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében. In press: Művészettörténeti Értesítő 41 (1992) 1–4: 87–99. p.
HORNYÁK Mária: A Brunszvik-házaspár és a reformkori magyar kamarazenei élet. In: A Brunszvik család martonvásári könyv- és kottatára... 1991. 15–19. p.
HORNYÁK Mária: Brunszvik Teréz élethivatása és a kisdedóvó. In press (Az óvodaügy történetéhez c. sorozatban.)
HORNYÁK Mária: A Brunszvik Teréz-kutatás helyzete és perspektívái. In: Az óvodaügy történetéhez. (Szerk.: Lázár István.) Miskolc, 1992. 11–12. p.
HORNYÁK Mária: Ferenc Brunszvik, ein Freund von Beethoven. Studia Musicologica Acad. Sci. Hung. 32 (1990) 225–233. p.
HORNYÁK Mária: Ki volt Beethoven titokzatos szerelme? Magyar Nemzet 46 (1993) 82. (ápr. 8.) 11. p.
HORNYÁK Mária: Liszt in Martonvásár (11. Mai 1846). Studia Musicologia Acad. Sci. Hung. 30 (1988) 333–341. p.
HORNYÁK Mária: Martonvásár. Brunszvik-kastély és Beethoven Emlékmúzeum. Bp. 1990. (Tájak, Korok, Múzeumok)
HORNYÁK Mária, Üvegesné: Martonvásár és a Brunszvik uradalom a XVIII. század második felében. (Bölcsészdoktori disszertáció.) Kézirat. Bp. 1986.
HUBAY Miklós: Egy este a Brunswick lányok szigetén. In: Úton és itthon. Naplók, találkozások. Bp. 1970. 247–253. p.
JEDLICSKA Pál: Alsó-Korompa. In: Kiskárpáti emlékek. 2. köt. Eger, 1891. 123–176. p.
JEMNITZ Sándor: Beethoven élete leveleiben. Vál., bevez., jegyzet: –. Bp. 1960.
KARBUSICZKY, Vladimir: Beethovens Brief „An die Unsterbliche Geliebte". Ein Beitrag zur vergleichenden textologischen und Musikelementarischen Analyse. Wiesbaden, 1977.
KAZNELSON, Siegmund: Beethovens ferne und unsterbliche Geliebte. Zürich, 1954.
KERMAN, Joseph–TYSON, Alan: Beethoven. (Ford.: Révész Dorrit.) (Bp. 1986.) (Grove monográfiák.)
KINSKY, Georg–HALM, Hans: Das Werk Beethovens. Thematisch-Bibliographisches Verzeichnis seiner sämtlichen vollendeten Kompositionen. München–Duisburg, 1958.
KÁROLY János: Fejér vármegye története. 4. köt. Székesfehérvár, 1901.
KÖRNYEI Elek: Beethoven és Martonvásár. Bp.–Székesfehérvár, 1960.
KÖRNYEI Elek: Beethoven Martonvásáron. Székesfehérvár, 1958. (István Király Múzeum közleményei. B. sorozat 16–17. sz.)
KÖRNYEI Elek: A halhatatlan kedves rejtélye. Ismeretlen Beethoven-levelek a martonvásári múzeumban. Nagyvilág 4 (1959) 8:1208–1214. p.

LA MARA (Lipsius, Marie): Beethovens Unsterbliche Geliebte. Das Geheimnis der Gräfin Therese Brunsvik und ihre Memoiren. Leipzig, 1909.
LA MARA (Lipsius, Marie): Beethoven und die Brunsviks. Leipzig, 1920.
LANDON, H. C. Robbins: Beethoven. Sein Leben und seine Welt in zeitgenössischen Bildern und Texten. Zürich, 1970.
LENZ, Stephan: Beethoven und die gräfliche Familie Brunsvik. Atlantis 12 (1940) 101–104. p.
Lipsius, Marie l.: La Mara.
Ludwig van Beethoven Konversationshefte. Bd. 1–9. Hrsg.: Köhler, Karl-Heinz – Herre, Grita. Leipzig, 1970–1989.
MAJOR Ervin: Beethoven Budán 1800-ban. Zenei Szemle 11 (1926) 2:44–46. p.
MAJOR Ervin: Beethoven magyarországi útjai. Új Zenei Szemle 3 (1952) 3:8–10., 4:4–6. p.
MAJOR Ervin: A Martonvásári Beethoven Múzeum. Székesfehérvár, 1958.
NOHL, Ludwig: Neue Briefe Beethovens. Stuttgart, 1867.
ORSZÁGOS zeneünnepély Beethoven halálának századik évfordulója alkalmából. Bp. 1927.
PAPP Viktor: Beethoven élete és művei. Bp. 1921.
PAPP Viktor: Beethoven és a magyarok. Bp. 1927.
ROLLAND, Romain: Beethoven. A nagy teremtő korszakok. Az Eroica-tól az Appassionata-ig. (Beethoven. Les grandes epoques créatrices... 1. Ford.: Benedek Marcell.) Bp. 1929.
ROLLAND, Romain: A Brunsvik nővérek és unokatestvérük. (Részletek a szerző Beethoven. Les grandes époques créatices c. műve 2. kötetéből.) Kisdednevelés 54 (1929) 285–291., 321–330. p.
ROLLAND, Romain: Ludwig van Beethoven. (A Vie de Beethoven, Paris, 1903. c. mű. Ford.: Cserna Andor.) Bp. 1958.
SÁFRÁN Györgyi: Romain Rolland levelei Czeke Mariannehoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1968. (Az MTA Könyvtárának közleményei 48.)
SCHINDLER, Anton: Biographie von Ludwig van Beethoven. 2. verm. Aufl. Münster, 1845.
SCHINDLER, Anton: Biographie von Ludwig van Beethoven. (A mű 3., 1860. évi kiadása alapján. Hrsg.: Klemm, E.) Leipzig, 1970.
SCHMIDT-GÖRG, Joseph: Neue Briefe und Schriftsstücke aus der Familie Brunsvik, Beethoven-Jahrbuch 2 (1955/56). Bonn, 1956. 11–23. p.
SCHMIDT-GÖRG, Joseph: Neue Schriftsstücke zu Beethoven und Josephine Gräfin Deym. Beethoven-Jahrbuch 6 (1965/1968). Bonn, 1969. 205–208. p.
SOLOMON, Maynard: New light on Beethoven's letter to an unknow voman. The Musical Quarterly 58 (1972) 572–587. p.
TELLENBACH, Marie-Elisabeth: Beethoven and the Countess Josephine Brunswick, 1799–1821. The Beethoven Newsletter 2 (1987) 3:41–51. p.
TELLENBACH, Marie-Elisabeth: Beethoven und seine „Unsterbliche Geliebte" Josephine Brunswick. Ihr Schicksal und der Einfluß auf Beethovens Werk. Zürich, 1983.
TELLENBACH, Marie-Elisabeth: Künstler und Ständegesellschaft um 1800: Die Rolle der Vormundschaftsgesetze in Beethovens Beziehung zu Josephine Gräfin

Deym. Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte (Stuttgart) 75 (1988) 2: 253–265. p.
THAYER, Alexander Wheelock: Ludwig van Beethovens Leben. Erste deutsche Ausgabe u. Bearbeitung v. Hermann Deiters. Bd. 1–3. Berlin, 1866, 1872, 1879.
THAYER, Alexander Wheelock – RIEMANN, Hugo: Ludwig van Beethovens Leben. Bd. 1–4. (3. deutsche Aufl.) 1917–1923.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„A levelek azért oly nagy értékűek, mert a jelenlét közvetlenségét őrzik"

J. W. v. Goethe

Beethoven és a Brunszvik család fennmaradt levelei

A zeneköltő ma ismert mintegy 1600 levele közül 201-nek a címzettje magyarországi személy. A Zmeskáll Miklóshoz írt 161 levélhez képest elenyészően kevés, mindössze 21 azoknak a leveleknek a száma, amelyeket Beethoven a Brunszvik család tagjainak küldött: 14-et Jozefinnek, 5-öt Ferencnek és 1-1-et Teréznek, illetve Guicciardiné Brunszvik Zsuzsánnának.

A) *Beethoven és Jozefin levelezése*

E leveleket és válaszfogalmazványokat a bonni Beethoven-Haus őrzi. Első közreadójuk: Joseph Schmidt-Görg („Dreizehn unbekannte Briefe. . ." (1957) és uő. [„Neue Schriftstücke. . ." (1969)] Az 1957-ben publikált anyagra nálunk Környei E. hívta fel a figyelmet. (A Halhatatlan Kedves. . . 1959.) Jelen munkánk Jemnitz Sándor fordítását (Beethoven élete. . . [1960] 441 – 459. p.) vette alapul. A magyar nyelven most először megjelenő levélszövegeket (Beethoven 10. sz. levelét és Jozefin 3. és 6 – 8. sz. fogalmazványait) Felsmann József fordította.

A 11. sz. Beethoven-levél kivételével e levelekről hiányzik a keltezés, a körülmények ismeretében azonban valószínűsíthető, hogy azok 1804 nyara után és 1810 februárja (Jozefin Stackelberggel való házasságkötése) előtt íródtak.

Beethoven levelei Jozefinhez

1.

Tegnap még magam sem gondoltam, hogy eleget tehetek valami újra vonatkozó óhajának; a mellékelten küldött füzet második szonátája (1) azonban teljesen új, itt még senki sem látta, ezért nagyon kérem, ne is adja oda senkinek, mert akkor esetleg az itteni kiadók egyikének kezébe kerülhetne, amitől az igazi kiadója megkárosodhatnék. – Ferenc bátyjának üdvözleteimet küldöm – ma nem írhatok neki. Holnap estefelé abban az örömben lesz részem, hogy az Ön és

Charlotte társaságában lehetek – üdvözlöm, kedves jó Grófnő – Beethoven

Pour Madame La Comtesse Deym

1. Valószínűleg az op.31 no.3. Esz-dúr szonáta.

2.

Nem tudom, kedves J(ozefin), hogy tegnap helyesen értettem-e, s úgy mondta-e, hogy ebédre jőjjek Önökhöz? – Ha ezt valóban úgy mondta, eljövök. – Remélem, Charlotte jobban érzi magát – boldog viszontlátásra – sebtében, az Önt imádó Beethoven

Pour Madame La Comtesse Deym

3.

Schuppanzigh-gal rendben van a dolog – ő eljön – még pedig igen szívesen, emiatt még személyesen fog írni, vagy jelentkezni – a muzsikálás 14 naponként megrendezhető és napja Schuppanzigh részére kijelölhető. – A maga jóságos, határozatlan módján Zmeskall is megbeszélte a dolgot Schuppanzigh-gal – különben nem sikerült volna ennyire. – Benső ellentmondásaim tehát megoldódtak – a jövő szerdai muzsikálást illetően azt kívánnám, hogy vagy elmaradjon, vagy Schlesinger (1) bevonásával történjék, nehogy eme emberek gyűlöletét kihívjam magam ellen. – Öcsém, a bankhivatalnok (2) tegnap megkért, adjam át abbeli kérelmét, hogy Önnél tiszteleghessen, mert valami ajánlásra lenne szüksége. Nem tudom, miről van szó, de hozzáfűzhetem, hogy szívesen látnám, ha öcsémnek segítségére lenne. Gonosz emberek elhíresztelték ugyan, hogy ő nem őszinte hozzám, de én kijelenthetem, hogy ez nem igaz, mert ő mindenkor becsületesen viselkedett irányomban. Modora kissé durva volt, ami felbőszítette ellene az embereket, de e hibáját néhány hivatalos utazása során levetette; – tudassa tehát velem, hogy mikor keresheti fel.

Az Ön – az Ön – az Ön Beethovenje

Pour Madame La Comtesse Deym Née Comtesse Brunswick

1. Schlesinger, Martin (1769–1838): hegedűművész, akkoriban Bécsben Erdődy gróf házi zenekarának a tagja.

2. Karl van Beethoven (1774–1815) – Beethoven idősebb öccse, ez idő szerint egy bécsi állami hitelintézetnél állt alkalmazásban.

4.

Ahogy már mondtam, kedves Josephinem, az a dolog L-lel (1) nem oly veszélyes, csak felfújták. – L. véletlenül a „Lied An die Hoffnung"-ot (2) pillantotta meg nálam, amit én nem vettem észre, s ő sem tett rá megjegyzést. De L. ebből az Ön iránt érzett vonzalmamra következtetett, s amikor Zmeskall Öntől és Gu(icciardi) nénitől jövet, őt meglátogatta, L. érdeklődött nála, van-e arról tudomása, hogy én gyakran járok Önhöz. Zmeskall nem mondott se igent, se nemet, de nem is mondhatott, mert én kijátszom az éberségét. – L. beismerése szerint a dalkéziratom keltette fel benne a gondolatot, hogy Ön nem közömbös számomra, de sokszorosan bizonygatta, hogy feltevéséről Zmeskallnak egy szót sem szólt – viszont ösztönözte Zmeskallt, hogy beszéljen Gui (3) nénivel, miszerint tolmácsolja Önnek abbeli óhaját, hogy Ön jobban nógasson operám befejezésére. L. véleménye szerint Ön igen jó hatással lehetne rám, mivelhogy én nagy tisztelője vagyok Önnek – ebből áll az egész, – Z. csak felfújta – és Gu néni – szintén –, de legyen nyugodt, e két személyen kívül senki sem fogható gyanúba.

Lichnowsky tapintatosságára hivatkozva erősítgette, hogy ő egy árva szót sem szólt volna, ha viszonyunkról biztos tudomása van. – Ellenkezőleg – ő mit sem kívánna inkább, mint azt, hogy ilyen viszony közöttünk kialakuljon, ha csak lehetséges. Amit neki az Ön jelleméről elmondtak, az módfelett előnyös hatást gyakorolhatna rám. – Ennyi elég. – Való igaz, hogy nem vagyok olyan szorgalmas, amilyennek lennem kellene – de egy mélységes búbánat sokáig megfosztott régi munkabírásomtól – mindaddig, amíg szerelmem Ön iránt, imádott J., bennem sarjadni kezdett. Ha mi majd ismét egyszer zavartalanul együtt lehetünk, akkor feltárom Ön előtt mély szenvedésem okát, (4) azt az önmagammal vívott, élet-halálra menő harcot, amelyet egy idő óta végig kell küzdenem. – Egy esemény hosszú időre reménytelenné tett a földi lét minden boldogságával szemben –, de most már szűnőfélben van a bajom, amióta az Ön szívét megnyertem, ó, én jól tudom, mily becsben kell azt tartanom. Alkotó képességem majd ismét növekedik – szentül megfogadom, hogy rövid idő múlva magamhoz és Önhöz méltóbban állok majd itten – ó, bárcsak fontos lenne Önnek, hogy szerelmével az én boldogságomat megalapozza – gyarapítsa – ó, szeretett J., nem a puszta nemi vonzalom fűz engem Önhöz, hanem az egész valója,

összes tulajdonságaival – ezé a tiszteletem – minden érzelmem – érzéseimnek egész erejével Önhöz láncolódtam. – *Amikor megismerkedtünk, szilárdan eltökéltem, hogy a szerelemnek legkisebb szikráját sem engedem ébredezni magamban, de Ön legyőzött engemet.* – Vajon akarta-e ezt? – avagy nem akarta? – E talányt J. talán egyszer majd megfejthetné számomra. – Ó, Egek, mi mindent szeretnék még Önnek elmondani –, hogy miként gondolok Önre – mit érzek Ön iránt –, de mily gyenge és szánalmas a beszéd – legalábbis az enyém.

Sokáig – sokáig – tartson – a szerelmünk, – oly nemes – olyannyira kölcsönös tiszteleten és barátságon alapul – s ez a rengeteg hasonlóság, gondolkodásban, megérzésben – ó, hagyjon remélnem, hogy az Ön szíve még sokáig – dobog majd értem –, az enyém csak akkor szűnhet meg – Önért dobogni – ha – már egyáltalán nem dobog többé – szeretett J.-m, – éljen boldogul. – De remélem, hogy kissé én is hozzájárulhatok a boldogságához – hiszen máskülönben – önző lennék.

1. Carl Lichnowsky herceg (1756–1814) – neves osztrák műpártoló és zenekedvelő, Beethoven barátja.
2. Az op.32 (A reményhez) c. dal, amelyet Beethoven Jozefinnek ajándékozott.
3. Gu = Guicciardiné, Jozefin nagynénje.
4. Hallásának rohamos romlására céloz.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

5.

Kedves, jó, kedves J. – – – itt küldök Önnek hat üveg kölni vizet az enyéimből; ha az Önéit barátomtól, a fickótól (1) – megkapja, az enyéimet nekem visszaadhatja. – Ma megkísérlem Önt, szeretett, kedves, kedves J., otthon találni. Ha ez nem sikerülne, rokonainak nyakára átkozok minden bajt –

éljen boldogul, Kedves,
annyira szeretem Önt,
mint amennyire Ön nem szeret engem
hű *L. v. Beethovenje*

Pour Mademe la Comtesse de Deym

1. Zmeskall Miklós

6.

Nem szorul bizonyítékra – mily szívesen jöttem volna el ma Önhöz – de munkám túlterhel – s ehhez ma éjjel csak fél 3-kor kerültem haza. – Tegnap oly szomorúnak találtam, kedves J. – hát én sehogysem tudok Önre hatni – amikor Ön olyannyira hat énreám, és oly boldoggá tesz. – Ne adja át magát a szomorúságnak, amelyre túlságosan hajlamos, be fáj nekem, ha így kell látnom – annál is inkább, mivel nem tudom, hogyan és hol segíthetnék. Íme, itt van az Ön, az Ön Andante-ja (1) – és a Szonáta (2) – hagyja csak a basszusát – nincs rá szükség. Várjon vele, amíg én egyszer valamikor nem leszek már az oldalán – akkor majd tanulmányozhatja Isten nevében holmi oktatómesterrel. – Holnap este meglátogatom, vagy akadályoztatva lenne tán? – Esetleg F. (3) nénijéhez készül? – Akkor tudassa ezt velem holnap korán reggel, mert ez esetben csak kilenc órakor este jönnék, amiből az az előnye származnék, hogy két érdekes embert – ama bizonyos N.-t (4) – és engem – együtt fogadhatna estére. – Éljen boldogul, szívem Angyala

Pour Madame La Comtesse Deym

1. Egy F-dúr darab, amely eredetileg a Waldstein-szonáta lassú tételének helyén állt, s 1806 májusában külön jelent meg (WoO 57).
2. A Waldstein grófnak ajánlott op.53 szonáta.
3. Fintáné, Jozefin nagynénje.
4. Személye ismeretlen.

7.

Kedves J., kérem, küldje vissza nekem az Andante-t (1) és a két dalt (2) – megígérem, hogy mind a három darabot holnapután újból megkapja. – A dalokat nem kérném el, ha nem állna úgy a dolog, hogy Oroszország özvegy császárnéjának néhány dalomat el kell küldenem, s én – jelenleg semmiképpen sem foglalkozhatom azzal, hogy másokat keressek, vagy komponáljak. – Ha az Idomeneo-ra nincs szüksége, kérem, kölcsönözze nekem néhány napra. (3) – Éljen boldogul, szeretett, egyetlen J.

Beethoven

Pour Madame La Comtesse Deym Née Comtesse Brunswick

1. L. a 6. sz. levél 1. jegyzetét!
2. Az op.32 (An die Hoffnung) és a Wo0 130 (Gedenke mein c. dalok)
3. Beethoven és Jozefin a levelüket gyakran kottába vagy könyvbe rejtve jutatták el egymáshoz; itt Mozart Idomeneójáról van szó.

8.

Nehogy az, aki számomra legkedvesebb e világon, felesleges gondolattal foglalkozzék velem – bejelentem, hogy ma este láthatatlannak kell maradnom, mert az én drága L.-em (1) – holnap elutazik. – Noha barátságunk nem viszálymentes, most távozásakor mégis érzem, mennyire kedves nekem és mily hálásnak kell lennem iránta. – Florian (2) vígjátékára szükségem van. – Holnap este viszontlátom, drága, szeretett J.-met – addig is mondja meg neki, hogy nekem mindenek felett kedves és drága.

E sorokat még levelének érkezése előtt írtam meg.

Szükségem van az A-dúr szonátámra (3) is, mert L.-nek búcsúzóul el kell játszanom. – Élj boldogul, szívem, életem Angyala.

Pour Madame La Comtesse Deym

1. A 4. sz. levél 1. jegyzetében említett Lichnowsky.
2. Jean-Pierre Claris farancia író darabja.
3. Valószínűleg az op.47 Kreutzer-szonátát említi.

9.

Szeretett, egyetlen J., bár legforróbb óhajom lenne Önt láthatni, ez nagy elfoglaltságom miatt mégis lehetetlen. – Legyen olyan szíves, kedves J. és írjon bátyjának, hogy a kvartetteket (1) a lehető leggyorsabban juttassa el énhozzám. Minden keresgélésem ellenére nem találom meg a partitúrákat, s emiatt nem tudom azokat Clementi (2) részére lemásoltatni. – Kopistám legfeljebb 4 nap alatt elkészül velük, s akkor – becsületszavamra fogadom – bátyja tüstént visszakap mindent. – Éljen boldogul, szeretett kedves J. – én nem érzem jól magam – és még rosszabbul vagyok, mivelhogy tegnap és ma nem láthattam Önt. Hű

Beethovenje

Pour Madame la Comtesse Deym

1. Az op.59 Rasumowszky-kvartettekről van szó.
2. Clementi, Muzio (1752–1832) – olasz zongoraművész és zeneszerző. 1798-ban Londonban kiadóvállalatot alapított. 1807. április 20-án kötött szerződést Beethovennel egyebek mellett az op.59 kvartettek és a 4. szimfónia angliai terjesztésére, a fenti levél tehát azt követően íródott. (L. ugyanerről a Brunszvik Ferencnek szóló 1. sz. levelet is!)

10.

Szeretett J. kérem, küldje el nekem bátyja budai címét (1) – szükségem van rá – nagyon sok a dolgom – és ráadásul nem vagyok jól – és nagyon rossz a hangulatom – erről semmit nem akarok Önnel közölni – remélem, néhány nap múlva jobban leszek, és azután viszontlátom Önt, szeretett egyetlen J.-m –

Beethoven

1. Beethoven 1807. május 11-én írt Brunszvik Ferencnek, a fenti levélben ehhez kérte el a címét.

11.

Heiglnstadt (Heiligenstadt, 1807.) szeptember 20-án

Kedves, szeretett, egyetlen J.! – Megint csak sorokat kaptam Öntől, de azok is megörvendeztettek. – Mennyit küzdöttem magammal, szeretett, J., hogy a magamszabta tilalmon át ne hágjak, de minden hiába. Ezer hang suttogja bennem, hogy *Ön az egyetlen Barátnőm, az egyetlen Kedvesem.* – Magamnak adott ígéretemet nem tarthatom meg tovább, ó, kedves J., lépjünk ismét gondtalanul arra az útra, amelyen mi már oly sokszor boldogok voltunk. – Holnap vagy holnapután viszontlátom Önt; adjon az Ég nekem egy zavartalan órát, amelyet Önnel tölthetek, hogy végre megint elbeszélgethessünk, és szívem, lelkem ismét találkozhassék az Önével. – Mindeddig betegeskedtem, de állapotom most javul. Amikor nővére, Teréz (1) itt járt, még igen rossz bőrben voltam, s aztán is, majdnem egy teljes hónapon át – érzékenységemben még a legjobb barátaim jelenlétét sem viseltem el. – Szeptember elején Heiligenstadtba költöztem, de ez nem tett jót nekem, vissza kellett térnem a városba, aztán voltam Kismartonban, Ester Hazi hercegnél, (2) aki misémet előadatta. (3) Onnét csak néhány nappal ezelőtt tértem haza, alig voltam megint Bécsben, kétszer is Önnél jártam, de egyszer sem volt szerencsém Ön elé kerülni. – Nagyon fájlaltam az esetet, mert gyanítom, hogy érzelmei talán megváltoztak – de azért még nem adtam fel a reményeimet. – Képe Kismartonba és mindenhová elkísért engem. – Röviden ebből álltak életem eseményei – egészségem javul – s ezért remélem, nemsokára újból többet foglalkozhatom barátaimmal. – Ne felejtse el – ne átkozza ki

az Ön örökké hű

Beethovenjét

1. Brunszvik Teréz 1807 június–júliusában volt anyjával Karlsbadban és Franzensbadban. Odafelé vagy visszafelé menet találkozhatott Bécsben Beethovennel.

2. Esterházy Miklós (1765–1833).

3. Beethoven 1807. szeptember 10. és 16. között volt Kismartonban, ahol 13-án a vártemplomban az ő vezényletével mutatták be a C-dúr misét.

12.

Kedves, kedves J., csak néhány sort küldhetek ma –, de téved, ha ezt mértéktelen mulatozással magyarázza, fejem tisztulni kezd, s én egyre magányosabb leszek, annál is inkább, mert itt (1) semmiféle társaságot nem találok. Ön nem érzi jól magát – be fáj nekem, hogy nem láthatom. – Ön nem sértett meg – érzékeny voltam ugyan, de egészen más okból. Ma nem tudok erről részletesebben írni, de bármi történjék, a mi véleményünk egymásról oly biztosan megalapozott, hogy mi csekélységeken sohasem veszhetnénk össze. – Ámde csekélységekből megfontolások születhetnek, amelyek, hála Istennek, még nem jönnének későn. – Semmit Ön ellen, mindent Önért, kedves J. – így kell annak lennie – éljen boldogul, szeretett J. – néhány nap múlva többet.

1. Valószínűleg Badenben.

13.

Kedves J., mivelhogy attól kell tartanom, hogy Ön elrejtőzik előlem – és én az inasától nem hagyom magam még egyszer elutasítani – nem mehetek el többé Önhöz mindaddig, amíg erről a véleményét velem nyíltan nem tudatja. – Ha valóban úgy van, hogy Ön engem nem akar látni többé – akkor ragaszkodjék az őszinteséghez – ezt valóban kiérdemeltem. Amikor visszahúzódtam Öntől, abban a hiszemben cselekedtem, hogy Ön óhajtja így. – Bár súlyosan szenvedtem elhatározásom miatt, mégis uralkodtam magamon. – Később azonban úgy látszott, mintha tévedtem volna feltevésemben. – A többiről nemrég küldött levelem világosítja fel Önt. Tárja fel véleményét előttem, kedves J., semmi se tartóztassa vissza. – Jelen körülmények között többet már nem mondhatok Önnek. – Éljen boldogul kedves, kedves J. –

Kérem, küldje vissza a könyvet, amelybe múltkori levelemet csúsztattam – ma kérték tőlem.

Pour Madame La Comtesse Deym Née Comtesse Brunswick

14.

Legyen oly szíves, kedves Jozefin, s juttassa el ezt a szonátát (1) bátyjához. Köszönöm Önnek, hogy olyan látszatot akar kelteni, mintha még nem törölt volna ki egészen az emlékezetéből; lehetséges, hogy döntése mások ösztönzésére történt. – Óhaja szerint közölnöm kellene, hogy miként vagyok. Nehezebb kérdést fel sem adhatnának nekem – és én ezért inkább válaszolatlanul hagyom, semhogy túlságosan őszintén feleljek rá. – Éljen boldogul, kedves Jozefin!

Mint mindig,
az Önt örökre tisztelő
Beethovenje

1. Valószínűleg az op.57 (f-moll) szonátát, amelyet Brunszvik Ferencnek dedikált Beethoven.

Jozefin válaszfogalmazványai

1.

Kedves, jó Beethoven! Ígéretemhez híven visszatérésem első postanapján adok hírt magamról. – Hogy van? Mit csinál? – gyakran, igen gyakran foglalkoztatnak e kérdések.

2.

Az elmúlt téli hónapok alatt gyakoribbá vált érintkezésünk, kedves Beethoven, olyan nyomokat hagyott hátra kedélyemben, amelyeket semmilyen idő, semmilyen akadékoskodás nem törölhet el. – Vajon vidámak, vagy szomorúak-e – erre saját magának adjon választ, – de arra is, hogy ehhez mennyiben járult hozzá csökkentően vagy gyarapítóan – önfegyelme vagy érzelmeinek szabad csapongása által.

Lelkem rajongott Önért, még mielőtt személyesen megismertem – és vonzalmától további tápot kapott. Mélyen a lelkemben őrzött és kifejezésre képtelen érzés késztetett arra, hogy szeressem Önt; muzsikája rajongással töltött el Ön iránt, még mielőtt ismertem – és jellemének jósága, vonzalma még növelte azt. – Engem kitüntető

közeledése, kapcsolatunk életem legszebb díszévé válhatott volna, ha nem szeretne ilyen érzékien. – Ne haragudjon reám, ha ezt az érzéki szerelmét nem tudom kielégíteni. – Szent kötelékeket kellene megsértenem, ha óhajainak engednék. – Higgye el nekem, hogy kötelességeim teljesítése miatt én szenvedek leginkább, s hogy engem csak nemes indokok vezetnek!

3.

Már régóta az Öné a szívem, kedves Beethoven, ha Önnek ez a biztosíték örömöt szerezhet, úgy fogadja el ezt – – a legtisztább szívből – – Ügyeljen rá, hogy a legtisztább kebelben legyen mindez megőrizve – – mint szerelmem legnagyobb bizonyítéka – tiszteletemet e vallomáson által kapja, bizalom által! – – Ez az, ami Önt a leginkább nemessé teszi, hogy Ön értékelni tudja – hogy Ön ismerje az értékét, melynek birtoklását Önnek ezennel – a legnemesebb Énem birtoklását, amelyet én Önnek ezennel biztosítok – be fogja Ön nekem bizonyítani, hogy Ön ezzel megelégszik. Nem szakítja meg a szívem – – Nem hatol belém tovább. – Én Önt kimondhatatlanul szeretem, miként egyik jámbor lélek a másikat – Nem lenne képes erre a szövetségre? Másféle szerelemre nem vagyok most még fogékony. – Csak sejteni tudom sorai lényegét, nem értem Önt világosan. – Becsületes, benső nyíltszívűséggel válaszolok. –

4.

Feltéve, hogy jóindulattal vagyok Ön iránt és érdemes a barátságára, hogyan sérthet meg ily nagyon engemet, aki Ön előtt több bizalommal tártam fel lelkemet, mint ahogyan ismeretségünk rövid ideje ezt voltaképpen megengedte volna. S Ön éppen ennek alapján tudhatná, mily kevés okom van a mulatozásra. – S éppen Ön szomorít el engem azzal, hogy kételkedik jellemem szilárdságában!

5.

Ön nem tudja, mennyire fájdítja a szívemet. – Ön merőben helytelenül bánik velem. (Ön nem tudja, hogy gyakran mit tesz! – [Hogy] milyen mélyen érzek – –)

Ha Önnek életem kedves, bánjon velem kíméletesebben, s mindenekelőtt ne kételkedjék bennem. – Ki sem mondhatom, milyen sértő a tudat, hogy erényemnek és kötelességeimnek ekkora feláldozása után aljas teremtésekkel mér össze, ha a gyanúnak mégoly halvány árnyalatával is. (X) – Higyje el, K. sz. B., hogy én sokkal, de sokkal keservesebben szenvedek, mint Ön – de sokkal!

6.

(Az 5. sz. fogalmazvány egy változata, amely az (X) jel után a következőképpen tér el attól:

Ez a gyanú, amelyet Ön oly gyakran, oly bántón ad tudomásomra, mely nekem, kifejezni nem tudom, mennyire fáj – ez legyen tőlem távol. Én megvetem nemünknek ezeket az alsóbbrendű, kifejezetten alsóbbrendű előnyeit! –

– Ezek mélyen alattam vannak – És úgy hiszem, ezekre semmi szükségem! – Kacérkodás és gyermeteg hiúság egyaránt legyenek tőlem távol – úgy, hogy az én lelkem sokkalta emelkedettebb – minden önhasznúság előnye fölött – amely váddal Ön engem illet. – Csak az Ön benső értékeibe vetett hit késztetett engem arra, hogy Önt szeressem – de ha Ön nem oly nemes, mint azt én hittem, úgy én se bírjak az Ön szemében a legkisebb értékkel sem, hacsak nem azzal a feltétellel, hogy Ön képes értékelni a jó teremtményeket, lehet nekem némi értékem!! Mindig gondoljon arra, hogy barátságának jóindulatát olyan teremtménynek ajándékozta – aki minden bizonnyal teljességgel méltó Önhöz.

7.

Szeretem Önt, becsülöm erkölcsös jellemét. – Ön olyan sok szeretetet és jóságot tanúsított irántam és gyermekeim iránt, hogy soha nem fogom elfelejteni. És ameddig élek, mindig érdekelni fog az Ön sorsa, és amennyire tudok, hozzájárulok az Ön boldogságához.

8.

Én nem akartam Önt megsérteni, kedves B., de mivel Ön ezt annak vette, és én a szokások külső szabályainak teljesen a tudatában vagyok, melyek megsértésére csak kevés tekintettel vagyok, úgy a bocsánatát kérem – melyet kérek annál is inkább, mivel ezen a ponton alig fogom fel az érzékenységet ott, ahol a kölcsönös tiszteletnek van helye. Betegség (ez), melyet csak gyöngébb lelkeknél gyanítottam volna...

Már régóta óhajtok hírt kapni hogylétéről, és már érdeklődtem volna is, szerénységem vissza nem tart. – Tehát tudassa velem, hogy van, mit csinál? Milyen az egészségi állapota, kedélye, életmódja? Meleg érdeklődéssel vagyok és leszek életem fogytáig minden iránt, ami Önre vonatkozik, ezért lelki szükség számomra, hogy mindezekről értesüljek. Talán azt hiszi az én barátom, Beethoven, ugye, így nevezhetem, hogy én megváltoztam. Ebbeli kételkedése csak annyit mondana nekem, hogy Ön maga nem a régi már...

B) Beethoven levele Brunszvik Terézhez

E levél, amelyet a zeneköltő Stackelbergék morvaországi birtokára, Witschapba (Znaim mellett) címzett, sokáig csak Teréz 1811. február 2-án Jozefinnek küldött másolatában volt ismert. Először La Mara közölte: Breitkopf und Härtels Mitteilungen 1910. März. 410. p. [Magyarul l.: Környei (1960) i. m. 43. p.]

A másolat elé Teréz az alábbiakat írta: „Ferenc útján kaptam egy emléket a mi nemeslelkű Beethovenünktől. Ez nagy örömet szerzett nekem. Nem a szonátáit értem ezalatt, amelyek nagyon szépek, hanem egy kis levelet, amelyet neked szószerint lemásolok".

Ahogy a jobb érzésű emberek akaratlanul is gondolnak egymásra, ez az eset Önnél és nálam, tisztelt, nagyon tisztelt Teréz. Kedves köszönettel tartozom még Önnek a szép képért, (1) s mivel magamat, mint adóst vádolom, egyúttal koldúsnak kell feltűnnöm, mert arra kérem Önt, ha egyszer a festészet géniuszát magában érzi, rajzolja le nekem újra azt a kis rajzot, amelyet oly szerencsétlenül elvesztettem. Egy sas a napba nézett – igen, nem tudom elfelejteni, de ne higyje, hogy ilyesmivel arra gondolok, amit már feltételeznek rólam, sokan élvezettel néznék így a hősi tettet, anélkül, hogy a legcseké-

lyebb közük volna hozzá. Éljen boldogan, drága Teréz, s gondoljon néha az Önt őszintén tisztelő barátjára, Beethovenre.

Bécs, 1810. november 23.

1. Feltehetően a Lampi-féle Teréz-kép másolatára utal, amelyet valószínűleg maga Teréz készített.

C) Beethoven levelei Brunszvik Ferenchez

Teréz szerint 1843-ban (l. Kiadatlan naplók J 25/129. p. nyolc Beethoven-levél volt fivére birtokában, amelyek közül egyet ő kapott meg, majd később tőle tűnt el az„itáliai albumjával" együtt. A fennmaradó hétből ötöt Ludwig Nohl közzétett (Neue Briefe. . . 1867.), két továbbira pedig Schindler (i. m. 1970. 274. és 613. p.) tesz utalásokat.

A levelek itt közölt magyar szövege Környei (1960) i. m. és Jemnitz (1960) i. m. fordításának felhasználásával készült.

1.

1806. (helyesen: 1807.) május 11-én

Bécs
egy májusi napon

Kedves, kedves B(runszvik)! Csak annyit mondok neked, hogy Clementivel (1) igen jól megegyeztem – 200 fontsterlinget kapok – és ezenfelül még ezeket a műveimet Németországban és Franciaországban is eladhatom. – Még más megrendeléseket is adott, ennek folytán remélhetem, hogy már fiatal éveimben elnyerem a beérkezett művészek rangját.

Szükségem van, kedves B(runszvik) a kvartettekre, már kértem nővéredet, hogy írjon neked emiatt. (2) Túl sokáig tart, amíg ő a partitúrámból lemásolja – siess tehát és küldd el egyenesen a levélpostával – négy vagy öt napon belül visszakapod. – Sürgetve kérlek erre, mert különben nagyon sokat veszíthetek. Ha el tudnád intézni, hogy a magyarok néhány hangversenyt adni meghívjanak, úgy tedd meg – 200 aranydukátért megkaphattok engem –, az operát is magammal hoznám. A hercegi színházi csőcselékkel nem tudok dűlőre jutni. – Valahányszor mi (többen, barátok) a borodat isszuk, leitatunk téged, azaz iszunk az egészségedre. – Élj boldogan, siess, siess, siess kvartettjeim elküldésével, – különben a legnagyobb kellemetlenségbe hozhatsz engem. Schuppanzigh megnősült –

mondják, hogy hozzá hasonló nőt vett el – micsoda család?? Csókold meg nővéredet, Terézt, mondd meg neki, naggyá kell lennem anélkül, hogy ehhez ő egy emlékművel hozzájárulna. (3) Mindjárt reggel küldd el a kvartetteket – kvar-tetteket – t-e-t-t-e-k-e-t.

Barátod Beethoven

1. L. a Jozefinhez címzett 9. sz. levél 2. jegyzetét!
2. Erről l. Beethoven Jozefinhez címzett 9. és 10. sz. levelét!
3. Magyarázatát l. a 95. p.-n!

2.

Bécs, (1811.) június 18.

Ezer köszönet, Barátocskám, nektárodért – és hogyan hálálhatnám meg neked kellőképpen, hogy velem együtt akarsz utazni? Ez visszhangra talál majd szívemben. Mivel nem szeretném, ha bármi kedved ellenére lenne, meg kell neked mondanom, hogy orvosom rendeletére teljes 2 hónapot T(eplitz)ben kell töltenem, augusztus közepéig tehát nem jöhetek vissza veled, így (visszafelé) vagy egyedül kellene utaznod, vagy másvalakivel, akit bizonyára nem lesz nehéz találnod. Várom baráti döntésedet. Ha úgy véled, hogy egyedül visszautaznod nem kívánatos, úgy cselekedjél teljesen kényelmed szerint; nem akarom, bármennyire is kedves vagy nekem, s a veled való együttlét számomra bármily kellemesnek ígérkezik is, hogy neked ebből kellemetlenséged legyen. Mivel neked, ha együtt utaznánk is, augusztus közepére vissza kellene térned, magammal viszem az inasomat, aki igazán nagyon rendes fickó. – Minthogy azonban lehetséges, hogy nem lakhatunk majd egy házban, jól teszed, ha te is elhozod a tiédet, ha szükségét látod; én a saját részemre, ha nem lennék Apollónak olyan gyámoltalan fia, utazáskor egyet se vinnék magammal. Csak arra kérlek, tedd meg, hogy legkésőbb július 1-jén vagy 2-án itt légy, mert különben túl késő lesz számomra, és az orvos már most morog, hogy oly sokáig húzom-halasztom a dolgot, bár ő maga is úgy találja, hogy egy ilyen kedves, jó barát társasága kedvező hatással lenne rám. – Van kocsid? – most villámgyorsan válaszolj, mert amint megtudom, hogy mégis velem akarsz tartani, írok szállásunk ügyében, mivel ott nagy a zsúfoltság. – Élj boldogan, kedves, jó barátom, írj azonnal és szeresd igaz barátodat

Beethovent

Lakásom a Pasqualati-házban, Mölkerbastei 1239, IV. emelet.

3.

(Bécs, 1811. július 4-én)

Barátom, lemondásodat nem fogadhatom el, hagytam Olivát (1) egyedül elutazni, mégpedig temiattad, szükségem van egy bizalmasra, aki mellettem van, hogy ez a durva élet ne legyen a terhemre, legkésőbb e hó 12-ig, nem bánom, 15-ig várlak, de ellentmondás nélkül! Ez a legfelsőbb parancs. Ezt nem lehet megszegni súlyos következmény és büntetés nélkül, hanem teljesíteni kell mindenképp, feltétlenül. – Minden jót, kedves hűséges barátom, kérem Istent, vegyen oltalmába téged. Átadva reggel a kávézóasztaltól felkelve. Bécs, július 4-én

Beethoven

Mivel nem tudom, hogyan jutottál az arcképhez, így legjobban teszed, ha magaddal hozod, találunk majd egy vállalkozó művészt, aki barátságból lemásolja azt. (2)

A többi a visszautazásra vonatkozólag majd meglesz.

Várjuk hatszoros villámgyorsaságú válaszodat, legfelsőbb parancsunkra semmi más válasz nem lehet, csak – igen, igen, igen gyorsan – különben haragom Budáig ér. (3)

1. Oliva, Franz (1786–1848) – Beethoven barátja. Könyvelő, 1820-tól nyelvtanár Pétervárott.

2. Feltehetően I. Neugass Beethoven-portréjáról van szó, amelyről Brunszvik Ferenc másolatot készíttetett.

3. Brunszvik gróf mégsem utazott el Teplitzbe. Ekkor írja a csalódott Beethoven Zmeskállnak: „Átkozott egykori zenegrófocska, hol az ördögben van? – Eljön ma a Hattyúba, igen vagy nem? – Nos, itt láthatja mellékelten, mi mindent nem tettem a magyarokért. (4) Ha egy német szavát nem adva megígér valamit, az egészen más, mint az, hogy egy ilyen magyar gróf B(runszvik), aki most Isten tudja, milyen lumpolása miatt nem jöhet, s így nekem egyedül kell utaznom, mi több, még meg is várakoztatott..." [Közli: Környei (1958) 43. p.]

4. Sajnos, a levél melléklete nem maradt fenn.

4.

(Bécs, 1813 nyarán) (1)

Kedves Barátom, Testvérem!

Már korábban írnom kellett volna neked, ami szívemben 1000-szer megtörtént. A t(riót) (2) és a sz(onátát) (3) már jóval korábban meg kellett volna kapnod, nem értem M-et, (4) miért tartotta azt ily

sokáig vissza. Ha jól emlékszem, azt mondtam neked, hogy mindkettőt, a szonátát és a triót is neked fogom elküldeni, cselekedjél tetszésed szerint, tartsd meg a szonátát vagy küldd el Forraynak, (5) ahogy akarod, a kvartettet (6) ugyanis már korábban neked szántam, csak a rendetlenségem az oka, hogy csupán most jutott el hozzád. – És ha már a rendetlenségről esik szó, sajnos, azt kell neked mondanom, hogy ez állandóan kísért engem, ügyemben (7) még semmi döntés, talán a szerencsétlen háború késlelteti a végleges elhatározást, vagy rontotta el a dolgot. Egyszer ilyen, máskor olyan döntésre jutok, de sajnos, itt kell maradnom a közelben, míg eldől a dolgom. – Ó, az a szerencsétlen dekrétum, amely szirénként csábított, bárcsak viaszszal tömtem volna tele a fülemet, és Odüsszeiuszhoz hasonlóan megkötöztettem volna magam, hogy alá ne írjam. – Amennyiben a háború hullámai közelebb hömpölyögnek, Magyarországra utazom, talán egyébként is, hiszen semmiről nem kell gondoskodnom, csupán nyomorult személyemről, így valahogy majdcsak átvergődöm. El veletek, nemes, biztos tervek! – Törekvésünk a végtelenbe irányul, de az aljasság végessé tesz mindent. Élj boldogan, drága testvérem, hadd tekintselek annak, nincs senkim, akit így nevezhetnék, tégy annyi jót környezetedben, amennyit a gonosz kor enged. – Ezentúl a hozzám küldendő levelek borítékjára ezt írd: „An H(errn) B(aron) von Pasqualati". A himpellér Oliva (dehogyis dicső, himpellér) Magyarországra utazik, ne sokat törődj vele, én örülök, hogy ez a szükség-szülte kapcsolatom ezáltal teljesen megszakad. – Szóban többet –. Én hol Badenben vagyok, hol meg itt –, Badenben a Sauerhofban kérdezősködhetsz utánam. Élj boldogan, hallass magadról mielőbb. – Barátod

Beethoven

1. A levelet korábban 1809-ből valónak tartották.
2. Feltehetően az op.97 (B-dúr) zongorára, hegedűre és csellóra írt trió.
3. Valószínűleg az op.96 (G-dúr) zongorára és hegedűre írt szonáta.
4. Nem tudni, kire céloz.
5. Forray András, Terézék unokahúgának, Brunszvik Júliának a férje.
6. Feltehetően az op.95 (f-moll) vonósnégyes.
7. Az 1809. március 1-jén aláírt szerződésről van szó, amellyel Rudolf főherceg Kinsky és Lobkowitz herceggel szövetkezve évjáradékot ígért Beethovennek, hogy őt Bécshez kössék.

5.

Bécs, 1814. február 13-án

Kedves Barátom és Testvérem!

Nemrég írtál, s én most válaszolok neked, te minden győzelemnek örülsz, az enyémnek is. E hó 27-én egy második akadémiát rendezek a nagy Redoute-teremben. (1) – Gyere fel –, te most már tudsz róla. Így vergődöm ki fokozatosan a nyomorúságból, mivel juttatásaimból még egy krajcárt se kaptam. – Schuppanzigh (itt egy darabot kivágtak a leveléből a hátoldalán lévő autogram miatt) Mihalkovicsnak, (2) vajon megérné-e a fáradságot, hogy Budára utazzunk, te mit gondolsz? Persze ott a színházban kellene fellépni. – Operámat is színpadra viszik, sok részletet azonban újra írok. – Remélem, megelégedetten élsz, ami igazán nem kevés. Ami engem illet, te jó ég, az én birodalmam a levegőben van, s úgy kavarognak bennem a hangok, ahogyan a lelkem is kavarog. Ölellek téged

(az aláírást kivágták)

(A borítón idegen kézírással: Herr van Beethofen
auf der Mölkerbastei
Bartensteinisches Haus
No 94. im 1ten Stock)

Címzés: A Monsieur le Comte François Brunswich a Bude (en Hongrie)

1. L. az 55. oldalon!

2. Mihalkovics János (?) – műkedvelő csellista. Bécsben majd Budán hivatalnokoskodott.

D) Beethoven levele Guicciardiné Brunszvik Zsuzsánnához

Első közzététele Alan Tyson nevéhez fűződik. (Musical Times 1971/842–845. p.) A fordítás Friedrich Béláné munkája.

Wien, am 23ten Januar 18(0)2

Tudja, kedves Grófnő, hogy tegnap reggel az ajándékát (1) majdnem azonnal visszakapta volna, ha véletlenül nincs ott a fivérem? Csakhogy ő nagyon igyekezett visszatartani engem, ennek ellenére tegnap egész nap tanácstalan voltam, hogy mit tegyek. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy ajándéka engem megijesztett; hogy is lehetne ez másképpen? Azt a keveset, amit én a jó J. (2) érdekében tettem,

mindjárt ajándéka mellé (? – a mondat állítmánya hiányzik), és úgy tűnt nekem, hogy Ön az én büszkeségemet akarta megalázni azzal, hogy meg akarta mutatni, hogy inkább adósává akarna tenni, mintsem hogy olyan legyen a látszat, hogy Ön az én adósom, mert mit tettem én, amivel ilyesmit kiérdemeltem? Időmet sohasem használtam ki Önöknél pozitívan; ez az az idő, amit nekem a sok teendőm meghagy, s amelyet én mindig arra szoktam fordítani, hogy az emberek között felfrissüljek; csak a véletlen, s nem a szándék dolga, hogy itt valami hasznos is történt. – Lánya tehetsége, az ő társaságbéli jóindulata az oka, hogy én szívesen vagyok Önöknél, miért idefűzni még egy másik miért-et? Nem, ezt az eljárását Önnek egészen sohasem tudom megbocsátani; csak a szavak, amelyekkel Ön az ajándékát kísérte, s amelyeket – bármily kevesek is – legalább tízszer elolvastam, azok bírtak rá, hogy azt elfogadjam, de még mindig csak bizonyos szívszorongással; még az is, hogy ez majdnem egészen az Ön keze munkája, még ez ad nekem némi okot a belenyugvásra, mert úgy lehet tekinteni, mint emléket, mindemellett úgy érzem, hogy egészen mássá kell válnom az Ön szemében. Vallja csak be, hogy az én őszinteségem indította erre; Ön azt hitte, hogy én azt gondolom, hogy Önnél kiválóan helytálltam, mert úgy látszik, hogy érdek nélkül tettem valamit Önökért, pedig, amint már fentebb bebizonyítottam, ez nem így van. De milyen bizonyítékot nyújt nekem az, ha Ön engem még oly kevéssé ismer, hogy én mindenütt ezt az őszinteséget gyakorlom, ott is, ahol csak azért cselekszem, hogy jutalmat kapjak. Nem – nem, egészen sohasem bocsátom meg Önnek, hogy teljesen elvette tőlem azt az örömöt, hogy egyszer, legalább látszólag önzetlen embernek tűnjek. De gondolkodni fogok azon, hogy miként bosszuljam meg magam, s ez álljon abból, hogy másra sem fogok gondolni, csak arra, hogy tudnám Önt lekötelezni, éspedig olyan mértékben, hogy biztosan ne jusson eszébe engem megint így elintézni és tulajdonképpen – engem – tegyen a maga adósává – nem – nem! Förtelmes dolog a legszebb érzéseimet elvenni; – barátság ez? – A barátságnak nincs más jutalma, mint az, ami már benne rejlik – soha, soha többé nem leszek Önhöz olyan nagyon jó, mint ezelőtt – de most, mintegy figyelmeztetésképpen ezt elfogadom, de ne jusson az eszébe még a legtávolabbról sem mégegyszer ilyesmire gondolni, különben esküszöm mindenre, ami nekem szent, hogy a házában többé nem lát. – Most Isten Önnel – hát igen, haragos maradok ez egyszer; hogy írjam most alá, talán

mint a barátja? – Ez többé nem lehetséges – akárhogy szeretném, ezért, ahogy megérdemli – az Ön

nagyon felháborodott
Beethovenje

Talán ma még látom Önt –

1. A hímzett ingekről van szó. L. a 32. oldalon!
2. Julie, azaz Giulietta – Guicciardiné lánya, akit Beethoven zongorázni tanított.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Ó, isteni zene! Ki az a barbár, aki ne hajolna meg a te akkordjaid előtt!"
Brunszvik Karolina

A Brunszvik családdal kapcsolatos Beethoven-művek jegyzéke

WoO 33
Fünf Stücke für die Flötenuhr (Öt darab a zenélő órához)
Ajánlás: nincs.
Keletkezési ideje: 1799.
Minden valószínűség szerint Brunszvik Jozefin férjének, Josef Deym grófnak a zenélő órájához komponálta Beethoven. A Müllers Kunstgallerie látványosságai közé tartozó órához 1790/1791-ben Mozart is írt szép kis darabokat (KV. 594, 608 és 616), amelyek közül az első kettő kézirata Beethoven hagyatékában maradt fenn.
Eredetije: Berlin, Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek. A No.1–3. kéziratához fűzött két lap a Brunszvik-nővéreknek dedikált WoO 74 zongoravariációkat tartalmazza.
Első megjelenése: 1. darab (Adagio): 1902, „Die Musik" (Beilage zum 2. Märzheft). 2. darab (Scherzo): Lipcse, 1920, Breitkopf & Härtel.
(Kinsky–Halm i. m. 474–475. p.)

WoO 74
„Ich denke dein" („Rád gondolok")
Lied (D-dúr) mit sechs Variationen für Klavier zu vier Händen.
Ajánlás: „Josephine Deym és Therese Brunswick grófnők emlékkönyvébe" – áll az első, 1805. évi bécsi kiadáson. Az ún. „prágai kiadás" (1820) dedikációja: „A két Brunszvik grófnő emlékkönyvébe. Semmit sem kívánok annyira, mint azt, hogy e kis zenei áldozat eljátszásánál és eléneklésénél gondoljanak az Önöket őszintén tisztelő Ludwig van Beethovenre. Bécs, 1799. május 23."
Keletkezési ideje: 1799 májusa (1., 2., 5. és 6. variáció), illetve 1803/1804 (3. és 4. variáció).
Eredetije: Az 1., 2., 5. és 6. variáció – a WoO 33 füzetének 13–17. oldalán – Berlinben, az Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek állományában. A 3. és 4. variáció eredetije nem ismert.

Első megjelenése: 1805 januárja, Bécs, Kunst- und Industrie-Comptoirs. [Az említett prágai (J. Stika-féle) kiadás a 3. és 4. variációt nem tartalmazza.]

(Kinsky – Halm: 474 – 475. p.)

Op.27. No.2

Zongoraszonáta: („Sonata quasi una Fantasia", cisz-moll.) (Ismertebb nevén: „Holdfényszonáta".)

Ajánlás: „alla Damigella Contessa Giulietta Guicciardi". Giulietta elbeszélése szerint eredetileg az op.51. Nr.2. G-dúr rondó zongorára című művét szánta neki Beethoven, aki azt végül Lichnowsky Henriette hercegnőnek ajándékozta. Ezért kapta ő kárpótlásul a cisz-moll szonátát. (Jahn 1852. évi feljegyzése. L.: Thayer-Deiters-Riemann i. m. 2. köt. 307., 367. p.).

Keletkezési ideje: 1801.

Eredetije: Bonn, Beethoven-Haus.

Első megjelenése: 1802 márciusa, Bécs, G. Cappi.

(Kinsky – Halm: 67 – 68., 120. p.)

Op.32

„An die Hoffnung" („A reményhez")

Dal zongorakísérettel Chr. A. Tiedge költeményére.

[Részlet (3 versszak) az „Urania" című versből.]

Ajánlás: nem szerepel rajta, ennek ellenére biztosan tudjuk, hogy azt Beethoven Deymné Brunszvik Jozefin grófnőnek ajándékozta. „A jó Beethovennek van egy kedves dala, amelyet egy, az Urania-ból vett szövegre ('A reményhez') nekem írt ajándékképpen" – mesélte anyjának Jozefin 1805. márc. 24-én kelt levelében. [L. La Mara i. m. (1920), 59. p.]

Keletkezési ideje: 1805 januárja.

Eredetije: elveszett.

Első megjelenése: 1805 szeptembere, Bécs, Kunst und Industrie Comptoir.

(Kinsky – Halm: 82 – 83. p.)

Op.57

Zongoraszonáta (f-moll).

(Ismertebb nevén: Appassionata-szonáta.)

Ajánlás: „François de Brunsvik" grófnak.

Keletkezési ideje: 1804 – 1805. 1804. aug. 26-án Beethoven felajánlotta azt kiadásra a Breitkopf & Härtel cégnek, ami arra utal, hogy akkor már a mű befejezéséhez közelgett. Schindler állítását, miszerint az op.57 szonátát Beethoven 1806-ban barátja, Brunsz-

vik Ferenc birtokán (Martonvásáron) tett rövid pihenője alatt írta [l. i. m. (1840) 138. p.] a kutatók tévesnek mondják. Bebizonyított tény viszont, hogy 1806 őszén a Mester magával vitte Lichnowsky herceg Grätz nevű birtokára (Troppau mellett) a kész tisztázatot, s az Bécsbe visszafelé menet, egy felhőszakadás alkalmával átnedvesedett. Ennek nyomait a kézirat ma is magán viseli.

Eredetije: Párizs, Conservatoire de Musique.

Első megjelenése: 1807 februárja, Bécs, Bureau des Arts et d'Industrie.

(Kinsky – Halm: 134 – 136. p.)

Op.77

Zongorafantázia: (H-dúr, kezdete g-mollban.)

Ajánlás: (A son Ami) Monsieur le Comte François de Brunswick.

Keletkezési ideje: 1809; az év októberében az Op.78 szontával egyidőben fejezte be Beethoven.

Eredetije: Bonn, Beethoven-Haus.

Első megjelenése: 1810 novembere, Lipcse, Breitkopf & Härtel. (1810 decemberében is megjelent az op.74, 76. 78 és 79 művekkel együtt.)

(Kinsky-Halm: 207 – 208. p.)

Op.78

Zongoraszonáta. (Fisz-dúr.)

Ajánlás: „a Madame la Comtesse Thérèse de Brunswick".

Keletkezési ideje: 1809; az op.77 zongorafantáziával egyidejűleg, az év októberében fejezte be Beethoven.

Eredetije: Bonn, Beethoven-Haus.

Első megjelenése: 1810 novembere, Lipcse, Breitkopf & Härtel. (1810 decemberében Bécsben is megjelent az op.74, 76, 77 és 79 művekkel együtt.)

(Kinsky – Halm: 208 – 210. p.)

BEETHOVEN ÉLETÉNEK FŐBB ÁLLOMÁSAI

1770 Dec. 17-én keresztelték meg Bonnban.
1778 Márc. 26-án először zongorázott nyilvánosság előtt.
1779 Az orgonista Chr. G. Neefe tanítványa, később kisegítője lesz.
1783 Megjelennek első művei (Wo0 47, Kurfürsten Sonaten) és a róla szóló első cikk Neefe tollából, aki őt második Mozartnak nevezi. Elnyeri az udvari másodorgonista állást.
1787 Nyarán Bécsbe utazik, ahol feltehetően leckéket vett Mozarttól. Vissza kell térnie Bonnba, ahol beteg anyja július 17-én meghal.
1789 Az udvari színház és kápolna brácsása lesz.
1792 Júliusában a Londonból hazatérőben lévő Haydn előtt játszik. November közepén a választófejedelem ösztöndíjával Bécsbe települ. December 18-án apja meghal.
1793 Haydn tanítványa.
1794 Albrechtsberger és Salieri tanítványa.
1795 Március 29.: első nyilvános fellépése Bécsben.
Megjelenik három zongoratriója (op.1)
1796 Hangversenykörútja (Prága, Drezda, Lipcse, Berlin).
November 23.: Pozsonyban vendégszerepel.
1797 Az op.5–8, az Adelaide-dal (op.46) stb. megjelenése.
1799 Májusa: megismerkedése a Brunszvik családdal.
1800 Április 2.: első önálló hangversenye a Burgtheaterben. (Mozart és Haydn egy-egy műve mellett műsorán szerepelt az 1. szimfónia és az op.20 Szeptett.
Április 29.: megérkezése Budára, ahol május 7-én a Várszínházban Punto kürtművészel lép fel.
1801 Elkészül az op.27 no.2 cisz-moll (Holdfény) szonáta, amely 1803-ban Giulietta Guicciardinak szóló ajánlással jelenik meg. A Prometheusz-balett bemutatója.
1802 Elkészül a 2. szimfónia, az op.30 hegedűszonáta stb.

Nyilvánvalóvá válik: fülbetegsége gyógyíthatatlan.
Okt. 6–10.: Heiligenstadtban megírja híres végrendeletét.
1803 Nagy koncertjei a Theater an der Wien-ben. A Krisztus az Olajfák hegyén c. oratóriuma, a Kreutzer-szonáta stb. bemutatója.
Elkészül a 3. szimfónia.
1804 Őszétől évekig tartó szerelem fűzi Deym gróf özvegyéhez, Brunszvik Jozefinhez.
1805 Ápr. 7-én a 3. szimfónia, nov. 22-én a Fidelio bemutatója.
1806 Elkészül a 4. szimfónia, a hegedűverseny, a G-dúr zongoraverseny.
1807 Megjelenik a Brunszvik Ferencnek dedikált az op.57 Appassionata-szonáta.
Szept. 13.: a C-dúr mise bemutatója Kismartonban.
1808 Dec. 22.: „roppant méretű" hangversenye, műsorán: az 5. és 6. szimfónia, a Karfantázia stb.
1809 Márc. 1-jén Rudolf főherceg, Kinsky és Lobkowitz herceg évjáradékról szóló okmányt írnak alá, hogy Beethovent, akit Kasselba hívtak karmesternek, Bécshez kössék.
Elkészül a Brunszvik Teréznek ajánlott Fisz-dúr (op.78) szonáta és a fivérének, Ferencnek dedikált op.77 zongorafantázia.
1810 Az Egmont-nyitány bemutatója.
1811 Ősze: az István király és az Athén romjai c. művének keletkezése.
1812 Febr. 9.: a fenti két mű bemutatója a pesti Német Színház megnyitóján.
1812 Júl. 6–7. Teplitz: a „Halhatatlan Kedves"-levél keletkezése.
1813 Dec.: két jótékony célú hangversenye. Műsorán: a 7. szimfónia és Wellington's Sieg.
1814 Febr. 24.: újabb nagy koncertje, műsorán a 8. szimfóniával. Május 23-tól az átdolgozott Fideliót Bécsben sikerrel játsszák. A bécsi kongresszus idején írt alkalmi darabjaival óriási sikereket arat. Népszerűség tekintetében most van a csúcson.
1815 Nov. 15. fivére, Caspar Carl halála után ő és az özvegy lesz unokaöccse, Karl gyámja. Pert indít, hogy kétes hírű sógornőjét a gyámságból kirekessze.
1816 Az A-dúr zongoraszonáta (op.101) és A távoli Kedveshez (op.98) dalciklus keletkezése.
1817 Elkezdi írni a Hammerklavier-szonátát (op.106).
1818 Előrehaladott fülbaja miatt immár csak társalgási füzete segítségével tud kommunikálni a környezetével.
1819-től a Missa solemnis-en dolgozik.
1820 Betegségei (köszvény stb.).

1822 Tárgyalások a Missa solemnis kiadása ügyében. Hozzákezd a 9. szimfónia megírásához.
1824 Május 7.: a 9. szimfónia bemutatója a Házavatás-nyitány és a Missa solemnis három tételének (Kyrie, Credo, Agnus Dei) társaságában.
1824-től: vonósnégyesek sorát komponálja.
Problémák gyámfia, Karl nevelésével kapcsolatban.
1826 Sokat betegeskedik.
Júl. 30.: Karl öngyilkossági kísérlete.
Dec.: betegsége (sárgaság, vízkórság) egyre súlyosbodik.
1827 Jan.-febr.: több műtét.
Márc. 26.: halálának napja.
Márc. 29.: nyilvános gyászünnepség, eltemetik a währingi temetőben.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MTA Mezőgazdasági Kutatóintézete
Felelős kiadó: dr. Bedő Zoltán igazgató
ZENITH RT. EGYETEMI NYOMDA
Felelős vezető: Ujvárosi Lajos vezérigazgató

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár